

**Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi İçin
Sürdürülebilir Koruma-Geliştirme Önerileri**

**Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Mimarlık Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

Danışman

Doç.Dr. M. Serhat YENİCE

Sümevra ÇİFTÇİ

Haziran 2019

© 2019 [Sümevra ÇİFTÇİ]

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU**

Mimarlık Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Sümevra ÇİFTÇİ** tarafından hazırlanan “**Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi için Sürdürülebilir Koruma-Geliştirme Önerileri**” başlıklı tez, 17/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Tez Danışmanı

Doç. Dr.M. Serhat YENİCE
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Jüri Başkanı

Dr.Öğr. Üyesi Mustafa İNCESAKAL
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

Jüri Üyesi

Dr.Öğr. Üyesi Fatma Şebnem
KULOĞLU YÜKSEL
Harran Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KARPUZCU
Enstitü Müdürü

İlgili tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek ilgili tezde yer aldığını beyan ederim.

Sümevra ÇİFTÇİ

ÖZET

ŞANLIURFA TARİHİ HANLAR BÖLGESİ İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA-GELİŞTİRME ÖNERİLERİ

ÇİFTÇİ, Sümeyra

Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. M. Serhat YENİCE

Haziran 2019

177 Sayfa

Bu çalışmanın amacı, geçmiş M.Ö. 12.000'e dayanan Urfa Şehrini tarihsel kuruluş-gelişme sürecinde sosyo-ekonomik ve kültürel yaşam açısından odak merkezi işlevindeki Hanlar Bölgesi'nin; tarihsel arka plana dayalı olarak sosyo-mekansal gelişim sürecinin araştırılarak, kentsel gelişim sürecinde mekansal karakteristik ve işlevsel kimlik değişiminin kırılma noktaları bağlamında okunmasıdır. Devamında, Tarihi Hanlar Bölgesi'nin, sürdürülebilirliğinin sağlanması için yapılacak olan uygulamalara altlık oluşturmak amacıyla; bölgenin sorunlarını tespit ederek koruma-geliştirme ve yenileme stratejileri eşliğinde öncelikli müdahale konu ve alanlarına yönelik öneriler geliştirmektir.

Araştırmanın kapsamını, Şanlıurfa İli, Eyyübiye İlçesi, Pınarbaşı Mahallesi'nde bulunan, Şanlıurfa Koruma Amaçlı İmar Planında Geleneksel Ticaret Alanı (GT) olarak tanımlanmış olan 'Hanlar Bölgesi' oluşturmaktadır. Bu bölgenin çalışma alanı olarak seçilmesinin nedeni; 14. yüzyıldan itibaren kentin ticaret-zanaat merkezi işlevini görmesi ve somut ile somut olmayan kültürel miras değerlerinin varlığını koruduğu tarihsel çarşı niteliğinde olmasıdır.

Tez çalışmasının yöntemi; kaynak araştırması ile örneklem alan çalışmaları bağlamında araştırma-bilgi birikimi-toplanan bilgilerin derlenmesi aşaması, mekansal ve işlevsel kimlik analiz aşaması, SWOT analizi ile sentez aşaması olarak dört (4) bölümde ele alınmıştır.

Tarihsel kimliğine dayalı geleneksel ticaret ve zanaat potansiyeli ile Hanlar Bölgesi'nin bütüncül olarak bugüne dek akademik-bilimsel ve kentsel morfoloji açısından ele alınmamış olması tez çalışmasının özgün niteliğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Şanlıurfa, Hanlar Bölgesi, tarihi çevre, kültürel miras, bütünlük ve sürdürülebilir koruma

ABSTRACT

PROPOSALS FOR MAINTAINING AND SUSTAINABILITY OF HISTORICAL KHANS REGION OF SANLIURFA

ÇİFTÇİ, Sümeyra

M.Sc. in Architecture

Supervisor: Dr. M. Serhat YENİCE

June 2019

177 pages

The aim of this study is research socio spatial evolution process of Khans Regions, center of socio-economic and cultural life, of Şanlıurfa, where historical past is dating 12.000 BC, in duration of Urfa's establishment and development process and read it in context of spatial characteristics and functional identity alteration breakpoints during urban development and detect issues of region and develop proposals for prior intervention subjects and regions with accompaniment of conservation, development and renovation strategies to be a base study for implementations that ensuring sustainability of Historical Khans region.

Scope of this research is Khans Region, defined Traditional Trade Area(GT) by Protection Aimed Reconstruction Plan of Şanlıurfa, in Pınarbaşı district in Eyyübiye count in Şanlıurfa city. The reason of choosing this region is that it has functionality of trade-workmanship center of city since 14th century and it is a historical bazaar composition where has preserved concrete and non-concrete cultural heritage values.

This study considered in 4 parts. Method of this study, research-knowledge- compilation of knowledges in context of sampled region studies, spatial and functional identity analysis stage, SWOT analysis and synthesis stage

Khans region has not been researched completely so far in view of academic-scientific and urban morphology with its traditional trade and workmanship potential based on its historical identity. That shows the original quality of this thesis.

Keywords: Şanlıurfa, Hanlar Bölgesi, historical environment, cultural heritage, integrated and sustainable conservation

TEŞEKKÜR

"Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi İçin Sürdürülebilir Koruma-Geliştirme Önerileri" içerikli bu tez çalışması, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans programında hazırlanmıştır.

Tezimin oluşum ve gelişim sürecini yönlendiren, tez çalışması boyunca desteklerini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. M. Serhat YENİCE' ye;

Yüksek lisans eğitimi boyunca verdiği desteklerden ötürü Yrd. Doç. Dr. Tülay YENİCE' ye;

Tez çalışması boyunca benden bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen başta Mehmet ALPER olmak üzere; Mustafa TOPALAN' a, Muhammet BÜYÜKKIRCALI' ya, H. Kübra İLHAN' a, Ahmet&Esmâ DEMİR'e;

Tez çalışmam boyunca bana göstermiş oldukları sabır ve desteklerden ötürü başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER LİSTESİ

	Sayfa
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xvii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	2
1.2. Araştırmanın Kapsamı	2
1.3. Beklenen Katkı ve Yaygın Etki	3
1.4. Temel Kavramlar	3
1.4.1. Tarihi Çevre Kavramı	3
1.4.2. Tarihi Çevrelerde Kent Kimliği Kavramı	5
1.4.3. Tarihi veya Geleneksel Ticaret Merkezleri.....	7
1.4.4. Tarihi Çevre veya Kentlerde Koruma Kavramı	8
1.4.5. Bütünleşik Koruma	9
1.4.6. Sürdürülebilir Koruma	10
BÖLÜM II: MATERYAL VE YÖNTEM	11
BÖLÜM III: ARAŞTIRMA BULGULARI	14
3.1. Tarihsel Arka Plan (Mekânsal-İşlevsel Kimlik ve Değişim Süreci)	14
3.2. Hanlar Bölgesi'nin Konumsal Niteliği: Tarihi Topografya ve Mekânsal Sınırlar	22
3.3. Hanlar Bölgesi'nin Mekânsal ve İşlevsel Gelişim-Değişim Süreci.....	26
3.4. Bölgenin Değerleri - Yasal Çerçevesi ve Koruma Gündemi	37
3.4.1. Tarihi Doku İçerisindeki Hanlar, Hamamlar, Camiler, Çarşı ve Pazarlar.....	37
3.4.2. Tarihi Dokudaki Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri	117
3.4.3. Bölgenin Yasal Çerçevesi	119
3.4.4. Tarihi Dokunun Koruma Gündemi	121
3.5. Kentsel Sit Alanı İçinde Yer Alan Çalışma Alanının Değerlendirilmesi..	124
3.5.1. Arazi Kullanımı ve Sektörel Uzmanlaşma Analizi	124

3.5.2. Yapı Yüksekliği Analizi.....	126
3.5.3. Bina Yapım Türü Analizi.....	127
3.5.4. Bina Niteliği Analizi	128
3.5.5. Mimari Tipoloji Analizi	128
3.5.6. Tescil Durumu Analizi.....	129
3.5.7. Dolu-Boş Analizi	130
3.5.8. Ulaşım ve Teknik Altyapı Analizi	131
3.5.9. Kent mobilyaları Analizi.....	134
3.5.10. SWOT Analizi.....	140
3.5.11. Bölüm Değerlendirmesi	146
BÖLÜM IV: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	150
4.1. Koruma-Geliştirme ve Yenileme Stratejileri	151
4.1.1. Mekansal Stratejiler	151
4.1.2. İşlevsel / Sektörel Stratejiler	151
4.1.3. Sosyo-Kültürel Stratejiler.....	152
4.1.4. Kurumsal Stratejiler	152
4.2. Öncelikli Müdahale ve Konu Alanları	153
4.2.1. Koruma-Geliştirme-Yenileme Alanları	153
4.2.2. Sağlıklaştırma Alanları.....	158
4.2.3. Kentsel Tasarım Proje Alanları.....	158
KAYNAKLAR.....	161
EKLER.....	164
Ek-1 Hanlar Bölgesi Arazi Kullanım Analizi	165
Ek-2 Hanlar Bölgesi Sektörel Uzmanlaşma Analizi	166
Ek-3 Hanlar Bölgesi Kat Adetleri Analizi	167
Ek-4 Hanlar Bölgesi Bina Yapım Türü Analizi	168
Ek-5 Hanlar Bölgesi Bina Niteliği Analizi.....	169
Ek-6 Hanlar Bölgesi Mimari Tipoloji Analizi	170
Ek-7 Hanlar Bölgesi Tescilli Yapılar Analizi	171
Ek-8 Hanlar Bölgesi Dolu-Boş Analizi.....	172
Ek-9 Hanlar Bölgesi Ve Yakın Çevresi Ulaşım Analizi	173
Ek- 10 Kentsel İmaj Paftası.....	174
Ek- 11 Mekansal Ve İşlevsel Altyapıya İlişkin Tespit Edilen Sorunlar.....	175
Ek- 12 Hanlar Bölgesi Müdahale Konu Ve Alanları	176
ÖZGEÇMİŞ.....	177

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Tez Çalışması Yöntem Şeması.....	12
Tablo 3. 1. Hanlar Bölgesi Arazi Kullanım Dağılımı*	124
Tablo 3. 2. Hanlar Bölgesi Yapı Yüksekliği Analizi*.....	126
Tablo 3. 3. Hanlar Bölgesi Bina Yapım Türü Analizi*	127
Tablo 3. 4. Hanlar Bölgesi Bina Niteliği Analizi*	128
Tablo 3. 5. Hanlar Bölgesi Mimari Tipoloji Analizi*	129
Tablo 3. 6. Hanlar Bölgesi Tescil Durumu Analizi*	130

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. Ankara Hamamönü	4
Şekil 1.2. Tarihi Kent: Mardin	4
Şekil 3.1. Göbeklitepe kazı alanı	14
Şekil 3.2. Şanlıurfa Kalesi ve Yenimahalle Tepesi	16
Şekil 3.3. Kale ve kenti çevreleyen surlar ve kapılar	17
Şekil 3.4. Osmanlı önce ve sonrası kentin mekânsal gelişimi	18
Şekil 3.5. Günümüzde Atatürk Bulvarı olarak bilinen Mustafa Kemal Paşa Caddesi	20
Şekil 3.6. Şanlıurfa Şehri'nin mekânsal gelişim evreleri	22
Şekil 3.7. Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi; konumsal nitelik-mekânsal sınırlar	23
Şekil 3.8. Şanlıurfa Şehri'nin kale, sur ve çarşı ilişkisi	25
Şekil 3.9. 20. yüzyıl başlarında Halil-ür Rahman Gölü ve çevresi	27
Şekil 3.10. Halil-ür Rahman Su Yolu Güzergahı Üzerinde Var Olan Anıtsal Yapılar	28
Şekil 3.11. Dokuma Boyayan Ermeni zanaatkârlar	29
Şekil 3.12. Alman halı fabrikasında boyacı zanaatkârlar	29
Şekil 3.13. Hava Foto: Şanlıurfa Şehrinin tarihsel çekirdeğini kuşatan şehir surları - 1955 yılına ait çizilmiş harita	31
Şekil 3.14. Urfa'da yün satıcıları	33
Şekil 3.15. Urfa'da basmacılar	33
Şekil 3.16. Urfa, Alman misyonuna ait halı fabrikası	34
Şekil 3.17. Alman halı fabrikasındaki Ermeni kadınlar	34
Şekil 3.18. Haşimiye Meydanı'ndan Kunduracı Pazarı'na bakış	37
Şekil 3.19. Haşimiye Meydanı'ndan Kunduracı Pazarı'na bakış	37
Şekil 3.20. Kunduracı Pazarı'ndan Hanlar Bölgesi'ne bakış (Kürkçüoğlu, 1978)	38
Şekil 3.21. Mencek Hanı'nın konumu	39
Şekil 3.22. Mencek Hanı zemin kat-1. kat rölöve planı	40
Şekil 3.23. Avludan üst kata çıkışı sağlayan merdivenin bulunduğu güneydoğu cephesine bakış	40
Şekil 3.24. Mencek Hanı	40
Şekil 3.25. Gümrük Hanı'nın konumu	41
Şekil 3.26. Rölöve plan ve cepheleri	42
Şekil 3.27. Gümrük Hanı-doğu giriş cephesi	43
Şekil 3.28. Kuzeybatı cephesinden Gümrük Hanı'na bakış	43
Şekil 3.29. Gümrük Hanı'nın avlusundan geçen Halil-ür Rahman suyunun aktığı kanal	44
Şekil 3.30. Gümrük Hanı ticaretin en yoğun olduğu yıllar	44

Şekil 3.31. Gümrük Hanı avlusu.....	44
Şekil 3.32. Pazar Cami minaresinden Gümrükhanı	45
Şekil 3.33. Gümrük Hanı avlusu.....	45
Şekil 3.34. Hacı Kamil Hanı'nın konumu	45
Şekil 3.35. Hacı Kamil Hanı zemin kat-1. kat rölöve planı.....	46
Şekil 3.36. Hacı Kamil Hanı avlusundaki eski ve yeni şadırvan	47
Şekil 3.37. Hacı Kamil Hanı	47
Şekil 3.38. Barutçu Hanı'nın konumu	48
Şekil 3.39. Barutçu Hanı rölöve planları	49
Şekil 3.40. Develik bölümünün bulunduğu batı cephesi restorasyon öncesi.....	49
Şekil 3.41. Develik bölümünün bulunduğu batı cephesi restorasyon sonrası.....	50
Şekil 3.42. Şaban Hanı'nın konumu	50
Şekil 3.43. Şaban hanı eski fotoğraflar	51
Şekil 3.44. Şaban Hanı.....	51
Şekil 3.45. Kürkçü Pazarı Hanı'nın konumu	51
Şekil 3.46. Kürkçü Pazarı Hanı.....	52
Şekil 3.47. Kumlu Hayat Hanı'nın konumu	52
Şekil 3.48. Kumlu Hayat Hanı.....	53
Şekil 3.49. Şark Hanı'nın konumu.....	54
Şekil 3.50. Şark Hanı eski fotoğraflar.....	54
Şekil 3.51. Şark Hanı	54
Şekil 3.52. Eski Arasa Hamamı'nın konumu.....	56
Şekil 3.53. Eski Arasa Hamamı Plan Şeması	57
Şekil 3.54. Hamamın soyunmalık bölümündeki havuz	57
Şekil 3.55. Pazar Camii minaresinden "İsoçu Pazarı"na bakış/1983.	57
Şekil 3.56. Eski Arasa Hamamı'nın kuzeyindeki evlerden Özpolatlar evi yıkılırken/1983	57
Şekil 3.57. Arasa Hamamı'na sırası ile doğu cephesi ve kuzeybatı cephelerinden bakış	58
Şekil 3.58. Eski Arasa Hamamı Drone görüntüsü	58
Şekil 3.59. Sultan Hamamı'nın konumu.....	58
Şekil 3.60. Sultan hamamı plan şeması.	59
Şekil 3.61. Hamamın soğukluk bölümünde bulunan havuz	59
Şekil 3.62. Hamamın soyunmalık bölümündeki eyvanlar	59
Şekil 3.63. Hamamın batı cephesine bakış	59
Şekil 3.64. Sultan Hamamı	60
Şekil 3.65. Keçeci Hamamı'nın konumu.....	60
Şekil 3.66. Keçeci Hamamı eski fotoğraflar	61
Şekil 3.67. Keçeci Hamamı	61
Şekil 3.68. Şaban Hamamı'nın konumu	61
Şekil 3.69. Şaban Hamamı plan şeması	62
Şekil 3.70. Soğukluk bölümü.....	62
Şekil 3.71. Hamamın sıcaklık bölümü.....	62
Şekil 3.72. Velibey Hamamı'nın konumu	62

Şekil 3.73. Velibey Hamamı plan şeması	63
Şekil 3.74. Hamamın soğukluk bölümü.....	63
Şekil 3.75. Hamamın sıcaklık bölümü.....	63
Şekil 3.76. Hamamın güney cephesine bakış	63
Şekil 3.77. Velibey Hamamı giriş kapısı	63
Şekil 3.78. Eski Ömeriye Cami'nin konumu	65
Şekil 3.79. Eski Ömeriye Cami plan şeması.....	65
Şekil 3.80. Mihrabın iki tarafında bulunan çıkma	66
Şekil 3.81. Müezzin mahfili.....	66
Şekil 3.82. Caminin son cemaat yeri	67
Şekil 3.83. Minber minare	67
Şekil 3.84. Eski Ömeriye Camii kubbesi ve minber minaresi	67
Şekil 3.85. Cami giriş kapısı	67
Şekil 3.86. Narinci Cami'nin konumu	67
Şekil 3.87. Narinci Cami plan şeması.....	68
Şekil 3.88. Narinci Cami batı cephesinden görünüş.....	68
Şekil 3.89. Pazar Cami'nin konumu	69
Şekil 3.90. Pazar Camii plan şeması.....	69
Şekil 3.91. Pazar Camii ikinci sahnin orta tonozundaki yıldız süsleme	69
Şekil 3.92. Caminin mihrap önündeki sahnin ve ortasındaki kasnaksız mihrap önü kubbesi	70
Şekil 3.93. Pazar Camii minaresi.....	70
Şekil 3.94. Pazar Camii batı cephesi.....	70
Şekil 3.95. Dabbakhane Camii'nin konumu	71
Şekil 3.96. Dabbakhane Camii plan şeması.....	72
Şekil 3.97. Harim kapısı üzerindeki ahşap müezzin mahfili	72
Şekil 3.98. Dabbakhane Camii minaresi.....	72
Şekil 3.99. Dabbakhane Cami iç mekanı	73
Şekil 3.100. Dabbakhane Cami avlusu	73
Şekil 3.101. Dabbakhane Cami ve çevresi.....	73
Şekil 3.102. Mevlevihane Camii'nin konumu	74
Şekil 3.103. Mevlevihane Camii plan şeması.....	74
Şekil 3.104. 80'lerde Mevlevihane Camii ve Çevresi.....	74
Şekil 3.105. 2002 yılındaki çevre düzenleme öncesinde Mevlevihane ve Çevresindeki Hal Pazarı.....	75
Şekil 3.106. Mevlevihane çevresindeki sebze halinden fotoğraflar	76
Şekil 3.107. Mevlevihane Cami kuzey cephesinin eski ve yeni hali	76
Şekil 3.108. Bakırcılar Çarşısı'nın konumu.....	78
Şekil 3.109. Bakırcılar Çarşısı	79
Şekil 3.110. Bedesten Çarşısı'nın konumu	79
Şekil 3.111. Bedesten Çarşısı	80
Şekil 3.112. 19. yüzyıl sonlarında Urfa Bedesteni-Kazzaz Pazarı	80
Şekil 3.113. Bedesten Çarşısı	80
Şekil 3.114. Hanönü Çarşısı'nın konumu	81

Şekil 3.115. Hanönü Çarşısı eski fotoğraflar	82
Şekil 3.116. Hanönü Çarşısı.....	82
Şekil 3.117. Kavafhane Çarşısı'nın konumu	82
Şekil 3.118. Kavafhane Çarşısı'nda sadece terzilerin bulunduğu dönem	83
Şekil 3.119. Kavafhane Çarşısı'na yerleşen tütüncüler	83
Şekil 3.120. Kavafhane Çarşısı	83
Şekil 3.121. Hüseyniye Çarşıları'nın konumu	84
Şekil 3.122. Batıdaki Hüseyniye Çarşısı'nın Demirci Pazarı'na açılan üçüncü girişi	85
Şekil 3.123. Çarşının üst katındaki sonradan yıkılan kahvehaneler	85
Şekil 3.124. Hüseyniye Çarşıları'nı yaptıran Hüseyin Paşa	85
Şekil 3.125. Hüseyniye Çarşıları	85
Şekil 3.126. Dabakhane Çarşısı'nın konumu.....	86
Şekil 3.127. Dabakhane Çarşısı'ndaki kuşçular	87
Şekil 3.128. Çarşıda kalan son derici ustaları	87
Şekil 3.129. Sırası ile Dabakhane Cami girişi, Dabakhane Cami kabaltısı ve Halil-ür rahman suyunun geldiği Piyar	87
Şekil 3.130. Boyahane Çarşısı'nın konumu.....	88
Şekil 3.131. Boyahane Çarşısı	89
Şekil 3.132. İsoççu Pazarı'nın konumu	89
Şekil 3.133. Gümrük Hanı'nın kuzey cephesinde İsoççu Pazarı'na açılan dükkânlar- eski ve yeni hali.....	90
Şekil 3.134. İsoççu Pazarı	90
Şekil 3.135. Sipahi Pazarı'nın konumu	91
Şekil 3.136. Sipahi Pazarı- eski ve yeni hali.....	91
Şekil 3.137. Sipahi Pazarı	92
Şekil 3.138. Aktar Pazarı'nın konumu.....	93
Şekil 3.139. Aktar Pazarı	93
Şekil 3.140. Tenekeci Pazarı'nın konumu	94
Şekil 3.141. Tenekeci Pazarı.....	94
Şekil 3.142. Kokacı Pazarı'nın konumu	95
Şekil 3.143. Kokacı Pazarı eski fotoğraflar ve gravür	96
Şekil 3.144. Kokacı Pazarı.....	96
Şekil 3.145. Eskici Pazarı'nın konumu.....	97
Şekil 3.146. Eskici Pazarı	98
Şekil 3.147. Keçeci Pazarı'nın konumu.....	99
Şekil 3.148. Keçeci Pazarı eski ve yeni hali	99
Şekil 3.149. Kürkçü Pazarı'nın konumu.....	100
Şekil 3.150. Kürkçü Pazarı eski fotoğraflar	101
Şekil 3.151. Kürkçü Pazarı'ndaki manifaturacılar	101
Şekil 3.152. Kürkçü Pazarı'ndaki son kürkçü ustası	101
Şekil 3.153. Çadırcı Pazarı'nın konumu	101
Şekil 3.154. Çadırcı Pazarı eski fotoğraflar	102
Şekil 3.155. Çadırcı Pazarı.....	102
Şekil 3.156. Bıçakçı Pazarı'nın konumu.....	103

Şekil 3.157. Bıçakçı Pazarı	103
Şekil 3.158. Kazancı Pazarı'nın konumu.....	104
Şekil 3.159. Kazancı Pazarı eski fotoğraflar.....	105
Şekil 3.160. Kazancı Pazarı	105
Şekil 3.161. Kalaycı Pazarı'nın konumu	105
Şekil 3.162. Kalaycı Pazarı.....	106
Şekil 3.163. Demirci Pazarı'nın konumu.....	107
Şekil 3.164. Demirci Pazarı eski fotoğraflar.....	107
Şekil 3.165. Demirci Pazarı	108
Şekil 3.166. Nacar Pazarı'nın konumu	108
Şekil 3.167. Nacar Pazarı eski fotoğraflar	109
Şekil 3.168. Nacar Pazarı.....	109
Şekil 3.169. Muhacir Pazarı'nın konumu	110
Şekil 3.170. Muhacir Pazarı fotoğraflar.....	111
Şekil 3.171. Kınacı Pazarı'nın konumu	111
Şekil 3.172. Kınacı Pazarı.....	112
Şekil 3.173. Pamukçu Pazarı'nın konumu.....	112
Şekil 3.174. Pamukçu Pazarı	113
Şekil 3.175. Koltukçu Pazarı'nın konumu.....	114
Şekil 3.176. Koltukçu Pazarı	114
Şekil 3.177. Kasap Pazarı'nın konumu.....	115
Şekil 3.178. Pazarı eski fotoğraflar.....	115
Şekil 3.179. Kasap Pazarı	115
Şekil 3.180. Çulcu Pazarı'nın konumu	116
Şekil 3.181. Çulcu Pazarı eski fotoğraflar	116
Şekil 3.182. Çulcu Pazarı.....	117
Şekil 3.183. Urfa çarşısı-pazarlarında yıllarca var olmuş başlıca geleneksel el sanatları	119
Şekil 3.184. Şanlıurfa İli Kent Merkezi 1/1000 ölçekli KAİP-1992	120
Şekil 3.185. Şanlıurfa KAİP - 2017	120
Şekil 3.186. Barutçu Hanı Restorasyon Yapım İşİ: Öncesi ve Sonrası	122
Şekil 3.187. Pazar Cami restorasyonunda açılan Halil'ür Rahman su yolu kanalı ..	122
Şekil 3.188. ODTÜ TAÇDAM Tarihi Hanlar Bölgesi projesinin sınırları.....	123
Şekil 3.189. Hanlar Bölgesi Üst Örtü Yapım İşİ çalışma öncesi-sonrası	123
Şekil 3.190. Kınacı Pazarı'ndaki Sarraflar	125
Şekil 3.191. Sipahi Pazarı'ndaki Halıcılar	125
Şekil 3.192. Kavafhane Çarşısı'ndaki Tütüncüler ve Konfeksiyoncular	125
Şekil 3.193. Kazancı Pazarı'ndaki Manifaturacılar.....	125
Şekil 3.194. Haşimiye Meydanı farklı kat yükseklikleri	126
Şekil 3.195. Balıklıgöl Caddesi yükseklik farklılıkları.....	126
Şekil 3.196. Kâgir Yığma Taş Yapı Örnekleri	127
Şekil 3.197. Betonarme Yapı Örneği: Özdiğer Pasajı	127
Şekil 3.198. Hanlar Bölgesi'nin bir bölümünün dolu-boş görünümü	131
Şekil 3.199. Hanlar Bölgesi'nin batısı ve kuzeyini çevreleyen Balıklıgöl Caddesi. 132	

Şekil 3.200. Hanlar Bölgesi'nin kuzeyi - Balıklıgöl Caddesi	132
Şekil 3.201. Divanyolu Caddesi.....	132
Şekil 3.202. Meşarkiye Sokak	132
Şekil 3.203. Mevlevihane Sokak	133
Şekil 3.204. Balıklıgöl Caddesi'nde, bölgenin batısında bulunan otobüs durağı.....	133
Şekil 3.205. Balıklıgöl Caddesi üzerinde, bölgenin kuzeyinde bulunan otobüs durağı	133
Şekil 3.206. Demir iskeletli ahşap membran üzerine kahverengi şingil malzeme ile örtülü çarşı ve pazarlar	135
Şekil 3.207. Demir iskeletli ahşap membran üzeri sac malzeme ile örtülü çarşı ve pazarlar.....	135
Şekil 3.208. Üzeri açık çarşılardan Çadırcı Pazarı	136
Şekil 3.209. Farklı tente kullanımları	136
Şekil 3.210. Hanlar Bölgesi'nde yenilenen çarşılarda kullanılan sarkık avizeler....	137
Şekil 3.211. Hanlar Bölgesi'nde üst örtü çalışması yapılmayan çarşı-pazarlarda kullanılan farklı aydınlatma armatürleri.....	137
Şekil 3.212. Hanlar Bölgesi'nde bulunan çeşmelerden örnekler	138
Şekil 3.213. Görevli personel.....	139
Şekil 3.214. Bölgede rastgele atılan çöpler.....	139
Şekil 3.215. Bölgede bulunan banklardan bazıları	140
Şekil 3.216. Bölgedeki bilgi iletişim ve işaret panolarından örnekler.....	140
Şekil 3.217. Balıklıgöl alan yönetiminin kapsadığı alan	142
Şekil 3.218. Rastgele park edilen motorsikletler	148
Şekil 3.219. Dükkan sınırları dışına işgaliyeler	149
Şekil 3.220. Kabloların sebep olduğu görüntü kirliliği.....	149
Şekil 4.1. Bölgede bulunan hanlar ve önerilen işlevler	154
Şekil 4.2. Hamam müzesi örneği	157
Şekil 4.3. Keçe yapım aşamaları.....	157
Şekil 4.4. Hüseyiniye çarşıları	157
Şekil 4.5. Hüseyiniye çarşılarının yıkılan ön yüzü	157
Şekil 4.6. Haşimiye Meydan Düzenlemesi	159
Şekil 4.7. Mevlevihane Meydan Düzenlemesi	160
Şekil 4.8. Şaban Hamamı ve çevresi.....	160

KISALTMALAR LİSTESİ

KAİP	Koruma Amaçlı İmar Planı
m	Metre
m ²	Metrekare
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
Ş.K.V.K.K.	Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu
vb.	Ve benzeri
YY	Yüzyıl

BÖLÜM I: GİRİŞ

Bir kentin tarihi merkezi o şehrin geçmişteki kent yaşantısını, toplumsal yapısını, tarihini ve şehrin kültür birikimini bugünlere aktaran en önemli araçtır. Tarihi kent merkezlerinin çekirdeğini, genel olarak geleneksel konut dokuları ve tarihi/geleneksel ticaret merkezleri oluşturmaktadır. Tarihi ticaret merkezleri, sadece alışverişin ya da tüketimin gerçekleştiği alanlar değil, geleneksel tarzda üretimin ve zanaatın var olduğu, bireyler arasındaki birlik duygusunun pekişmesine yardımcı olan ve sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen alanlardır.

Tarihsel süreç içerisinde değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapıyla ve farklılaşan üretim-tüketim ilişkileri nedeniyle tarihi ticaret merkezlerinde sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu mekanlar geleneksel bir düzen çerçevesinde örgütlenmiş; değişen anlamları, farklı kimlikleri ve sosyo-ekonomik dönüşüm süreçlerinin de etkisiyle her dönemde yeniden biçimlenmiş ve günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

İnsanlık tarihinin önemli duraklarından olan Şanlıurfa Şehri'nde tarihi kent merkezinde bulunan ve kültürel yaşam açısından kentin odak merkezi işlevindeki "Hanlar Bölgesi" hem sahip olduğu kültürel değer hem de tarihi kent merkezini ayakta tutan ticaret ve turizm potansiyeli ile ön plana çıkmaktadır. 14. yüzyıldan bu yana varlığını sürdürmeye çalışan bu bölgenin günümüzde bir köhneme belirtisi gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu süreç fiziksel eskimeden işlevsel değişikliğe kadar bir çok nedene dayanmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarihî değerlerin kaybolduğu ve kentlerin günden güne aynılaşarak kimliksizleştiği günümüzde bu bölgenin yenilenecek korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem arz etmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu tez çalışmasının amacı, geçmişi M.Ö. 12.000'e dayanan Urfa Şehri'nin tarihsel kuruluş-gelişme sürecinde sosyo-ekonomik ve kültürel yaşam açısından odak merkezi işlevindeki Hanlar Bölgesi'nin; tarihsel arka plana dayalı olarak sosyo-mekânsal gelişim sürecinin araştırılarak, kentsel gelişim sürecinde mekânsal karakteristik ve işlevsel kimlik değişiminin kırılma noktaları bağlamında okunmasıdır. Araştırmada Tarihi Hanlar Bölgesi'nin, sürdürülebilirliğinin sağlanması için yapılacak olan uygulamalara altlık oluşturmak amacıyla; bölgenin sorunlarını tespit ederek koruma-geliştirme ve yenileme stratejileri eşliğinde öncelikli müdahale konu ve alanlarına yönelik öneriler geliştirmektir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırmanın kapsamı, Şanlıurfa İli, Eyyübiye İlçesi, Pınarbaşı Mahallesi'nde bulunan, Şanlıurfa Koruma Amaçlı İmar Planında Geleneksel Ticaret Alanı (GT) olarak tanımlanmış olan 'Hanlar Bölgesi'dir. İçerisinde çok sayıda Han'ın yer aldığı ve adını buradan alan bölge, yaklaşık 5 hektar büyüklüğünde bir alanı kaplamaktadır. Geleneksel ticaret alanlarının oluşturduğu bölge içerisinde tescillenmiş 8 han, 5 hamam, 5 cami yapısı ile dokusu ile beraber tescillenmiş çarşı ve pazarlar bulunmaktadır.

Bu bölgenin çalışma alanı olarak seçilmesinin nedeni; 14. yüzyıldan itibaren kentin ticaret-zanaat merkezi işlevini görmesi ve somut ile somut olmayan kültürel miras değerlerinin varlığını koruduğu tarihsel çarşı niteliğinde olmasıdır. Tarihsel süreçte kentte sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamın merkezi konumundaki Hanlar Bölgesi'nin, sosyo-ekonomik işlevinin öncelik ve niteliğinin değişmesine rağmen günümüzde de canlılığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Bu çalışma, Şanlıurfa Hanlar Bölgesi'nin kent ekonomisindeki yerinin, sosyal ve kültürel yapısının, mekânsal ve fiziki durumunun, ulaşım sisteminin bir bütün olarak ele alınarak, varolan eksikliklerinin tespit edilmesini, bu eksikliklerinin giderilerek ve neden oldukları tahribatların en aza indirilerek bu tarihi dokunun kent

yaşamına kazandırılması için **koruma-geliştirme** ve **yenileme stratejileri** eşliğinde **"öncelikli müdahale ve konu alanlarına yönelik önerileri"** kapsamaktadır.

1.3. Beklenen Katkı ve Yaygın Etki

Bu tez çalışması; Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi'nin somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin tanımlandığı mekânsal ve işlevsel kimliğinin belgelenmesi ile güncel sorunlarının tespit edilmesi üzerine odaklanmaktadır. Tarihi çevre bağlamında Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi'nde var olan kültürel miras değerlerinden oluşan sosyo-mekânsal altyapının gelecek kuşaklara aktararak, sürdürülebilir kılınmasına yönelik planlama-tasarım ve uygulama düzeyindeki koruma-geliştirme çabalarına **"öncelikli müdahale konu ve alanların tespiti"** bağlamında akademik-bilimsel araştırma altyapısı ve yöntem olarak farklı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Bir diğer boyut ise; gerek yerel kullanıcılar ve turizm amaçlı ziyaretçiler gerekse uygulayıcılar-kurumsal yapı düzeyinde farkındalık yaratılması yoluyla **'Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi'** tarihi kentsel alanının var olan **"tarihi çevre-tarihsel ticaret merkezi"** niteliğinin **'kentsel kimlik'** ve **'kent ruhu'** bağlamında geliştirilerek, mekânsal-işlevsel sürekliliğinin ve saygınlığının artırılarak, sürdürülebilir kılınmasına katkı sağlanmasıdır.

1.4. Temel Kavramlar

1.4.1. Tarihi Çevre Kavramı

Tarihi çevreler, toplumların geçmişi ve bugünü arasında bağlantı kuran kültür varlıklarıdır. Toplumların geçmişlerine ait toplumsal, ekonomik, teknolojik, kültürel, mimari vb. verilerini, yapıldıkları devirlerin duygu, düşünce, sosyal yaşam, eğitim, deneyim ve birikimlerini bugüne aktararak kentlerin algılanabilirliğini artırır (Velioğlu, 1993). Bu çevreler içinde yer alan yapıların konumları, yapım şekilleri, kullanılan malzemeler, yapı dış ve iç mekan kullanımları ile ortak mekan kullanım biçimleri ile bir veya birden fazla dönemin izlerini taşıyabilirler. Bunun yanında

tarihi çevreler, toplumların sosyal ve ekonomik yapıları, yaşam felsefeleri, estetik duyarlılıkları, inançları, yönetim şekilleri ile ilgili bir çok ayrıntı hakkında da bilgi verirler.

Sönmez'e (1987) tarihsel alanları ölçeğine bağlı olarak; tarihsel çevre, tarihi kent ve tarihi bölge olmak üzere üç gruba ayırmaktadır:

1. Tarihi Çevre: Tarihsel, arkeolojik, mimari ve anıtsal değerleri ile bütünlük gösteren bir veya birkaç sokaktan oluşan dokulardır. Ankara Hamamönü Mahallesi, Antalya Kaleiçi, Bursa'da Hisar Mahallesi, Şanlıurfa Hanlar Bölgesi gibi alanları örnek verebiliriz (Şekil 1.1).

2. Tarihi Kent: Tarihsel, arkeolojik, mimari ve anıtsal değerleri ile bütünlük gösteren dokuların oluşturduğu kent yerleşimleridir. Safranbolu, Mardin, Venedik, Bologna, Prag gibi kentler örnek verilebilir (Şekil 1.2).

3. Tarihi Bölge: Birkaç kenti de içine alan tarihsel, arkeolojik, mimari ve anıtsal değerleri ile bütünlük gösteren bölgelerdir. Orta Asya, Mezopotamya, Hazar Denizi gibi bölgeler örnek verilebilir (Özyaba, 2004).

Şekil 1. 1 Ankara Hamamönü

Şekil 1. 2 Tarihi Kent: Mardin

Tarihi çevreler insan ölçeğine göre düzenlenmiş mekanlar olarak ilgi çekici ve öğretici özelliğe sahiptirler. Bireyler arasındaki birlik duygusunun pekişmesine yardımcı olan ve sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen mekanları barındırırlar. Böyle mekanlarda bulunmak bireylerde mutluluk hissi uyandırır. Yaşam koşullarının, geleneklerin ve yapım tekniklerinin hızla değiştiği bir dünyada tarihi çevreler, geçmişte nasıl bir mekanda yaşandığını gösteren açık hava müzeleri gibidir (Ahunbay, 1996).

Can'a (2011) göre tarihi yerleşme olarak düşünülen kent parçaları aşağıdakileri içermelidir :

- Spesifik mimari nitelikleri olan yerler
- Orjinal ve karakteristik kentsel yapı
- Yerleşimin kentsel gelişimi içerisinde süreklilik arz eden yapılar ve
- Süreklilik arz eden bir sosyal yaşam, aktif bir nüfusun varlığını öngören yerleşmeler.

Tarihi çevrenin fiziki yapılanmasının yanında, bir başka bileşeni de çevreyi oluşturan yaşantıdır. Fiziksel çevrenin oluşumuna neden olan, fiziksel çevreyi örgütleyen ve o çevrede yaşamış olan toplumun yaşam biçimi, sosyo-kültürel girdilerdir. Fiziki yapılanma ve bu yapılanmayı örgütlemiş olan sosyo-kültürel girdiler aslında bir bütün olarak tarihi çevrenin kimliğini oluşturmaktadırlar (Can, 2011).

1.4.2. Tarihi Çevrelerde Kent Kimliği Kavramı

Kent Kimliği, bir kenti diğer kentlerden farklı ve özgün kılan, kente anlam ve değer katan öğelerin bütünüdür. Kentte zaman içindeki toplumsal ve mekânsal değişimin, yaşayanlar üzerinde bıraktığı izlenimler o kentin belleğini oluşturur.

Kent kimliğinin oluşumu zamansal bir süreçtir. Hem somut hem de soyut öğeler bu süreçte oluşurlar. Kentin kimliğini oluşturan somut öğeler:

- Doğal Çevre: Coğrafi Konum, Topoğrafya, İklim, Bitki Örtüsü, Tarım, Fauna, Biyolojik Çeşitlilik, Su Kaynakları, Jeoloji
- Ekonomik yapı: Kentin Üstlendiği İşlevler (Yönetmel, Ekonomik Sosyal ve Kültürel), Sanayi, Tarım, Turizm, Madencilik, Balıkçılık
- Toplumsal Yapı: Örgütlenme Düzeyi ve Eğitim
- Tarihi-Kültürel Öğeler: Sit Alanları (Kentsel Arkeolojik, Doğal Tarihi), Anıtsal Yapılar, Sivil Mimarlık Örnekleri, Yollar, Meydanlar, Kültürel Peyzaj ve bahçelerdir.

Bir kentin kimliğini yapıların sadece mimari değerinde ve doğal çevre özelliklerinde aramaya çalışmak doğru değildir. Bu olumlu özellikler ancak, içinde geçirilen yaşam deneyimleri ile beraber bir anlam ve değer kazanır (Topçu, 2011).

Kültür-Sanat, Gelenek, Yaşam Biçimi, Gastronomi ve Folklor kent kimliğini oluşturan soyut öğelere örnek olarak verilebilir.

Kentin sahip olduğu kültürel ve doğal değerler, o kentin kimliğini şekillendirirler. Kent kimliğinin oluşabilmesi için bu değerlerin sürekliliğinin sağlanarak, kentin geçmişinden gelen mesajları geleceğe aktaran maddi ve manevi değerlerin korunması gerekir. Kent tarihi içerisinde farklı dönemlere tanıklık eden yapı ve yapı grupları kentlilerin yaşantısına dahil olarak korunması gereken değerler içerisinde öncelikli konumda yer almaktadırlar. Tekeli'ye (1991) göre, kentliler yaşadıkları mekana değer yükledikleri ve bu değerler için fedakarlık yapmaya başladıkları zaman, mekan kimliğe kavuşacaktır.

“Tarihsel süreç içerisinde değişik kültür katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşan kent kimliği, bireyler ve toplumsal değerlere göre güzel-çirkin, olumlu-olumsuz gibi yargılarla tanımlanmakta ve süreç içerisinde yeniden üretilmektedir. Kentsel doku, kentin içinde barındırdığı bütün unsurları kapsamakta ve içinde buldukları dönemin özelliklerini yansıtarak, zaman içerisinde değişerek günümüzdeki hallerini almakta ve kentin var olan kimliğini oluşturmaktadırlar ” (Aksungur, 2010).

Günümüzde kentlerin yaşamakta olduğu ve giderek artan sorunlar ortaktır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, köyden kente göçler sonucu ortaya çıkan yoğun konut talepleri, plansız yapılaşma ve birçok altyapı sorununun kaynağını oluşturmuştur. Bu hızlı yapılaşma faaliyetlerinde rant kaygısı ve yerel yönetimlerin yetersizlikleri kentlerin doğal ve tarihî çevresine zarar verecek uygulamalara göz yumulmasına sebep olmuş; çevresel düzeyde yaşanan değişim, toplumsal yapıyı da etkilemiş ve sosyo-kültürel sorunlar gündeme gelmiştir. Tüm bu etkenler kentte kimiksizleşme sorununun doğmasına sebep olmuştur (Zorlu, 2010).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarihî değerlerin kaybolması ve kentlerin gündend güne aynılaşılarak kimiksizleşmesi, mekân ve kent üzerine düşünen insanların ortak kaygısıdır. Kent kimliğinin sürdürülebilmesi bağlamında kentlerdeki tarihî dokuların korunarak yaşatılmasının önemi büyüktür (Zorlu, 2010).

Tarihi ve kültürel mirasımız olan şehir kimliklerinin korunması için mimarlar, peyzaj mimarları, şehir plancıları, arkeologlar, tarihçiler, sanat tarihçileri, restorasyon

uzmanları, kentsel tasarımcılar, sosyologlar, hukukçular, siyasetçiler gibi farklı meslek disiplinlerini ve devletin ve sivil toplum kuruluşlarının bir arada- uyum içinde bütünü tamamlayıcı şekilde çalışabilmelerinin sağlanması gerekmektedir (Karaaslan, 2010).

İnsanoğlu yaşadığı çevreyi zaman sürecinde şekillendirme ve ihtiyaçları, yaşam şartları vs. doğrultusunda değiştirmekte, yenilemektedir. Burada önemli olan nokta değişim ve yenileme eylemlerinin hiçbir zaman bir öncekini tamamen yok edici nitelikte olmamasıdır. İnsanın yaratıcılığı evrensel bir nitelik taşımaktadır. Eğer böyle olmasaydı her kültür çağı, kendi yaptıklarıyla yetinir geri kalanını tahrip ederdi (Kuban, 1984).

Toplumlar kendi tarihi ve kültürel değerlerini koruyabildikleri ve bu değerleri günümüz yaşam tarzları ile birleştirebildikleri ölçüde kimliklerini yansıtmaktadırlar. Bu değerlerin yok olmasını önlemenin bir yolu da tarihi çevrelerin gerekli fonksiyon değişiklikleri ile yeniden yaşatılması ve toplum yaşamına kazandırılmasıdır (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007).

1.4.3. Tarihi veya Geleneksel Ticaret Merkezleri

Tarihi ticaret merkezleri, inşa edildikleri dönemlerde insanların ticari ve iktisadi ihtiyaçlarını karşılayan han, kapalı çarşı, bedesten, arasta gibi yapılarla, esnafın ve halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarına yönelik yapılan cami ve hamam gibi yapıların bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır. Bu merkezler mekânsal ve işlevsel açıdan çeşitlilikleri ile her dönem kentin canlı ve çekici merkezleri olmuşlardır (Akar, 2009).

Genelde kentin iç surları dışında, kale kapısına yakın bir biçimde konumlandırılan, güvenlik ve alışveriş kolaylığı açısından da düz bir alanda kurulan bu merkezler, kentin tarihsel-yerleşik konut dokusunun çekirdeğini oluşturmuşlardır (İrklı, 1996; Cerasi, 1999).

Tarihi ticaret merkezleri, han ve bedesten yapılarının haricinde bazen paralel bazen de birbirini dik kesen sokaklardan oluşan alanlardır. Bu sokaklar işlevsel açıdan genellikle özelleşen mekânlar olmuş ve süreç içerisinde Bakırcılar Çarşısı,

Kavafhane Çarşısı, İsoçu Pazarı, Aktar Pazarı gibi taşıdığı işlevle anılmışlardır (Akar, 2009).

Anadolu'da Osmanlı döneminde gelişen tarihi ticaret merkezleri, sadece alışverişin ya da tüketimin gerçekleştiği alanlar olarak değil, aynı zamanda geleneksel tarzda üretimin ve zanaatın var olduğu, bireyler arasındaki birlik duygusunun pekişmesine yardımcı ve sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen alanlar olarak kentin belleğinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Tarihi ticaret merkezleri, toplumların geçmişi ve bugünü arasında bağlantı kuran ve geleceğe yön verecek olan taşınır- taşınmaz kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu kentin önemli tarihi ve kültürel odaklarıdır. Toplumların geçmişlerine ait mimari, toplumsal, kültürel, ekonomik, teknolojik vb. verilerini, yaptıkları devirlerin duygu, düşünce, sosyal yaşam, eğitim, deneyim ve birikimlerini bugüne aktararak kentlerin algılanabilirliğini artırır.

1.4.4. Tarihi Çevre veya Kentlerde Koruma Kavramı

Tarihi çevreler ve geleneksel kent dokuları yaşanan geçmişin kanıtları olarak kültürel ve mekânsal anlamda farklılıkları nitelemektedirler. Tarihi kent dokularının yaşatılmasına yönelik olarak ortaya çıkan koruma kavramı başlangıçta sadece önemi olan yapıları korumak iken günümüzde ise farklılıkların ortaya konması, tarihsel geçmişe dayalı kimliğin devam ettirilmesi ve yaşatılması yani yapıların yer aldığı doğal çevre ve kent ile birlikte korunması olarak algılanmaktadır (Meşhur, 1999).

Bir kentin tarihinin ve kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılması, o kentin kimliğinin devamını sağlamaktadır. Kentin kimliğini korumak, doğal çevreyi, mimari çevreyi ve kültürel çevreyi korumaktır. Kentin yaşayan bir organizma olduğu göz önüne alındığında, her dönem önemlidir ve tarihsel sürekliliğin birer parçasıdır (Karaaslan, 2010).

Ruşen Keleş (1997) kentsel anlamda koruma kavramını, "Kentlerin belli kesimlerinde yer alan tarihsel, mimari değerleri yüksek yapılarla anıtların ve doğal güzelliklerin, gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemler karşısında güvence altına alınması" olarak tanımlamıştır.

Zeren (2003) ise kentsel korumayı, "toplumun geçmişteki sosyal, ekonomik koşullarını, kültür değerlerini yansıtan fiziksel yapının, günümüz değişen sosyal, ekonomik koşulları altında yok olmasına engel olmak ve çağdaş gelişmelerle bütünleştirilerek yaşamasını sağlamak" şeklinde açıklamıştır.

Tarihi çevreleri koruma ve yaşatmadaki amaçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Yerel kimliklerin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi
- Kültürel ve tarihsel sürekliliğin sağlanması
- Tarihsel çevrenin çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda daha sağlıklı ve kimliğini koruyarak yenilenmesi, canlandırılması
- Silüetin ve peyzaj değerlerinin korunması
- Tarihi dokuyu bozan trafik, vb. olumsuz etmenlerin alandan uzaklaştırılması
- Turizm için bir gelir kaynağı oluşturulması
- Yapı stoku durumundaki tarihi yapıların değerlendirilmesi
- Halkın koruma konusunda bilinçlendirilmesi (Çelik, 2004; Can, 2011)

1.4.5. Bütünleşik Koruma

1975 yılının Avrupa Mimari Miras Yılı ilan edilmesiyle başlayan sürecin sonunda yayınlanan Amsterdam Bildirgesinde mimari mirasın korunması, kentsel ve bölgesel planlamanın hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir. Bu bildiriyle hedefin 'Bütünleşik Koruma' olduğu belirtilmiş, ekonomik, sosyal, yönetsel ve yasal yönleri gözetilen bir koruma modeli olarak tanımlanan bu yaklaşımın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan araçlar ortaya konmaya çalışılmıştır (Ahunbay, 1996).

Bütünleşik koruma ile tarihi dokunun çevresi ile birlikte yeni güncel fonksiyonlar yüklenerek korunabilirliğine katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Bu kavram çerçevesinde herhangi bir prestij önceliği olmaksızın tarihi, peyzajı, tasarımı ve yaşam tarzını yansıtan her türlü doku, mimari miras tanımı içinde değerlendirilerek mimari mirası ekonomik ve toplumsal yaşam ile bütünleyici kullanım biçimleri ve tarihi yapıların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli koşulların araştırılması gündeme gelmeye başlamıştır (Özcan, 1988).

1.4.6. Sürdürülebilir Koruma

İnsanların yaşam süreci içerisinde birtakım değerlerinin değişmesi olağan bir olgudur. Ancak değişimlerin boyutu, koşulları ve sonuçları dikkate alındığında değişim sırasında sürdürülebilir olanların korunması ve bunların sürekliliğin sağlanması gerekmektedir (Beyhan ve Ünügür, 2005).

Sürdürülebilirlik kavramının koruma düşüncesine yansımaları sonucunda genelde saklamayı hedefleyen koruma yaklaşımlarının yerini artık korunacak alanların planlama bütünlüğü içerisinde kent yaşamına etkin bir şekilde katılımını hedefleyen ve kentteki tüm aktörlerin koruma sürecinde yer almasına yönelik arayışlara bırakmıştır. Kentlerin sürdürülebilirliğinin yanında kentlinin sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel niteliklerinin iyileşmesinin sürekliliği de önem arz etmektedir (Yücel, 2005).

Toplumun nesnel tarihini oluşturan yaşanmış ve sahip olduğu kültürün mekânsal belgeleri olan tarihi çevrenin korunarak yaşatılması ve gelecek kuşaklara kültürel kent olarak aktarımı yani koruma, evrensel bir eylem veya yaklaşım olarak tarihi açıdan daha köklü bir kavramdır. Bugünün insan gereksinimlerini karşılamakla birlikte gelecek kuşakların gereksinimlerini de göz önünde bulundurmak düşüncesi olan sürdürülebilirlik ise koruma kavramı ile örtüşmektedir. Yani koruma sürdürülebilirliğin bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır (Meşhur, 1999). Bu kapsamda yerleşimler, içinde yer aldıkları doğal ve fiziksel çevrenin sürdürülebilir ve kendi gelişmesini gerçekleştirebilir olmalıdır. Mimari, tarihi, kültürel anlamı bulunan yapılar da yaşam ihtiyaçlarını ve gelenekleri korumalıdır.

Tarihi kentsel alanların sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde korunması, kent bütünündeki mevcut tarihi yapıların aktif olarak kullanımı, günümüz yaşantısının gereksinimlerine yanıt verecek şekilde planlanması ile ekonomik ve sosyal niteliklerin de korunmasını gerektirir (Lichfield, 1988). Bu nedenle korunacak alanlar güncel kent dinamikleri ile birlikte ele alınmalıdır. Çağdaş koruma yaklaşımları değerlendirme, geliştirme, kullanma ve ekonomik fayda sağlama eylemlerini içermektedir. Tarihi mirası kullanma ve yaşatarak belirli bir işlev kazandırma, korumanın amaçları arasında yer almaktadır (Özkan, 2005).

BÖLÜM II: MATERYAL VE YÖNTEM

Bu tezin temel materyalleri saha araştırmasında yapılan tespitler, alana ilişkin harita, imar planları ve bu planlara ait plan açıklama raporları ile tarihsel kaynaklardan elde edilen bilgi, fotoğraf, gravür ve haritalara dayanmaktadır.

Tez çalışmasının yöntemi; kaynak araştırması-örneklem alan çalışmaları bağlamında araştırma-bilgi birikimi ve toplanan bilgilerin derlenmesi aşaması, mekânsal ve işlevsel kimlik analiz aşaması, SWOT analizi ile sentez aşaması olarak dört (4) bölümde ele alınmıştır (Tablo 2.1).

Birinci aşamada; ilk olarak, tez çalışmasının örneklem alanı ve yöntemine ilişkin akademik-bilimsel araştırmaların taraması yapılmıştır. Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi örneklem alanı ile benzerlik gösteren tez, kitap, makale vb. bilimsel çalışmalar ile çalışma alanının değerlendirilmesini sağlayacak analiz yöntemlerine ilişkin örnek çalışmalar incelenmiştir. Sonrasında kurum araştırmaları yapılarak, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi-KUDEB Şube Müdürlüğünden yazılı materyaller (rapor, belge, vb.) ile görsel belgeler (harita, plan, resim) temin edilmiştir. Toplanan veriler ışığında bölgenin tarihsel geçmişi incelenerek, oluşumundan günümüze geçirmiş olduğu mekânsal ve işlevsel gelişim-değişim süreci araştırılmıştır.

Bu çerçevede, birinci aşama, Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi tarihi kentsel alanına ilişkin her kapsam ve türdeki yazılı-çizili-görsel ve sözlü kaynakların araştırılması, bir araya getirilmesi, derlenmesi ve yorumlanması çalışmalarını kapsamaktadır.

İkinci aşama; Şanlıurfa Hanlar Bölgesi'nin mekânsal karakteristik ve işlevsel kimliğini oluşturan sokak-yapı birlikteliği ile oluşan kentsel tarihi dokunun yerinde tespit, gözlem ve fotoğraflama çalışmaları ile analiz edilmesidir. Bu çerçevede,

bölgedeki somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri ile tarihi dokunun tarihsel süreçteki mekânsal ve işlevsel kırılma noktaları yerinde incelenmiştir. Bölgedeki gözlemlere ve esnaf-kullanıcı kitlesi ile yapılan görüşmelere dayalı olarak tarihi dokudaki mekânsal ve işlevsel sorunlar tespit edilmiştir.

Üçüncü aşama; analiz aşamasıdır. Gerek yazılı-çizili, görsel ve sözlü kaynaklar gerekse morfolojik araştırma sonuçları ile ortaya konulan sorunlara ilişkin görüş ve önerilerin değerlendirilmesidir. Bu çerçevede, Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi'nin mekânsal ve işlevsel bağlamda güçlü yönleri, zayıf yönleri ile fırsat ve risk durumu SWOT Analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Dördüncü ve son aşama ise; gerek yazılı-çizili, görsel ve sözlü kaynaklar gerekse mekânsal ve işlevsel kimlik analizleri, SWOT analizi bulguları ile elde edilen sonuçların **mekânsal, işlevsel/sektörel, sosyo-kültürel** ve **kurumsal** önerilere dönüştürülmesidir. Bu öneriler, Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi'nin geleceğe yönelik koruma-geliştirme stratejilerinin belirlenmesi açısından önemli görülmelidir. Yapılan değerlendirme ile geleceğe yönelik olası mekânsal ve işlevsel bağlamda gelişme potansiyel kaynak ve değerleri ile olası risk konu ve alanlarının tespit edilmesi ve sorunların çözümü ile gelişme alternatiflerine yönelik öneriler sunulması hedeflenmiştir.

Tablo 2.1. Tez Çalışması Yöntem Şeması

Birinci Aşama:

Kaynak araştırması-örneklem alan çalışmaları bağlamında araştırma, bilgi birikimi ve toplanan bilgilerin derlenmesi aşaması

İkinci Aşama:

Bölgenin yerinde tespit, gözlem ve fotoğraflama çalışmaları eşliğinde mekansal ve işlevsel kimlik analizi aşaması

Üçüncü Aşama:

SWOT analizi ve sentez aşaması

Dördüncü Aşama:

Değerlendirme ve Sonuç Aşaması: Analiz bulguları ile elde edilen sonuçların mekânsal, işlevsel/ sektörel, sosyo-kültürel ve kurumsal önerilere dönüştürülmesi aşaması

BÖLÜM III: ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Tarihsel Arka Plan (Mekânsal-İşlevsel Kimlik ve Değişim Süreci)

Urfa tarihi yaklaşık olarak 12.000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bölgenin önemli su kaynaklarına yakın olması ve tarım sahalarına yakınlığı nedeniyle yerleşme tarihi de oldukça eskidir. Yerleşmeye elverişli tabii şartlara sahip olan ve ipek yolunun üzerinde bulunan Şanlıurfa şehri, tarihte birçok milletin hâkimiyetine girmiş ve bu milletlerin etkisinde kültürel anlamda biçimlenerek günümüze kadar gelmiştir. Urfa, tarihsel süreçte içerisinde çeşitli gelişme evreleri geçirmiştir. Neolitik dönemden başlayarak bu gelişme evreleri, sırasıyla Selevkoslar, Roma/Bizans, İslam, Haçlı, Selçuklu, Eyyübi, Akkoyunlu, Osmanlı Dönemi ile nihayet Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde yaşanmıştır.

Yapılan arkeolojik araştırmalar Şanlıurfa'da ilk sürekli yerleşmenin Neolitik Dönemde başladığı bulgusunu ortaya çıkarmıştır. Urfa'nın 20 km doğusundaki Örencik köyü yakınlarında bulunan Göbeklitepe'de, 1995 yılında başlayan arkeolojik kazılarda, dünyanın bilinen en eski tapınağına rastlanmıştır. Kazı araştırmaları sonucu ulaşılan bulgular, Göbeklitepe tarihinin M.Ö 9000 uzandığını ve Neolitik döneme tarihlendiğinin göstermektedir.

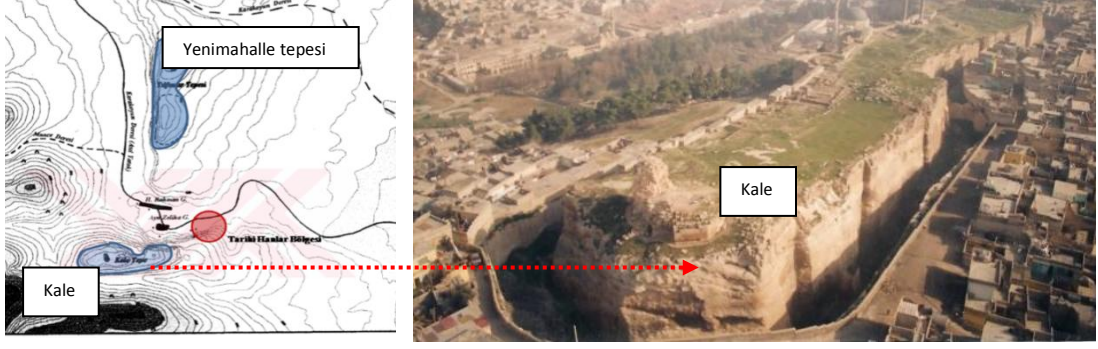

Şekil 3. 1 Göbeklitepe kazı alanı

Neolitik dönemin temel özelliği, insanların yerleşik hayata geçmesi ile çeşitli bitki tohumlarını ekmeleri, onları kültüre almaları ve bazı hayvanları evcilleştirmeleridir. Neolitik dönemde, yerleşim yeri seçiminde fiziki çevre şartlarının temel etken olduğu görülmektedir. Urfa şehrinin bulunduğu bölgede kurulan ilk yerleşmenin yer seçimi incelendiğinde, temel etkenin fiziki çevre şartları olduğu, önemli yollara ve maden kaynaklarına yakın olunması ya da savunma amaçlı bir karakol şehrinin kurulması gibi beşeri faktörlerin başlangıçta etkisinin olmadığı görülmüştür (Sönmez ve Akgül, 2013). Şanlıurfa şehrinin kurulumuna etki eden fiziki etmenler; güvenlik, su durumu, verimli tarım alanlarının varlığı, avlayıcılık ve toplayıcılığa elverişli flora ve fauna, barınak ve alet yapımı için elverişli malzeme, Paleolitik kültürlerin varlığı ve bunlar üzerinde dolaylı etkileri bulunan iklimdir (Şahinalp, 2005).

Şahinalp (2006), Urfa şehrinin çekirdek kısmının Balıklıgöl'ün kuzeyinde olan Tıfındır Tepesi olabileceğine dair kanıtlar ileri sürmüştür. Nitekim şehrin en eski yerleşim yerlerinden olan Yeni Mahalle, bu tepelik alandadır. Şanlıurfa'daki en eski dini yapılardan olan ve yapılış tarihi tam olarak bilinmeyen Fırfırlı Cami ile 457 yılında yapılmış olan Babtsit St. John Kilisesi (günümüz Selahaddin Eyyübi Camii) de Yeni Mahalle sınırlarında olduğundan Urfa şehrinin temellerinin Tıfındır Tepesi olma ihtimalini güçlendirmektedir. Yerleşmenin kurulmuş olduğu bölgenin yayıldığı alana dair kesin kanıtlar henüz bulunmamaktadır. Söz konusu alan günümüzde kentsel yerleşik alan altında olduğundan yeterli düzeyde arkeolojik çalışmalar yapılamamaktadır (Sönmez ve Akgül, 2013).

Tarihi ve yapıldığı dönem tam olarak bilinmemekle beraber, önceleri Balıklıgöl su kaynaklarının kuzeyindeki tepelik alanda kurulduğu bilinen yerleşme sonradan daha iyi korunma imkânlarına sahip olan kalenin bulunduğu alana zorunlu olarak taşınmıştır (Şekil 3.2). Tektonik kırılmalar sonucu yüksekte kalan ve Çaykuyu platosunun devamı olan kale tepesi, kuzeyden korunaklı olmakla birlikte doğu, batı ve güneyden gelecek saldırılara karşı açık olduğundan söz konusu yönlerden gelebilecek tehlikelere karşı korunmak amacıyla derin ve geniş hendekler açılmıştır. İç kalenin kuzeyi ise fay dikliğinden yararlanarak eğim kırığının üstünden geçirilmiştir. Uygun gelişme imkânlarına bağlı olarak zamanla büyüyen şehir, iç kalenin bulunduğu alana sığmayarak etrafa taşınmıştır (Güzel, 2009).

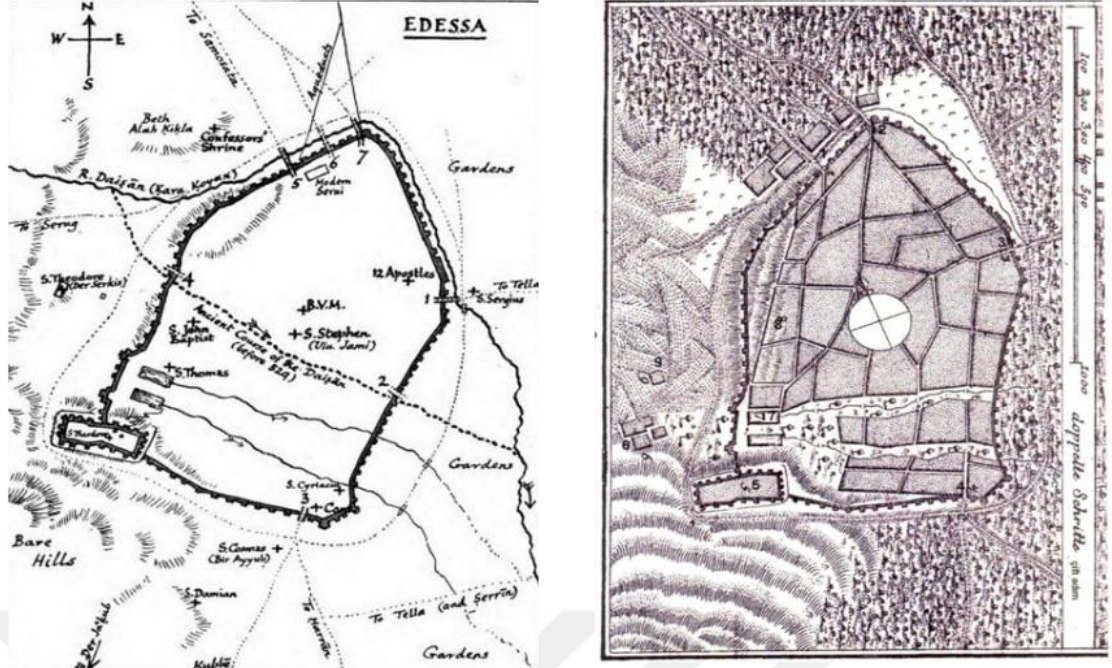

Şekil 3. 2 Şanlıurfa Kalesi ve Yenimahalle Tepesi

O dönemlerdeki ismi Edessa olan Şanlıurfa şehri ile ilgili önceki dönemlerde gerek tarihi gerekse arkeolojik belgelerde yerleşmeden bir şehir olarak bahsedilmemiş, ancak M.Ö.332 yılında Makedonyalılar bölgeye hâkim olduktan sonra burada yeni bir şehir kurulduğu birçok kaynakta belirtilmiştir. Şanlıurfa Selevkoslar Dönemi'nde bölgedeki yerleşimciler olan Aramiler tarafından 'Urhay', Grekçe yazılışıyla 'Orrhoei' olarak adlandırılmıştır. Urhay, etrafının tepeler ile çevrili olmasından dolayı askeri açıdan korunaklı bir durumda olması ve çevresinde önemli su kaynaklarının bulunması gibi konumsal özellikleri sebebiyle stratejik bir öneme sahip olmuş, bu özelliklerden ötürü Selevkos kralı tarafından yerleşim için uygun bir alan olarak görülmüştür (Şahinalp, 2005).

Selevkoslar döneminde şehrin etrafına surlar örülmüş böylece şehrin dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı daha güvenli olması sağlanmıştır. Segal (2002), bir Süryani tarihçisinden "şehrin etrafına dört burçlu yüksek ve güçlü bir sur ve şehrin dört bir köşesine muhteşem ve tahkim edilmiş iç kale" yapıldığını nakletmiştir. Şehrin etrafına bu surların inşa edilmesi Urfa'nın şehrsel gelişiminin dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Ross, 2001). Günümüzde de şehrin bazı kesimlerinde bu tarihi surların izleri görülmektedir.

M.S. VI. yüzyıla ait kaynaklarda bahsedilen şehir surlarının çeşitli kaynaklarda, güneyde Harran Kapısı, doğuda; Bey Kapısı, Su Kapısı, kuzeybatıda; Samsat Kapısı, Saray Kapısı, batıda Batı Kapısı (IV. Murat Kapısı), Dağ Kapısı (Sakıbin Kapısı) ve Su Kapısı olmak üzere sekiz kapısının bulunduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3.3).

Şekil 3. 3 Kale ve kenti çevreleyen surlar ve kapılar (Helmuth von Moltke; Carsten Niebuhr,1776)

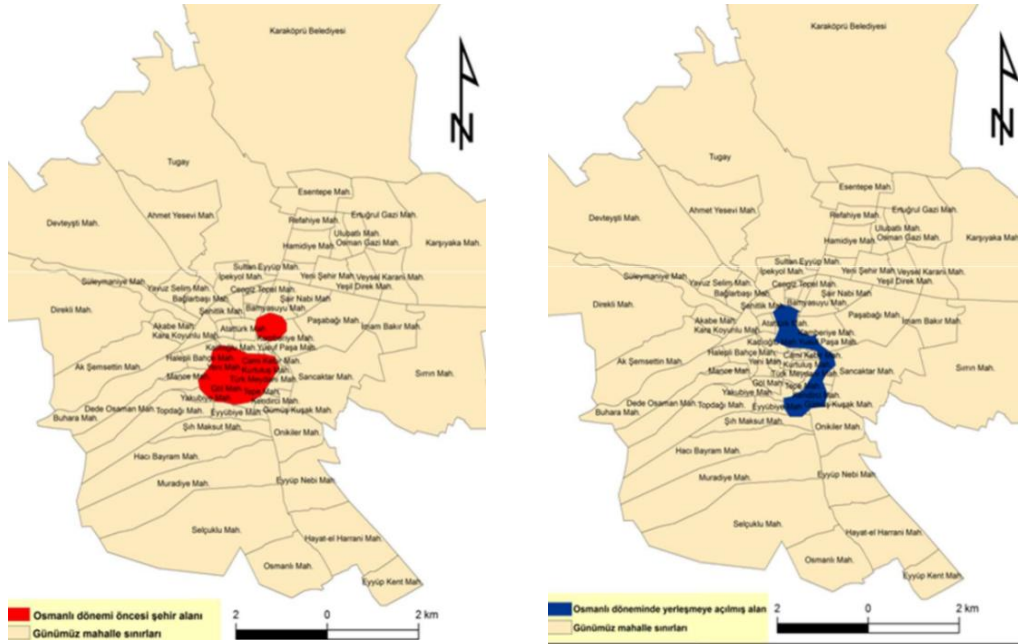
Selevkosların yeniden imar ederek 'Edessa' adını verdikleri şehir ile ilgili detaylı bilgiler olmadığından, şehrin yayılma alanı ve şehrsel özellikleri ile ilgili verilere ulaşılamamaktadır. Sadece kalenin bulunduğu tepenin yamacında ve su kaynaklarına yakın bir alanda büyük bir pagan tapınağının bulunduğu, buranın şehrin dini merkezi ve şehrsel yaşamın çekirdeği konumunda olduğu verilerine rastlanılmıştır (Segal, 2002).

M.Ö. 130'lu yılların sonunda Selevkos Krallığı'nın bölgedeki hâkimiyeti zayıflamaya başlamış ve kente Partlar egemen olmuştur. Edessa'yı da kapsayan bölgede birçok küçük krallık kurulmuştur. Bu krallıklardan biri başkenti Edessa şehri olan ve 'Osroene' adı verilen krallıktır (Hayes, 2002). Kuzey Mezopotamya'nın önemli yolları üzerinde bulunmasından dolayı Edessa ve çevresi, uzun süre hâkimiyet mücadelesi içerisinde yer almıştır. M.Ö. 65-64 yıllarında şehir, Roma'ya bağlı özerk bir krallık olmuştur (Segal, 2002). M.S. 49 yıllarından itibaren kent Roma'ya bağlı otonom bir krallık olarak varlığını sürdürmüştür (Segal, 2002).

M.Ö II. yüzyıl- M.S VII. yüzyıllar arasında resmi binalar, açık alanlar, ibadethaneler, şehir surları ve saraylar Edessa'da bulunan binaların başlıcalarını oluşturmaktaydı (Ross, 2001). Bugünkü Balıklıgöl'ün bulunduğu alanda, kralın oturduğu bir saray bulunmakta ve şehirde yaşayan soylular kralın sarayının etrafında yaptırılmış oldukları binalarda yaşamaktaydı (Segal, 2002). Günümüzde kale ve

çevresinde bulunan kalıntılar da iç kalenin o dönemde yerleşmeye sahne olduğunu göstermektedir. Bu dönemde şehirde bulunan diğer bir saray, çalışma alanımız olan Hanlar Bölgesi'ndeki Haşimiye Meydanı civarında olduğu söylenen 'Belediye Sarayı'dır (Segal, 2002). Edessa, esas önemini M.S. 15-50 yılları arasında şehirde hüküm süren Kral V. Abgar döneminde kazanmıştır (Işıltan, 1988). Bu dönemin başlıca özelliği Hristiyanlık dininin yayılmasıdır. Bu süreçte şehirde birçok kültürel ve sosyal yapı inşa edilmiştir.

639 yılında Suriye'deki Arap ordularının kuzeye doğru saldırıya geçmeleri ile aralarında Edessa'nın da olduğu Mardin, Harran, Diyarbakır ve Nusaybin gibi birçok şehir Arap hâkimiyetine girmiş ve şehirde İslamiyet Dönemi başlamıştır (İbnü'l-Esir, 1991). İslam dönemin başlaması ile birlikte Edessa Şehri ve çevresinde M.Ö.IV. yüzyıldan beri devam eden Roma kültürünün etkisi kaybolarak yeni bir döneme geçilmiştir. Şehrin bu dönemde ismi değiştirilerek 'er-Ruha' olarak anılmaya başlanmıştır. Şanlıurfa Şehri'nde Müslüman hâkimiyeti öncesinde altı mahalle (Yakubiye, Yeni Mahalle, Göl, Kamberiye, Kurtuluş ve Camii Kebir) mevcut iken, şehrin Müslüman hâkimiyetine girişinden Osmanlı dönemine kadar olan süreçte sadece Pınarbaşı Mahallesi'nin şehre eklendiği bilinmektedir (Sönmez ve Akgül, 2013).

Osmanlı Dönemi öncesi şehrin yerleşim alanı

Osmanlı Dönemi'nde şehrin alansal gelişimi

Şekil 3. 4 Osmanlı önce ve sonrası kentin mekânsal gelişimi (Sönmez&Akgül 2007)

Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında yapmış olduğu Mısır seferi sonucunda Ruha şehrinin alınmasıyla, şehirde Osmanlı hâkimiyeti dönemi başlamıştır (Şahinalp, 2005). Ruha Osmanlı idaresine girdikten sonra, 1518 yılında, Diyarbakır eyaleti kurulmuş ve Ruha bu eyalete bağlı sancak (liva) merkezi olmuştur. 1586-1587 yıllarına kadar bu konumunu koruyan şehir, bu yıllarda yapılmış olan idari yapılanma süreci sonrasında yeni oluşturulan 'Rakka' eyaletine bağlı bir sancak merkezi konumuna getirilmiştir. Rakka eyaleti temsilcileri Ruha'da yaşamayı seçtiklerinden Ruha fiili olarak eyaletin merkezi işlevini görmüş ve geçmişteki stratejik önemine yeniden kavuşmuştur. 1518 yılında şehirde biri gayrimüslim ve beşi Müslüman olmak üzere altı mahallenin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu mahalleler, Bab-ı Amid, Bab-ı Berriye, Bab-Harran, Bab'ül-Ma ve Mağaracık mahalleleridir. Bu mahalle isimlerini incelediğimizde, bazılarının adlarının şehir kapıları ile aynı olduklarını ve Mağaracık Mahallesi dışındaki diğer mahallelerin o dönemki şehri çevreleyen surlar içerisinde yer aldığını görmekteyiz (Şahinalp, 2001).

1865 yılında yapılan idari bir düzenleme ile Ruha, Halep eyaletine bağlı bir sancak merkezi yapılmıştır (Güler, 2002). Osmanlı Devleti'nde eyaletlerin yapısı ile ilgili düzenlemeler XX. yüzyılda da devam etmiş ve bu yüzyılda Ruha sancağı Halep eyaletinden ayrılmıştır. Ruha bağımsız bir sancak konumuna getirilerek merkez kazası dışında kalan Birecik, Suruç, Rakka ve Harran kazaları bu merkeze bağlanmıştır (Şahin,2001). Osmanlı Dönemi'nde şehirde, Türk-İslam şehir tipinin hâkim olduğu bir fiziki yapı oluşmuştur. Bu dönemde şehri belirleyen başlıca fiziki unsurlar; surlar, pazar yeri, idari yapılar ve ibadethaneler başta olmak üzere belli başlı toplanma mahalleridir (Ergenç, 1981). Osmanlı Dönemi'nde han, hamam, cami yapıları ile çarşı ve pazarlardan oluşan ticaret mekânları inşa edilmiş, konut yapıları bu alanlardan kesin çizgilerle ayrılarak bu alanın çevresinde yoğunlaşmıştır.

Şanlıurfa'da yakın tarihimizde modern anlamdaki ilk imar hareketi 1903 yıllarında mutasarrıflık yapan Ethem Bey zamanında başlamıştır. Ethem Bey, günümüzde Köprübaşı olarak bilinen yerdeki Hacı Kamil Köprüsü ile üzerindeki han ve dükkânları yaptırarak, şehrin kuzey yönünde eşik görevinde olan Karakoyun deresinin aşılıp kuzeye doğru gelişmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Yine Ethem Bey'in teşvikleriyle başta Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi olmak üzere kentin birçok ileri gelenleri birer saray niteliğindeki evlerini Karakoyun deresi dışında, o zamanlar şehir merkezinden uzakta ve ıssız bir yere inşa ederek şehrin bu yöne doğru

gelişmesini sağlamışlardır. Ethem Bey'in Urfa'nın eski mimarisini olduğu gibi koruyarak gelişmeyi kuzeye doğru kaydırma fikrini mutasarrıf Nusret Bey'de benimsemiş, imar çalışmalarını bu yöne doğru geliştirmiştir. Nusret Bey 1917 yılında Hacı Kamil Köprüsünü kuzeye doğru bağlayan Mustafa Kemal Paşa Caddesi'ni açarak (Şekil 3.5) ortasını çiçeklerle donatmış, bu cadde üzerine Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ile Harbi Umumi Şehitleri Abidesini yaptırmıştır. Modern şehirciliğin ne demek olduğunu bilen ve yaptıkları çalışmalar ile kentin Karakoyun Deresi'nden kuzeye doğru gelişmesi gerektiğini işaret eden mutasarrıflar Ethem Bey ve Nusret Bey'den sonra günümüze kadar uzanan imar çalışmaları, çoğunlukla sur içindeki tarihi mimari doku içerisinde ve bu doku tahrip edilerek yürütülmüştür (Kürkçüoğlu, 1990).

Şekil 3. 5 Günümüzde Atatürk Bulvarı olarak bilinen Mustafa Kemal Paşa Caddesi (Cevher İlhan Arşivi, 1970'li yıllar)

1923-1940 yılları arasında şehrin mekânsal olarak önemli bir değişme göstermediği görülmektedir. 1950 yılına gelinceye kadar şehir eski çekirdek kesiminin dışına taşmamakta, kalenin eteklerinden başlayarak kuzey-güney doğrultusunda kabaca dikdörtgen biçiminde uzanmaktaydı. Kısa eksenini yaklaşık 800 m. (Suruç yolu-Mahmutoğlu Kulesi arası) ve uzun eksenini yaklaşık 925 m. (Kale-Köprübaşı arası) olan şehir, sadece doğudaki Beykapısı ile güneydeki Harran Kapısı'nın ayakta kaldığı sur kalıntılarıyla sınırlanmaktaydı. 1950 yılında on yedi mahallesi bulunan şehrin mahallelerinin en eskileri Yeni Mahalle, Göl, Camiikebir, Bıçakçı, Yakubiye mahalleleri ile çalışma alanımız olan Pınarbaşı mahallesi idi (Şahinalp, 2005).

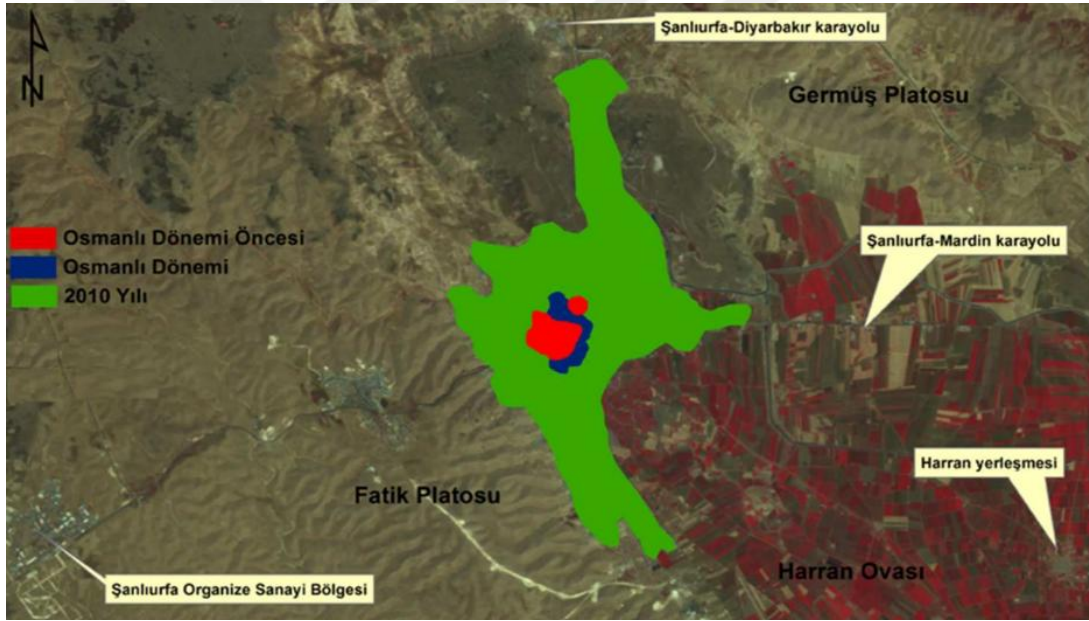
Kentte surlar dışındaki ilk gelişme Karakoyun Deresi'nin kuzeyinde, günümüzdeki Gaziantep-Mardin yolu ile dere arasında kalan alanda başlamıştır. Bu alanda yapılan jandarma komutanlığı, vilayet konağı ve belediye gibi bazı yönetim binalarının çevresinde yeni bir merkez oluşmuştur. Bu yeni oluşturulan merkezle Gümrük Hanı ve çevresinde toplanan geleneksel merkez, aslında güney-kuzey doğrultulu tek bir cadde olmakla birlikte farklı kesimlerinde farklı adlar alan (güneyden kuzeye doğru Kunduracılar Caddesi, Divanyolu Caddesi, Sarayönü Caddesi, Atatürk Bulvarı) eksenle birleştirilmiştir (Tuncel, 2001).

1960'lı yıllarda başlayan kuzeye doğru gelişme 1970'li yılların başlarında Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır'dan gelen yolların kesiştiği Abide Kavşağı ile şehrin merkezini birleştiren Atatürk Bulvarı'nın yapımından sonra daha da hız kazanmıştır. Bu kesimde özellikle Atatürk Bulvarı'nın batı tarafında içlerinde birbirini dik açıyla kesen yolların bulunduğu Bahçelievler, Mimar Sinan ve Sultan Fatih gibi modern mahalleler oluşmaya başlamış ve bu mahalleler ile bulvarlarda sayısı giderek artan çok katlı binalar inşa edilmiştir. Bu durum şehrin bu yeni kesimiyle geleneksel doku arasında farklı bir görünümün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mardin yolu ile Diyarbakır yolu arasında kalan bu bölümde Ertuğrulgazi, Osmangazi, Esentepe, Hamidiye, Ulubatlı, Veyselkarani, Yeşildirek ve Sırrın deresinin ötesindeki Karşıyaka Mahallesi gibi yeni mahalleler kurulmuştur. Gelişme sadece kuzey yönünde olmamış, aynı zamanda kalenin bulunduğu tepenin yamaçlarına kurulan Topdağı, Haleplibahçe, Dedeosman mahalleleri ile güneybatıya, Akçakale yolu boyunca kurulan Hayatiharrani, Eyyüpnebi, Eyyüpkent mahalleleriyle de güneye ve güneydoğuya doğru bir büyüme gerçekleşmiştir (Tuncel, 2001).

1980'li yıllarda şehir bölgedeki terör olayları ve tüm Türkiye'de yaşanan kırdan kente göç hareketleri sebebiyle daha fazla göç almaya başlamış, hızlı nüfus artışının kaçınılmaz sonucu olarak gecekondulaşma sorunu ortaya çıkmıştır. Şehrin eski kent yerleşmesinin güney, batı ve güneybatısında gecekonduardan oluşan semtler meydana gelmiştir. Bu hızlı kentleşme birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Urfa'da da tarihi dokuya zarar vermiştir. Karakoyun deresi ile Kale arasında birbirine paralel uzanan 12 Eylül ile Vali Fuatbey caddeleri açılırken ya da mevcut caddeler genişletilirken bir çok geleneksel konut dokusu ve han yapısı yıkılmıştır (Sönmez ve Akgül, 2013).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında 1990'lı yıllarda bölgeye yatırım yapılmaya başlanmış ve bunun sonucunda tarımsal üretim artışı ile beraber tarıma dayalı sanayi kollarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler şehrin çekiciliğini artırarak şehirde nüfus ve alansal gelişim olarak hızlı gelişmeler yaşanmasına sebep olmuştur (Sönmez ve Akgül, 2013).

2000'li yıllara gelindiğinde şehrin alansal gelişimine baktığımızda genel olarak güneyde Fatik platosunun doğu yamaçları boyunca, kuzeyde Şanlıurfa-Diyarbakır karayolu boyunca plato sahasına doğru ve doğuda ise büyük oranda Şanlıurfa-Mardin yolu boyunca daha çok ova yüzeyine doğru gelişme gösterdiği görülmektedir. Genelde plato yamaçlarının yerleşmeye açıldığı bölgede, son yıllarda şehrin ova yüzeyine doğru gelişme göstermeye başladığı ve ovadaki önemli tarım arazilerinin de bir kısmının yok edildiği görülmektedir (Sönmez ve Akgül, 2013).

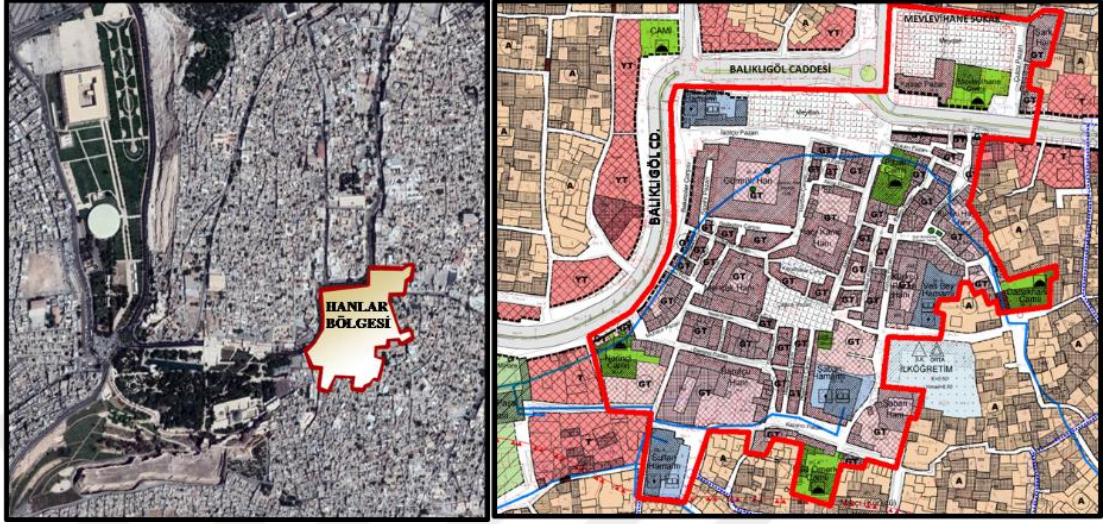

Şekil 3. 6 Şanlıurfa Şehri'nin mekânsal gelişim evreleri (Sönmez&Akgül, 2013)

3.2. Hanlar Bölgesi'nin Konumsal Niteliği: Tarihi Topografya ve Mekânsal Sınırlar

Çalışma alanı olarak seçilen Tarihi Hanlar Bölgesi, Şanlıurfa İli, Eyyübiye İlçesi, Pınarbaşı Mahallesi sınırlarında bulunmaktadır. Han, bedesten, kapalı çarşı, arasta gibi yapılar ile esnafın ve halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarına yönelik yapılan cami ve hamam gibi yapıların bir araya gelmesiyle oluşan bölge, Osmanlı döneminde

bu nitelikleri ile halk arasında ekonomik işlevini vurgulayacak biçimde 'Çarşılar Mahallesi' olarak tanınmıştır. Günümüzde de yerel halk arasında 'Aşağı Çarşı' olarak bilinmektedir.

Şekil 3.7 Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi; konumsal nitelik-mekânsal sınırlar

Tarihi topografya açısından bakıldığında, Hanlar Bölgesi'nin mekânsal karakteristik ve işlevsel kimliğinin şehrin Müslüman hâkimiyetine girişinden başlayarak Osmanlı dönemine kadar olan sürede oluşmaya başladığı ve Osmanlı döneminde geliştiği görülmektedir. Osmanlı dönemi Anadolu şehirleri incelendiğinde, şehirlerin genel karakterinde Orta Asya Türk-İslam şehircilik kültürünün belirgin bir hâkimiyetinin söz konusu olduğu görülmektedir. İslam şehirlerinin fiziki yapısının şekillenmesinde dini faktörler özellikle "toplu ibadetler ve mahremiyet" yönünden etkili olmuş, bu sebeple ikamet alanları ile iş yerleri neredeyse kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Bu iki kesim arasında çoğunlukla yönetsel yapıların veya çeşitli eğitim kurumlarının bulunduğu bir geçiş kuşağı oluşturulmuştur (Günel ve Şahinalp, 2012).

Osmanlı dönemi çarşılarını incelediğimizde; bu çarşıların şehir içi konumlarının gelişigüzel olarak seçilmediğini, yer seçiminde; kale ve şehir surlarına/kapılarına yakınlık, anayollara yakınlık ve kültürel öneme sahip alanlara yakınlık gibi çeşitli faktörlerin rol oynadığını görmekteyiz (Günel ve Şahinalp, 2012). Nitekim geleneksel ticaret alanlarının oluşturduğu, tarihsel süreçte kentte sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamın merkezi konumundaki Tarihi Hanlar Bölgesi'nin konumsal niteliğine baktığımızda, yukarıdaki faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

Kale ve Şehir Surlarına/Kapılarına Yakınlık: Osmanlı çarşıları genellikle şehrin iç kalesinin yakınında kurulmuşlardır. Bu alan, genelde iç kalenin güvenlik nedeniyle üzerinde yer aldığı yüksek bir tepenin etekleri ya da bitimi olmuştur. Şehrin can damarı niteliğinde olan çarşıların güvenli bir alanda yer alması gerekliliği, iç kaleye yakın olmasını gerektirmiştir. Özellikle bedesten gibi borsa özelliği olan, değerli malların depolandığı ve satışının yapıldığı, vergi denetimi olan yapılar inşa edilirken güvenlik faktörü göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle Orta Asya ile İslam şehircilik kültürlerinde, şehir yöneticilerinin iç kale veya kalenin yakınındaki bir alanda yer almaları, idari hizmetlerin bu alan içerisinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Ticaret ve sanata verilen önem dolayısıyla şehrin ticaret alanları da bu alanın çevresinde toplanmıştır (Günel ve Şahinalp, 2012).

Hanlar bölgesinin konumsal niteliğine bakıldığında, tepelik alanda bulunan iç kalenin hemen kuzeydoğusunda, kentin iç surları dışında ve düzlük bir alanda kurulduğu görülmektedir (Şekil 3.8). M.Ö II. Yüzyıl- M.S VII. yüzyıl arası dönemde, bugünkü Balıklıgöl'ün bulunduğu yerde, kralın oturduğu sarayın bulunması ve 'Belediye Sarayı' gibi yönetim merkezlerinin de bu alanın çevresinde olması, çalışma alanı olan Hanlar Bölgesi'nin tipik Osmanlı dönemi çarşısı olduğunun göstergesidir.

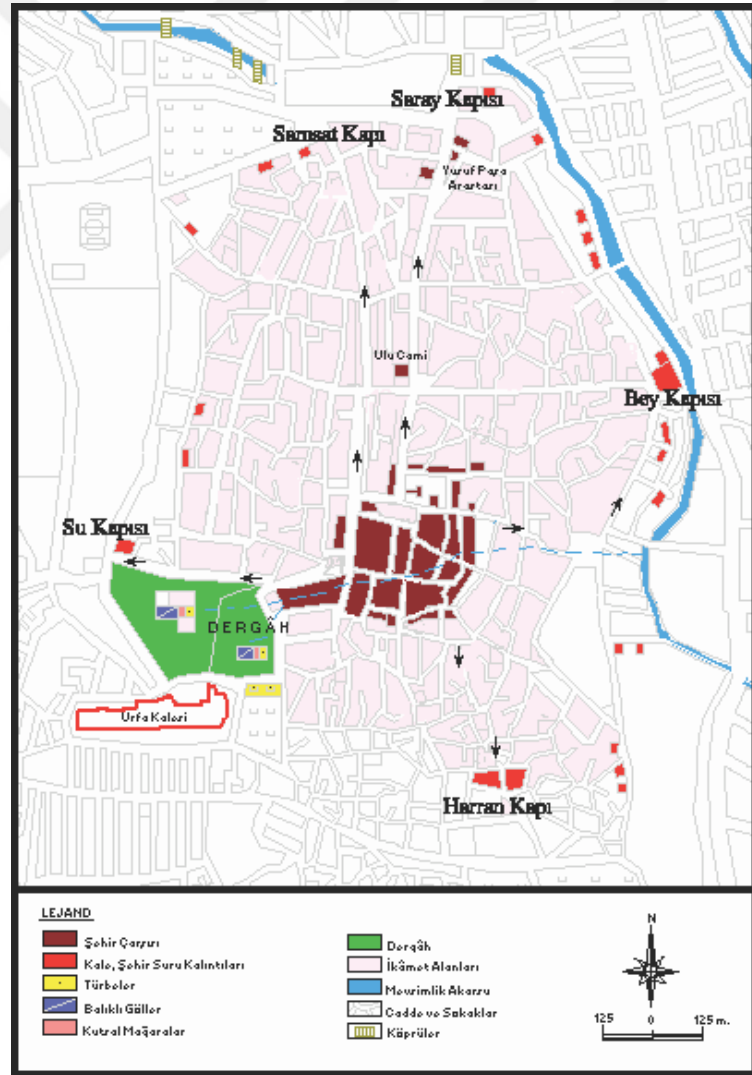
Anayollara Yakınlık: Osmanlı dönemi şehirlerinde çarşıların konumları üzerinde rol oynayan etkenlerden bir diğeri de şehir içindeki ana yolların kesişim alanına yakınlıktır. Şehir dışından gelen yollar, şehir kapılarından itibaren şehrin merkezini oluşturan çarşıların bulunduğu alanda kesişme göstermektedirler. Bu durum şehir dışından getirilen veya şehirde üretilip başka şehirlere pazarlanan malların ulaştırılmasında önemli bir kolaylık sağlamıştır. Şehirdeki anayolların kesiştiği alan aynı zamanda, şehir halkının çarşılarla ulaşımında da büyük bir önem taşımaktadır (Günel ve Şahinalp, 2012).

Aynı özellikler Urfa (Ruha) çarşısı içinde geçerlidir. Urfa çarşısı, şehrin, doğusundaki Bey Kapısı, batısındaki Su Kapısı, kuzeyindeki Saray Kapısı ile Samsat Kapısı ve güneyindeki Harran Kapısı'ndan gelen yolların kesişiminde konumlandırılmıştır (Şekil 3.8).

Kültürel Öneme Sahip Alanlara Yakınlık: Osmanlı Dönemi çarşıların yer seçimi üzerinde rol oynayan diğer bir faktör de, kültürel önemi olan cami, türbe, medreseler gibi dini ve eğitim amaçlı kullanılan alanlardır. Kültürel alanların, şehir

halkı ile yakın veya uzak çevreden gelen insanlar tarafından ziyaret edilmesi ticari bir potansiyel doğurmuş ve birçok çarşı-pazar bu kültürel alanların çevresinde yoğunlaşmıştır (Günel ve Şahinalp, 2012).

Şanlıurfa'da özellikle Balıklıgöl'ün üç dinin mensuplarınınca kutsal sayılması, bu bölgenin büyük bir dini öneme sahip olmasına neden olmuş ve Balıklıgöl bu özelliği nedeniyle, yakın ve uzak çevreden, hatta yurt dışından çok sayıda ziyaretçi çekmiştir. Bu alanın kutsallığına inanılması, öncelikle ziyaretçileri, sonra kilise, cami, türbe gibi dinsel yapıları, daha sonrada çarşı ve pazarları kendine çekmiştir. Hanlar Bölgesi ve çevresinde Halil-ür Rahman, Mevlid-i Halil, Hasan Paşa, Rıdvan Paşa, Pazar, Narinci, Mevlevihane, Ömeriye, Dabbakhane ve Selahaddin Eyyübi (eski kilise) camileri bulunmaktadır.

Şekil 3. 8 Şanlıurfa Şehri'nin kale, sur ve çarşı ilişkisi (Aliğaoğlu, Uğur, 2016)

Şehirde Osmanlı döneminde yapılmış olan cami ve hanların, şehrin çekirdek kısmının doğusunda, güneyden kuzeye doğru güneybatı-kuzeydoğu yönlü ve ova yüzeyinde yer aldıkları görülmektedir. Bu durum büyük ölçüde şehrin kuzey, kuzeybatı ve batıdan platolarla çevrili olmasından kaynaklanmıştır. Şehrin kuzeybatı-güneydoğu yönlü gelişmesinde ise kuzeyden Diyarbakır üzerinden gelen İpek Yolu'nun bu yönlü olmasının büyük etkisi olmuştur. Oldukça eski olan bu ticaret yolu, Osmanlı dönemi öncesinde de şehrin gelişim yönünü etkilemiş ve şehrin çekirdekten (kale ve çevresi) kuzeye doğru kaymasında etkili olmuştur (Günel ve Şahinalp, 2012).

Yaklaşık 5 hektar büyüklüğündeki Hanlar bölgesinin mekânsal ve fiziksel sınırlarına bakıldığında, batısında Balıklıgöl Caddesi, kuzeyinde Balıklıgöl Caddesi ve Mevlevihane Sokaktaki meydanlar ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Doğu ve güney yönlerinde ise Geleneksel Avlulu Yerleşik Konut Alanları ile iç içe olup, cadde veya sokaklarla konut alanlarından ayrılmamaktadır (Şekil 3.7).

İnşa edildikleri dönemlerde insanların iktisadi ve ticari ihtiyaçlarını karşılayan han, bedesten, kapalı çarşı, arasta gibi yapılarla, esnafın ve halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarına yönelik yapılan cami ve hamam gibi yapıların bir araya gelmesiyle oluşan Tarihi Hanlar Bölgesi, kentin günümüze kadar varlığını sürdürebilen en eski geleneksel ticaret merkezidir.

3.3. Hanlar Bölgesi'nin Mekânsal ve İşlevsel Gelişim-Değişim Süreci

Geleneksel ticaret alanlarının oluşturduğu Hanlar Bölgesi'nin 15. yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlular döneminde geliştirildiğini ve yeni yapılarla donatıldığını görmekteyiz. Bu dönemde, Halilürrahman Gölü'nden gelen su kanalları ticaret bölgesinden geçirilerek bir kolunun üzerine Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan, Hasan Padişah Cami'sini ve Medresesini yaptırmıştır (Alper, 1987). Hanlar, hamamlar, camiler ve evlerden geçen bu su kanalları, yıllarca insanların su ihtiyacını karşılamış, ayrıca mimari yerleşimin biçimlenişine katkıda bulunarak çevresine özgün ve estetik bir değer katmıştır.

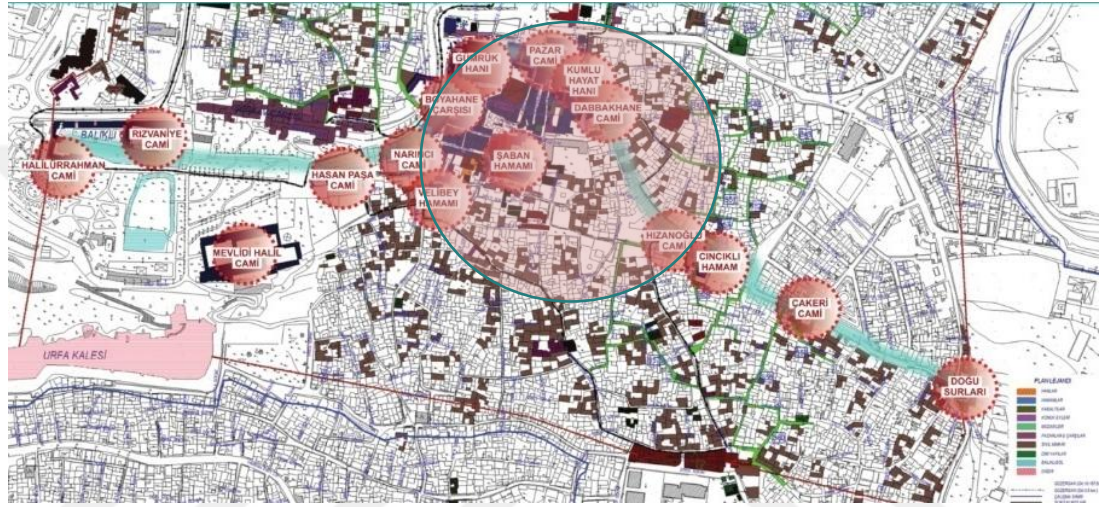

Şekil 3. 9 20. yüzyıl başlarında Halil-ür Rahman Gölü ve çevresi
(Mehmet Güzel arşivi)

Osmanlı Dönemi'nde Hanlar Bölgesi, mekânsal-işlevsel yapısı ve imalat-zanaat faaliyetleriyle, Urfa'nın ticari faaliyetlerinin örgütlenme merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Bu dönemde 'Çarşılar Mahallesi' olarak bilinen bölgenin ibadethanelere ve Balıklıgöl'e bu kadar yakın olması, hem ibadet hem de gezmek amacıyla Balıklıgöl'e gelen insanları kendine çekebilme amacını da taşımıştır. Hanlar Bölgesi'ni oluşturan tarihi çarşılar, pazarlar, hanlar ve hamamlar incelendiğinde, daha öncede değinildiği gibi bunların Halil-ür Rahman suyundan daha kolay yararlanmak amacıyla, Balıklıgöl'den çıkan suyun aktığı güzergâh üzerinde kuruldukları görülmektedir.

Balıklıgöl'den akan sular, su dolapları aracılığıyla ve künk borularla hamamlara ve çeşmelere suyun iletilmesini sağlardı (Şekil 3.10). Hasan Paşa Camisi ve Sakıbiye Tekkesi'nden sonra çalışma alanımız içerisindeki Narinci Cami'sine gelen su, caminin avlusunun doğusunda açığa çıkmakta ve abdest vs. için kullanılmaktaydı. Daha sonra bir dükkânın altından geçmekte, dükkânda açılmış olan kuyu vasıtasıyla burada da kullanılmaktaydı. Daha sonra su Boyahanenin güney bitişiğinde bulunan değirmeni çalıştırmakta ve buradan da Boyahane Çarşısına gelmekteydi. Boyahane Çarşısı'nın altında ortasından Halil'ür rahman suyunun açıktan aktığı kemerli, tonozlu mekanlar bulunmakta, burada su; ipliklerin ve kumaşların yıkanmasında kullanılmaktaydı. Sonrasında Gümrük Hanı'na gelen su avluda; güneybatı kuzeydoğu istikametinde açıktan akarak yer altından Pazar Camisi'ne gelmekteydi. Cami avlusunda açığa çıkan su, burada bulunan su dolabı ile yandaki tuvaletlere suyu vermekte, hemen doğusunda bulunan Pazar Değirmeni'ni

çalıştırmaktaydı. Yer altından Kumlu Hayat Hanına gelen su, avlunun güneyinden geçip burada açığa çıkarak, Dabbakhane Camisi'nin doğusunda olan Kelleci çayına gelmekteydi. Burada basamaklarla inilen piyar sayesinde; dericiler ve kürkçüler bu sudan faydalanmaktaydı. Sonrasında su yeraltından Dabbakhane Camisi'nin yanından geçerek, Dabbakhane Meydanı'na gelmekteydi. Burada da basamaklı bir piyar sayesinde, esnaf ve halk bu sudan faydalanmaktaydı. Ve o yıllarda şehirde şebeke suyu bulunmadığından, konut alanlarından geçerek mahallelinin su ihtiyacını karşılamaktaydı (İlhan, 2017).

Şekil 3. 10 Halil-ür Rahman Su Yolu Güzergahı Üzerinde Var Olan Anıtsal Yapılar (İlhan, H.K.'dan alınarak işlenmiştir)

XVI. yüzyılda Urfa'da ticari hayatın merkezi konumundaki, ticaret kervanlarının getirdiği malların alınıp satıldığı birçok ticaret yapısı inşa edilmiştir. Bu yapıların başında çeşitli pazarlar ile bedesten gibi çarşılar yer almaktadır. Bedestenler, şehirlerin hem yakın hem de uzak çevresi ile olan ticari ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. İslamiyet'in yaygın olduğu şehirlerde çarşılar önemli bir yer tutmuşlardır. Osmanlı dönemi şehirlerine baktığımızda da çeşitli çarşıların kurulmasına büyük önem verildiği ve bu amaçla şehirlerin merkezine ticari hayatın çekirdeğini oluşturan çarşılar kurulduğu bilinmektedir. İslam dini tarafından insanların ticarete teşvik edilmesi, Müslüman halkın ticarete önem vermesini sağlamıştır. Zamanla ticaretin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için aynı zanaat kolunda çalışan esnaflar aynı bölgede toplanmış ve böylece çeşitli çarşılar meydana gelmiştir. Bu çarşılar ikamet yerlerinden kesin çizgilerle ayrılmış, konut yapıları bu alanların çevresinde yapılmıştır (Şahinalp, 2005).

XVI. yüzyılda Ruha'daki çarşılar genellikle tekstil, dericilik, maden işlemeciliği ve besin sektörlerinde faaliyet göstermişlerdir. Kasaplar, bakkallar ve attarlar gibi esnafların ayrı ayrı oluşturmuş oldukları çarşılar besin ticaretinin içinde bulunduğu grup içerisinde yer almışlardır. Kasap Pazarı ve Aktar Pazarı bu alanda faaliyet gösteren çarşılardandır. Tekstil ile ilgili zanaatlar arasında dokumacılık, boyamacılık ve bu ürünlerin satıldığı çarşılar önemli bir yer tutmaktadır (Şekil 3.11,Şekil 3.12). Bu yüzyılda maden işlemeciliği de önemli zanaatlar arasındadır. Bu yüzyılda bu alanda faaliyet gösteren çarşıların sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Demirciler, Bakırcılar, Kazancılar ve bunların yanında çeşitli madeni süs eşyası yapımı-satışı ile ilgili çarşılar, maden işlemeciliği ile ilgili faaliyet gösteren çarşılardandır (Şahinalp, 2005).

Şekil 3. 11 Dokuma Boyayan Ermeni zanaatkârlar (Rohrbach , 1919)

Şekil 3. 12 Alman halı fabrikasında boyacı zanaatkârlar (Lepsius, 1903)

Bu yüzyılda "Çarşılar Mahallesi" olarak bilinen Hanlar Bölgesi'nde bulunan Osmanlı dönemi çarşılarının başlıcaları; Uncu Pazarı, Bit Pazarı, Tüccar Pazarı, İplikçi Pazarı, Kassarlar Çarşısı, Terziler Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı(Hüseyniye Çarşısı), Bedesten, Sipahi Pazarı, Çulcu Pazarı, Kınacı Pazarı, Koyuncu Pazarı, Nacar Pazarı, Bıçakçı Pazarı, Kunduracılar Pazarı ve Keçeci Pazarı'dır (Şahinalp, 2005).

Bunun yanı sıra şehre gelen ticaret kervanlarının ve tüccarların konaklayabilmelerine imkan sağlayacak hanlar ile kervansaraylar da şehrin ticari hayatında önemli bir yere sahip olmuştur (Şahinalp, 2005). Hanların bazılarında çeşitli ticari malların satışının olduğu dükkânlar da inşa edilmiştir. 'Kentte geçici olarak kalan tüccarlar burada kalır, mallarını da aynı yerde saklarlardı' (Faroqhi, 1996). Bu sebeple şehirde hanların yapılması bir zorunluluktu. Hanlar Bölgesi'nde,

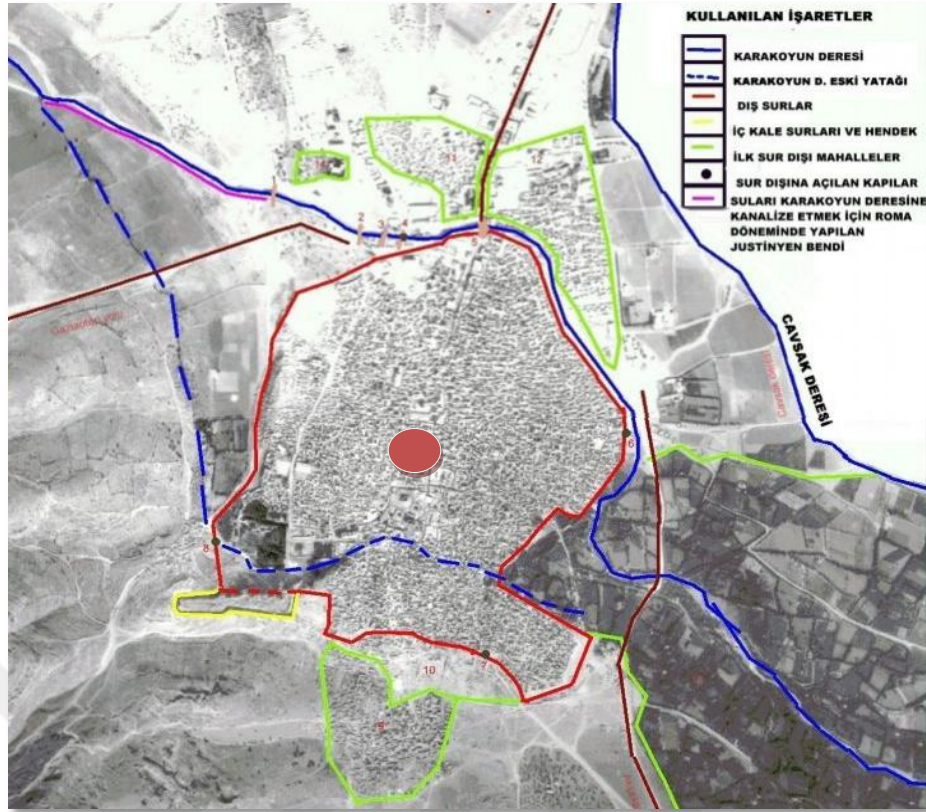
Osmanlı dönemi öncesinde sadece Mencek Han'ı bulunmaktaydı, XVI. yüzyılda bu hana ek olarak Gümrük Han'ı inşa edilmiştir (Şahinalp, 2005).

Tekstil, Osmanlı Döneminde şehrin en önemli faaliyet alanlarından biri olmuştur. Özellikle kumaş boyama, dokumacılık ve basmacılığın bu sektör içerisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kumaş boyama ile ilgili işlemleri, boyahane adı verilen atölyelerde yapılmaktaydı. Şehirde boyahane ile ilgili ilk olarak 1518 yılına ait kayıtlarda bilgilere rastlanmaktadır. Boyahanelerin dokuma sanayinin yan kolu olduğu düşünüldüğünde bu yüzyıllarda şehirde dokumacılığın önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür (Şahin, 2001). Ruha'da özellikle pamuktan imal edilen ve kapu bezi denilen kumaşlar bu dönemde büyük rağbet görmüştür.

XVI. yüzyılın başları itibariyle şehirde faaliyet gösteren önemli tesislerinden bir diğeri de hayvan derilerinin işlendiği 'dabakhaneler'dir (Turan, 1993). Bu yıllarda Anadolu'da Diyarbakır ve Tokat ile birlikte Ruha şehri işlenmiş deri üretimi konusunda önemli bir merkezdir. Ruha'da imal edilen sarı deri bu yüzyılda büyük bir rağbet görmüştür (Şahin, 2001).

XVI. yüzyılda İmparatorluğun en güçlü olduğu yıllarda, Gümrük Hanı ve çevresindeki Bedesten ve Çarşıların yapılmasıyla bölge hızla gelişmiş, aynı yüzyıl içerisinde kent; Cami, Mescit, Medrese, Türbe, Han, Hamam ve diğer sosyal yapılarla donatılmış ve günümüze kadar gelen sur içi yerleşmesi oluşmuştur (Şekil 3.13). XVI. yüzyıldan başlayarak gelişen ve artan yapılanma hızı XVII. yüzyılda en üst noktaya ulaşmış, günümüze ulaşan Osmanlı dönemi yapılarının çoğu bu tarihlerde inşa edilmiştir (Alper, 1987).

XVII. yüzyılda şehirdeki diğer önemli tesislerden biri de 'darphaneler'dir. Safeviler Dönemi'nden kalan bu darphanelerde Kanuni Sultan Süleyman adına biri bakır diğeri de altın olmak üzere iki paranın basıldığı bilinmektedir. Bu yüzyılda şehirdeki diğer bir üretim tesisi de şehrin et ihtiyacını karşılamak amacıyla kesimlik hayvanların kesildiği 'mezbahalar'dır (Turan, 1993).

Şekil 3. 13 Hava Foto: Şanlıurfa Şehrini tarihsel çekirdeğini kuşatan şehir surları - 1955 yılına ait çizilmiş harita

Bu yüzyılda hem İslam dininin temizliğe verdiği önem hem de şehir dışından gelen tüccarların yararlanmaları için Hanlar Bölgesi'nde çok sayıda hamam yapılmıştır. Arasa Hamamı, Sultan Hamamı, Şaban Hamamı ve Veli Bey Hamamı Hanlar Bölgesi içerisinde bulunan Osmanlı hamamlarındandır. Yine bu bölge içerisinde çok sayıda caminin de bir arada bulunduğu görülmektedir. Hanlar Bölgesi'nde bulunan camilerin başlıcaları, Narinci Cami, Eski Ömeriye Cami, Pazar Cami, Dabakhane Cami ve Mevlevihane Cami'dir.

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Urfa şehrinin ticaretini olumlu yönde etkileyecek bir takım kararlar alınmıştır. Pamuk ihracı yasaklanmış, pamuk ile pamuk ihracının sadece Halep ve İzmir'de serbest olması Urfa ile Halep arasındaki ticaret ilişkisini artırmıştır. Ruha, Doğu ile Güneydoğu Anadolu'dan gelerek bu ürünleri ihraç etmek isteyen insanların geçtikleri güzergahlar arasında olduğundan, kervanların en fazla uğrak yerlerinden biri olmuş ve şehrin ticari aktivitesi artmıştır (Şahinalp, 2005). Evliya Çelebi (1982), bu yüzyıl içerisinde şehirde ticarete önemli bir yeri olan iki adet bedesten ile 400 dükkanın ve beş hanın bulunduğunu belirtmiş,

şehirdeki çarşı ve pazarlarından bahsederken de, bunların şehir kadar gelişmemiş olduğunu, fakat bu çarşılar içerisinde çeşitli kıymetli malların satıldığını belirtmiştir.

XVII. yüzyılın ortalarında Urfa'yı ziyaret eden ünlü gezgin Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Urfa çarşılarından; "...Çarşısı 400 dükkândır. Her türlü değerli eşya bulunur. Saraçhanesi İbrahim Halil Irmağı kıyısındadır. Onun için Bağdat Serdabı gibi soğuk su ile sulanmış ana yolun iki tarafı mamur ve güzel, mevsiminde her türlü çiçeklerle süslü olup geçenlerin içini açar. Oralarda bütün bilgi sahiplerinin toplandığı, dinlendiği yerler vardır." cümleleriyle bahsetmiştir.

Evliya Çelebi, ayrıca Urfa'daki bedestenlerden; "...İki bedesteni vardır. Biri eski usul kargir kubbeli yapı olup uzunlamasına yapılmıştır. Üç tane demir kapısı vardır. Bütün kıymetli mücevherler bulunur." cümleleriyle söz etmiştir. Evliya Çelebi'nin uzunlamasına, kubbeli yapı ve üç kapılı olduğunu belirttiği bedesten bugünkü Kazaz Pazarı olmalıdır.

1852-1855 tarihleri arasında yaptığı Küçükasya ve İran gezisi sırasında Urfa'ya da uğrayan Alman Petermann Urfa'nın pazarlarının geniş olmadığını, üzerlerinin kubbe ile örtülü olduğunu anlatmıştır (Güler, 2010).

1867 ve 1883 tarihli Halep Vilayet Salnamelerinde Urfa merkezinde bir bedestenin bulunduğu kaydedilmektedir ki buda günümüzdeki Kazaz Pazarı'dır.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda olduğu gibi XVIII. yüzyıl boyunca da şehirde dokuma faaliyetlerinin önemini koruduğunu, özellikle pamuk ipliğinden üretilmiş olan kumaşların çok değerli olduğunu ve ticarete rağbet gördüğünü belirtmiştir.

XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın başlarında meydana gelen sosyal ve ekonomik sebepler nedeniyle şehirde han yapılmadığı bilinmektedir (Kürkçüoğlu, 2011).

XVIII. yüzyılın ortalarında Urfa'da sadece Rıdvaniye Vakfına ait olan 346 dükkânın bulunduğu bilinmektedir. Bu dükkânlardaki esnaf arasında kuyumcular, basmacılar, ayakkabı-çizme imalatçıları, şerbetçiler, lokantalar, değirmenler, boyacılar, iplik ve yün satıcıları bulunmaktadır (Şekil 3.14, Şekil 3.15). Ayrıca şehirde boyahane ve boyahane değirmeninin var olması dokuma sektörünün bu yüzyılda da önemini koruduğunu göstermektedir (Şahinalp, 2005).

Şekil 3. 14 Urfa'da yün satıcıları (Mişel Pabuççıyan koleksiyonu, Paris)

Şekil 3. 15 Urfa'da basmacılar (Sahagyan, 1955)

XVIII. yüzyılda Urfa'da aynı meslek grubundan esnafların bir arada bulunduğu çarşı veya benzeri bir yapı görülmemektedir. Çeşitli zanaatlarda faaliyet gösteren esnaflar genellikle dağınık olarak bulunmaktadır. Ancak şehirdeki kuyumcuların ve bazı esnaf-zanaatkârları bir araya toplandıkları pazarların var olduğu söz konusudur (Faroqhi, 1996).

Peterman (1865) Ruha şehrinin o dönemki çarşılarının dar ve üzeri kubbeli olup kapalı çarşı özelliğinde olduğunu söylemiştir. Bu pazarlara örnek olarak Demirci Pazarı ile Yün, İplik ve Kumaş pazarları sayılabilir. Dokuma sektöründe faaliyet gösteren iplik, yün ve kumaş pazarları boyahänenin etrafında toplanmışlardır.

XVIII. yüzyılda çalışma alanımız içerisinde bulunan Şaban Hanı'nın (1767) inşa edildiği bilinmektedir.

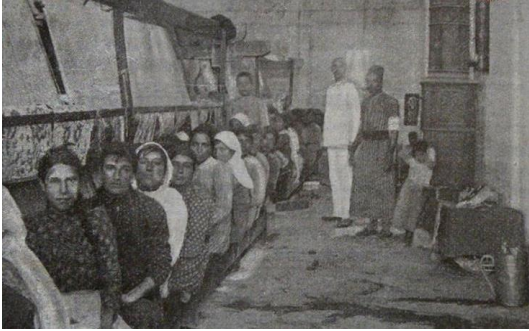
Şehirde XIX. yüzyılda da ticaretin önemini koruduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzyılda çalışma alanımız içerisinde bulunan Hacı Kamil Hanı (Çukur Han) ve Kumlu Hayat Hanı inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarının pek çok yerinde olduğu gibi Urfa'da da sanayi gelişmemiştir. Yörenin başlıca yerel zanaat dallarını dokumacılık ve kuyumculuk oluşturmaktaydı. 1894 Halep Vilayet Salnamesi, Şanlıurfa'daki kuyumculuğun çevre vilayetlere ün saldıgını, çeşitli mücevherlerin Halep'te satıldığını kaydetmektedir. Aynı salnameden, bölgede bakır mutfak takımları işlemeciliği ile sahtiyân (tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi) ve kösele (ayakkabı tabanında kullanılan deri) üretiminin yapıldığını da öğrenmekteyiz (Şahinalp, 2005).

XIX. yüzyıl başlarında şehre gelen Buckingham; şehirde ticaret yaşantısının canlı olduğunu, bu yüzyılda şehirde çok sayıda han bulunduğunu, bunlar arasında

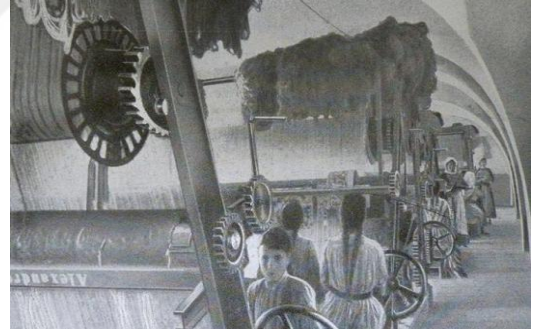
çalışma alanımız içerisindeki Gümrük Hanı'nda iyi durumda olduğunu söylemiştir. Ayrıca kentte günün belli saatlerinde erkeklere ve bayanlara hizmet veren 4-5 civarında hamamın bulunduğunu ve şehirdeki önemli çarşı-pazarlardan bahsederken de çalışma alanımız içerisindeki Kunduracı Pazarını ve Gümrük Hanı'nın kenarında bulunan Bedesten'i saymıştır. Bunlar dışında da kentte birçok pazarın olduğunu belirtmiş bunların hangileri olduğunu ifade etmemiştir (Şahinalp, 2005).

Yıllar geçtikçe şehirdeki dükkân, han, hamam sayılarında artış olmuş, ancak şehirde önemli zanaat kollarından biri olan deri tabaklama işlemlerinin yapıldığı dabakhanelerin sayısı giderek azalmıştır (Şahinalp, 2005).

XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında şehirde dokuma sektörünün önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu yüzyıllarda üretilen ürünlerin başlıcalarını halı, kilim ve kumaşlar oluşturmaktadır (Şekil 3.16, Şekil 3.17). Kentteki en önemli ticaret mallarından olan ipekten dokunmuş ve pamuktan maşlahlık (fistan), aba, beyaz şal ve çeşitli diğer dokumalar ile bakır eşyalar büyük bir öneme sahip olmuştur (Şemseddin Sami, 1996).

Şekil 3. 16 Urfa, Alman misyonuna ait halı fabrikası (Orient, 1901)

Şekil 3. 17 Alman halı fabrikasındaki Ermeni kadınlar (Rohrbach, 1919)

XX. yüzyılın başları Osmanlı ekonomisinin iyice bozulmaya başladığı bir dönem olmuştur. Fakat buna rağmen şehirdeki dokuma sanayi önemini korumayı başarmıştır. Şehirdeki çok sayıda dokuma tezgahında çeşitli ipekli dokumaların, şal, basma, halı, kilim, çadır vb. birçok tekstil ürününün üretildiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra bakır eşya üretimi de bu dönemde gözde olan sanatlardan arasındadır. Ayrıca çeşitli süs eşyası yapımıcılığı ve gümüş işlemeciliği şehirdeki önemli sanayi faaliyetlerindedir (Salname-i Vilayet-i Haleb, 1327).

Cumhuriyet dönemi öncesinde konumu nedeniyle önemli ticaret bağlantıları bulunan şehrin, özellikle Halep ile olan ticari ilişkilerinin zayıflaması, Nusaybin-

Yenice Demiryolu'nun açılması ve kervan yollarının tamamen önemini yitirmesiyle ticari yaşam olumsuz etkilenmiş ve şehir ticari canlılığını kaybetmeye başlamıştır (Güzel, 2012).

1923-1940 yılları arasında ticaret her ne kadar eski önemini yitirmişse de Şanlıurfa'daki ekonomik faaliyetlerden biri olmuştur. Bu yıllar arasında, şehirdeki ticaret alanlarından en bilineni Osmanlılar döneminde de kentin odak merkezi olan 'Çarşılar Bölgesi' olmuştur. Haşimiye Meydanı ile Balıklıgöl arasında kalan ve çalışma alanımız olan bu bölge, şehrin uzun yıllar boyunca en önemli ticaret alanı olma özelliğini sürdürmüştür. Kentin her ne kadar Halep ile olan ticari bağlantıları kesilmiş olsa da Urfa kendi yakın çevresinde bulunan Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin gibi şehirlerle, ayrıca ithal malı ürünlerin yurt içine dağıtılmasında önemli rol oynamaları ve limanlara sahip olmaları sebebiyle Mersin ve İstanbul şehirleri ile ticari ilişkilerini sürdürmüştür. Bu liman şehirlerinden getirilen ürünler şehrin çarşı-pazarlarında satılmış, Urfa'daki çarşılar Mersin'den ve İstanbul'dan getirilen ürünlerin çevre illere pazarlandığı bir merkez olmuştur (Şahinalp, 2005).

Osmanlılar döneminde şehirde ticaret ile uğraşan gayrimüslimlerin sayısı oldukça fazlaydı. Fakat Osmanlı'nın son zamanlarında başlayan Milli Kurtuluş Savaşı ile I. Dünya Savaşı yıllarında devam eden göçler ile birlikte, şehirde bulunan gayrimüslimlerin sayısı yok denecek kadar azalmıştır. Bu sebeple önceden ticaret ve zanaatkarlık alanlarında gayrimüslimlerin sahip olduğu önemli rolü sonrasında kentin yerli Müslüman halkı devr almıştır (Arif, 1925).

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk yıllarda şehirde yaşayan halk arasında esnaflık ile zanaatkarlık önemli faaliyet alanları içerisinde yer almaya devam etmiştir. Bu sektörler içerisinde terzilik, kunduracılık, semercilik, tenekecilik, bakırcılık ve marangozluk gibi meslek kollarının bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı döneminde önemli sanayi kollarından olan dokumacılığın neredeyse terk edildiği, bu faaliyetin çok az kişi tarafından devam ettirildiği görülmektedir (Arif, 1925). Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk dönemlerde Urfa'da bulunan sanayi faaliyetleri incelendiğinde, bu faaliyetlerin neredeyse durma noktasına geldiği görülmektedir (Şahinalp, 2005).

Şanlıurfa'da yüzyıllardan beri süregelen diğer bir sanayi faaliyeti de 'deri işleme (Debbağlık)'dır. Özellikle il sınırlarında küçükbaş hayvanın ve kısmen de

büyükbaş hayvanın beslenmesi sebebiyle derinin temin edilmesinin kolay olması, bu sanayi faaliyetinin yaygın olarak yapılmasını sağlamıştır. Kentte üretilen bu deriler aynı zamanda ayakkabı sanayinin de ham maddesini oluşturmuş ve şehirde Kavafhane Çarşısı'nda yaygın olan ayakkabı üretimini de desteklemiştir (Urfa Hakkında Salname, 1927).

1923-1940 yılları arasında şehirde, Osmanlılar döneminde olduğu gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren çarşıların bulunduğunu belirten Tuncel (2001); Yörenin geleneksel yapısına uygun han ve dükkânlardan oluşan Urfa çarşılarında, belli esnaf ve zanaatkarların kendilerine ayrılan bölümlerde etkinliklerini sürdürmekte olduklarını söylemiştir. 1923-1940 arası dönemde Urfa Şehri'nin ve çarşılar bölgesinin mekânsal olarak önemli bir değişme göstermediği söylenebilir. 1927 yılına ait veriler incelendiğinde şehirdeki sanayi faaliyetlerinin oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Daha önce büyük bir öneme sahip olan başta dokumacılık gibi sanayi kolları zamanla önemini yitirmiştir (Şahinalp, 2005).

1960'lı yıllara kadar Haşimiye Meydanı ve tarihi çarşıların olduğu Hanlar bölgesi şehrin en önemli ticaret alanlarının başında gelmekte idi. 1960'lı yıllardan sonra yerleşimin başladığı ve özellikle de 1970'li yıllar sonrasında hızlı bir şekilde önemli bir ikamet alanı haline gelen, Şanlıurfa-Gaziantep karayolu ile Atatürk Bulvarı arasında kalan alanda Cengiz Topel, Bahçelievler, Sultan Fatih ve Şair Şevket mahallelerinin ortaya çıkması ile birlikte yeni ticaret alanları oluşmuştur. Yeni yapılan çok katlı yapıların zemin katları çoğunlukla iş yeri olarak kullanılmış, bu sebeple bu dönemden itibaren şehrin ticaret alanları kuzeye doğru genişlemiştir. Ancak oluşturulan bu yeni ticaret alanları, geleneksel ticaret alanı kadar canlılığa sahip olamamıştır. Dokumacılık, kürkçülük, maden işleyiciliği, keçecilik, saraçlık, taşçılık ve kazazlık gibi zanaat kolları bu yıllarda da önemini korumuştur (Şahinalp, 2005).

1975 ile 1980 yılları arasında yaşanan güvensizlik ortamından dolayı kentte ekonomik olarak herhangi bir yatırım yapılmamıştır. 1980 yılından sonra sağlanan güven ve istikrar ortamı ve alınan ekonomik tedbirlerin etkisiyle şehirde ekonomik olarak yeniden canlanma sürecine girilmiştir. Bu dönemde kentin asıl ticaret alanı, Hanlar Bölgesi'nden başlayarak, Kunduracı Pazarı, Divanyolu Caddesi ve Sarayönü Caddesi ekseninde gelişmiştir (Şekil 3.18; Şekil 3.19). Doğu-batı yönlü uzanan Kadri

Erdoğan Caddesi ile Şehit Nusret Caddesi, ticari bakımdan şehrin en canlı kesimi olan bu alanın kuzey sınırını oluşturmuştur (Şahinalp, 2005).

Şekil 3. 18 Haşimiye Meydanı'ndan Kunduracı Pazarı'na bakış (Kürkçüoğlu, 1978)

Şekil 3. 19 Haşimiye Meydanı'ndan Kunduracı Pazarı'na bakış (Kürkçüoğlu, 1985)

Şehrin geleneksel el sanatlarının-zanaatlarının hâkim olduğu çarşı ve pazarların oluşturduğu ticari alan 'Tarihi Çarşılar' kesimidir. Ancak, şehrin merkezi iş alanında (MİA) önemli yer tutan bu kesimdeki çarşı ve pazarlar gerçek fonksiyonlarını günümüze kadar koruyamamışlardır. Göstermiş oldukları faaliyet türüne göre Bakırcılar, Sipahi, Keçeci, Attar, Çulcu, Bıçakçı, Boyahane gibi çeşitli adlarla anılan birçok han, çarşı ve pazar günümüzde, geçmişte sahip oldukları fonksiyonlardan kısmen yada tamamen uzaklaşmış bir vaziyette faaliyet göstermektedirler. Örneğin bölgede bulunan Bakırcılar Çarşısı'na zamanla birçok spot eşya satıcısı ve tütüncü, Attar Pazarı'na zamanla camcılar ve züccaciye dükkânları, Boyahane Çarşısı'na konfeksiyoncular ve kuyumcular, Kavafhane Çarşısı'na ise tütüncüler yerleşmiştir (Şahinalp, 2005).

3.4. Bölgenin Değerleri - Yasal Çerçevesi ve Koruma Gündemi

Bu bölümde Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi içerisinde bulunan somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri ile bölgenin yasal çerçevesinden bahsedilmiş, ayrıca bölgede yapılmış olan koruma çalışmalarına değinilmiştir.

3.4.1. Tarihi Doku İçerisindeki Hanlar, Hamamlar, Camiler, Çarşı ve Pazarlar

Tarihsel süreçte kentte sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamın merkezi konumundaki Hanlar Bölgesi'nde tescillenmiş çok sayıda tarihi han, hamam, cami yapıları ile çarşı ve pazarlar bulunmaktadır.

1. Mevlevihane'nin kuzeyindeki Kıbrıs sokakta yer alan ve günümüzde 'Kuşçular Kahvesi' olarak kullanılan ev.
2. Mevlevihane'nin kuzeyinde yer alan, 1990'lı yıllarda özgün cephesi korunarak iş hanına dönüştürülen ev.
3. Mevlevihane.
4. Eski sebze hali.
5. Kasap Pazarı.
6. Kendirci Mahallesi'ndeki Hayrullah Camii minaresi.
7. Dabbakhane Cami Minaresi.
8. Velibey Hamamı.
9. Köroğlu Kahvehanesi Kubbesi.
10. Pazar Camii minaresi.
11. Gümrük Hanı.
12. Kunduracı Pazarı'nın 1940'lı yıllara uzanan kesimi.

Şekil 3. 20 Kunduracı Pazarı'ndan Hanlar Bölgesi'ne bakış (Kürkçüoğlu, 1978)

Hanlar : Persçe bir sözcük olan Han "ev" anlamına gelmektedir. Ortaçağdan itibaren XX. yüzyılın başlarına kadar yerli ve yabancı tüccarların, toptancıların yüklerini bıraktıkları, konakladıkları ve işlikler ile satış birimlerinin bulunduğu yerler olan hanlar, çoğunlukla ticaret kentlerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

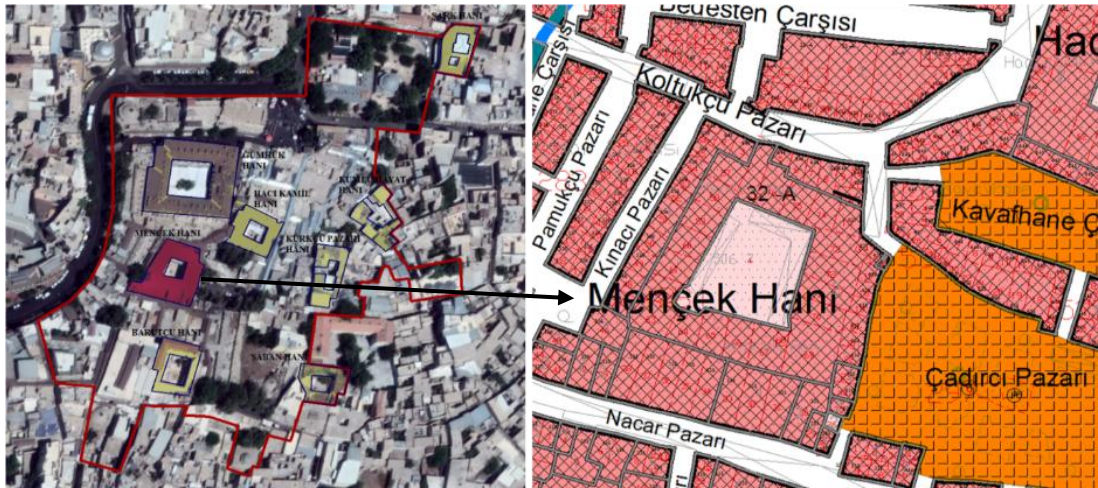
Bir ticaret şehri olan Urfa han mimarisine önem vermiş ve şehir, han sayısı bakımından Anadolu'nun önde giden illeri arasında yer almayı başarmıştır (Kürkçüoğlu, 2011). Ticaret yolları üzerinde ve şehir merkezlerinde yer alan hanlar, o beldenin ticari zenginliğini, devrin mimari özelliklerini, sosyal hayatını ve halkın geçim seviyesini yansıtan önemli mimari eserlerdir. Şanlıurfa'da han sayısının fazla olması şehrin önemli bir ticaret merkezi olduğunun göstergesidir. Şanlıurfa hanlarından sur dışında inşa edilenler kervanların konaklaması, şehir merkezinde olanlar ise tüccarların çeşitli malları sattığı ve depoladığı mekânlar olarak inşa edilmiştir.

1867 tarihli salnamede şehirde 7 hanın bulunduğu kaydedilmişken, bu sayı 1888'de 11, 1889'da 18, 1898'de ise 32 olarak kaydedilmiştir. 1898'deki artışın yeni yapılan hanların yanında daha önce han kabul edilmeyen bazı yapıların han olarak değerlendirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Taş, 2013).

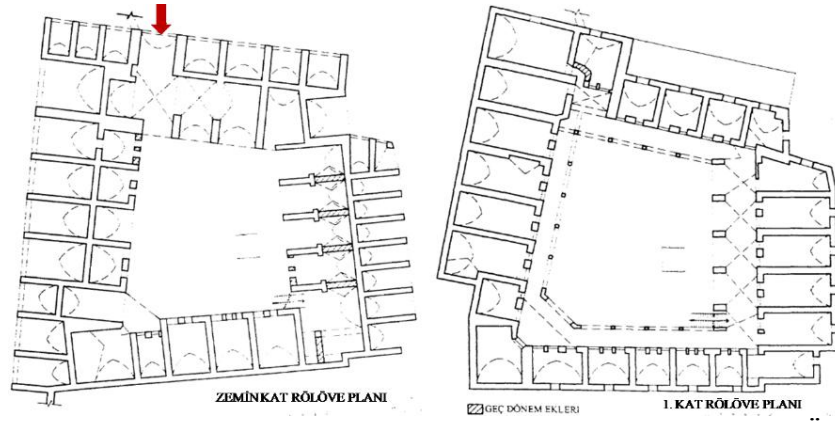
14. yy'dan bu yana kentin ticaret-zanaat merkezi işlevini gören ve kentin can damarı sayılan Hanlar Bölgesi'nde, varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş olan Mençek Hanı, Gümrükhan, Hacı Kamil Hanı, Barutçu Han, Şaban Hanı, Kürkçü Pazarı Hanı, Kumlu Hayat Hanı ve Şark Han olmak üzere 8 adet han bulunmaktadır.

Mençek Hanı: Mençek adına ilk defa H.775/M.1373 tarihli Emir Mençek İbni Abdullah Vakfiyesinde rastlanılmaktadır. Ancak bu vakfiyede böyle bir handan söz edilmemektedir. Mençek Hanı'ndan ilk defa H.1128/M.1716 tarihli Ayn-ı Zeliha binti Hacı Ali vakfiyesinde söz edilmektedir. Bunlara dayanarak hanın H.775/M.1373 ile H.1137/M.1727 tarihleri arasında ve Memlûklüler döneminde inşa edildiğini söylemek mümkündür (Kürkçüoğlu, 2011).

Han doğusunda Çadırcı Pazarı, batısında Kınacı Pazarı, kuzeyinde Koltukçu Pazarı ve güneyinde Nacar Pazarı ile çevrelenmiştir (Şekil 3.21).

Şekil 3. 21 Mençek Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 22 Mencek Hanı zemin kat-1. kat rölöve planı (Planlar Adil Özme'den alınarak işlenmiştir)

Yapıya kuzey cephesinden, beşik ve çapraz tonozlarla örtülü bir dehlizden girilmektedir (Şekil 3.22). Kare avlunun doğu, batı ve güney cephelerinde beşik tonozlarla örtülü dörder, kuzey cephesinde ise iki dükkân bulunmaktadır. Bunların üzerinde revaklı ikinci kat odaları yer almaktadır (Şekil 3.22). Doğudaki revaklar payeli, batı, kuzey ve güneydeki revaklar ise sütunludur. Payeli revaklar çapraz tonoz ile, sütunlu revaklar ise lento taşlarla örtülüdür. Avlunun güneybatı köşesine her iki katta eyvan biçimi verilmiştir (Kürkçüoğlu, 2011).

Şanlıurfa Belediyesi tarafından 2011 yılında restore edilen yapı günümüzde terziler ve manifaturacılar tarafından işyeri olarak kullanılmaktadır.

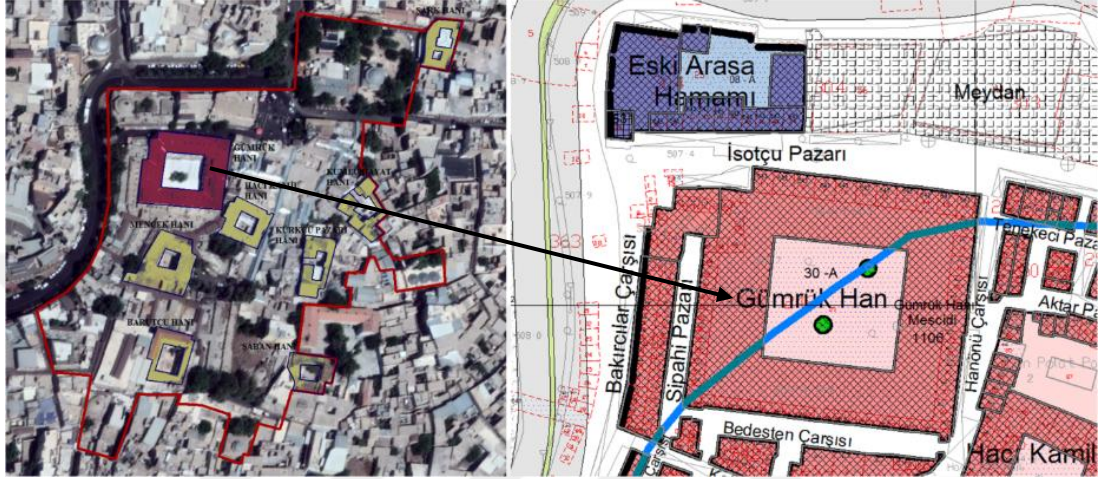

Şekil 3. 23 Avludan üst kata çıkışı sağlayan merdivenin bulunduğu güneydoğu cephesine bakış (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 24 Mencek Hanı (Orijinal, 2019)

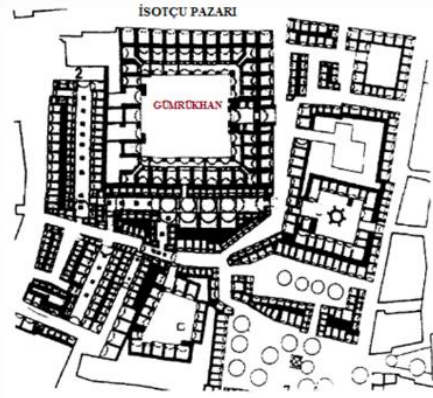
Gümrükhan: 1563 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında Urfa Sancakbeyi Halhallı Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Haşimiye Meydanı'nda İsoçu Pazarı mevkiinde yer alan bu han Rızvaniye Vakfı mülklerindedir. Hanın güney cephesi Bedesten denilen yapıyla, batı cephesi ise Sipahi Pazarı ile bitişiktir. Kuzeyinde İsoçu Pazarı ve Arasa Hamamı, doğusunda ise Hanönü çarşısı bulunmaktadır (Şekil 3.25).

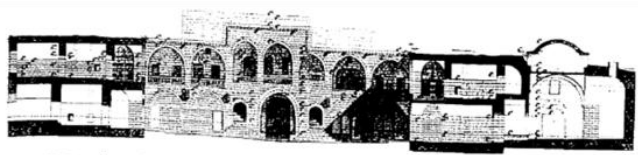
Şekil 3. 25 Gümrük Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Yapı tek avlulu, kısmen üç katlı ve alt ile üst katı revaklı plan tarzında inşa edilmiştir. Taşıyıcı sisteminde moloz taş dolgulu düzgün kireçtaşı ile bazalt kesme taş, örtü sisteminde moloz ve kaba yontu taş kullanılmıştır. Yer yer mermer kullanımına da rastlanmaktadır. Kuzey ve doğu cephesinde, iki renkli taş ile yatay diziler halinde oluşturulmuş almaşık bir düzenleme görülmektedir (Özme, 2005).

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde “Yetmiş Hanı” olarak geçen hanın dış cephesi iki renkli kesme taşların almaşık sıralanması ile yapıldığı için bu hana “Alaca Han” da denilmektedir. Şanlıurfa'daki hanların en güzeli ve anıtsal olanıdır. Han'a, doğu cephesindeki eyvan şeklinde olan büyük kapısından girilmektedir. Ayrıca avlunun güney tarafında bulunan bedestene açılan beşik tonozlu ikinci bir kapısı bulunmaktadır (Şekil 3.26). Kare avluyu çevreleyen dükkânlardan oluşan yapının ikinci katında, önleri revaklı ikinci kat odaları yer almaktadır.

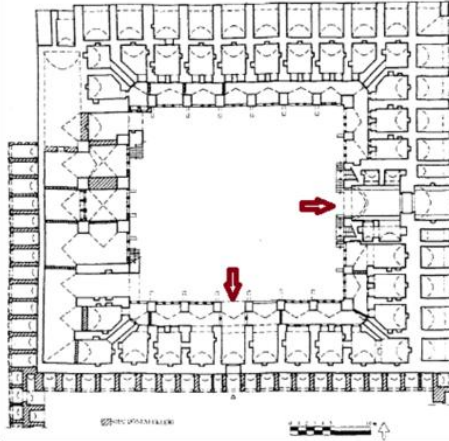
Cizim 2: Gümrük Hanı ve yakın çevresi (Sıyyla Yeniden Doğan Kent: Şanlıurfa 1998'den).

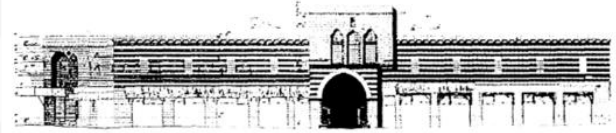
Cizim 13: Gümrük Hanı kuzey-güney kesiti (O. Cezmi Tuncer'den).

Cizim 14: Gümrük Hanı doğu-batı kesiti (O. Cezmi Tuncer'den).

Cizim 8: Gümrük Hanı kuzey cephe (O. Cezmi Tuncer'den).

Cizim 9: Gümrük Hanı doğu cephe (O. Cezmi Tuncer'den).

Şekil 3. 26 Rölöve plan ve cepheleri (Adil Özme'den alınarak işlenmiştir)

Han'ın kuzey cephesinin alt kat hizasında, eş boyutlarda dikdörtgen planlı, basık kemerle caddeye açılan, sivri beşik tonozlu 11 dükkân yer almaktadır. Bu dükkânlarda kuzeydoğu köşedeki hem kuzeye, hem de doğu cephesine açılır. Üst kat hizasında, orijinalde eş boyutlu 13 dikdörtgen pencerenin yer aldığı, ancak malzeme ve teknik farklılıklara bakılırsa, sonradan yapılan onarımlarla pencere sayısının artırılıp boyutlarının büyütülerek basık kemerli açıklıklar haline dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu cephenin alt katında tek renkli, üst katında ise iki renkli taş işçiliği uygulanmıştır (Özme, 2005).

Han'ın doğu cephesinin ortasında, dışa taşkın olarak inşa edilmiş ve cepheden daha yüksek tutulmuş giriş eyvanı ile mescit yer almaktadır. Han'ın alt kat hizası, giriş eyvanının iki yanında, girişe göre simetrik düzenlenmiş, dikdörtgen planlı ve sivri beşik tonozlu beşer dükkândan oluşur. Dışarıya basık kemerlerle açılan bu dükkânlardan eyvanın yanındaki iki dükkân, diğerlerinden daha dar inşa edilmiştir. Giriş eyvanının üstünde yer alan mescidin, eş boyutlu üç dikdörtgen pencere alınlıkları, ortada kaş kemerli, yanlarda üç dilimli yüzeysel birer niş şeklinde

düzenlenmiştir. Mescit kısmının iki yanında, eş boyutlu dikdörtgen biçimli dörder pencere bulunmaktadır (Özme, 2005). Bu cephede de kuzey cephede olduğu gibi alt katta (giriş eyvanı hariç) tek renkli, üst kat cephesinde (mescit cepheci hariç) iki renkli taş işçiliği uygulanmıştır (Şekil 3.27).

Şekil 3. 27 Gümrük Hanı-doğu giriş cephesi (Yasin Küçük)

Yapının batı cephesine bitişik olarak Sipahi Pazarı inşa edilmiştir. Güney cephesi boyunca da bitişik bedesten uzanmaktadır (Şekil 3.27).

Şekil 3. 28 Kuzeybatı cephesinden Gümrük Hanı'na bakış (Orijinal, 2019)

Bazalt taştan yapılmış kare planlı avlunun zemin kaplamasının büyük bir bölümü bozulmuş olup güneybatı köşesinden kuzeydoğu köşesine doğru Halil ır-rahman suyunun aktığı bir taş kanal bulunmaktadır (Şekil 3.29). Avlunun etrafında, dikdörtgen formu payelerin taşıdığı, sivri beşik tonoz örtülü revak dizisi bulunmaktadır.

Şekil 3. 29 Gümrük Hanı'nın avlusundan geçen Halil-ür Rahman suyunun aktığı kanal

Yapının üzeri orijinalinde düz toprak damlıyken 1970 yılında yapılan onarımlarla, kırma sac çatı olarak değiştirilmiş ve bacalar inşa edilmiştir (Şekil 3.32).

1827 tarihinde şehri ziyaret eden Buckingham, kentte birçoğu bakımlı olan çok sayıda han ve kervansaray olduğundan bahsetmiştir. Bunlardan biri olan Gümrük Han'ın hemen hemen yüz odalı olduğunu, hepsinde de yerde hasır ve yatak olan odalarının bir kısmının 8-10 kişi alacak büyüklükte olduğunu ve hanın bir kapısının büyük kubbeli pazara (bedesten), bir kapısının da yola açıldığını söylemiştir (Özme, 2006).

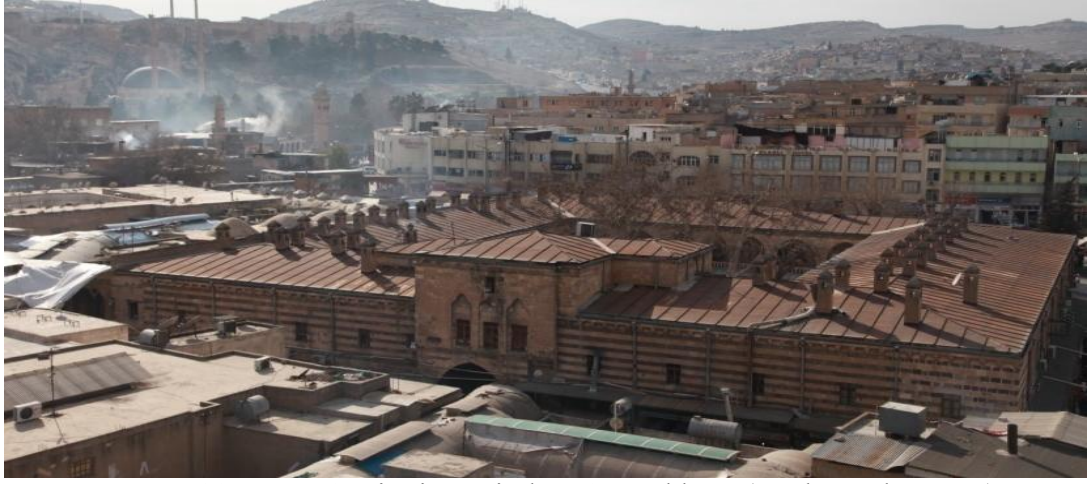
Geçmişte şehre gelen tüccarların konakladıkları şehrin en eski hanlarından biri olan Gümrük Hanı, Şanlıurfa Kültür Sanat Eğitim ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından 2001 yılında aslına uygun olarak restore edilmiştir. Günümüzde hanın alt katında çayhaneler ve tesbih dükkânları bulunmakta, üst katındaki odalarda ise terziler faaliyet göstermektedir.

Şekil 3. 30 Gümrük Hanı ticaretin en yoğun olduğu yıllar (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 31 Gümrük Hanı avlusu (Yasin Küçük arşivi)

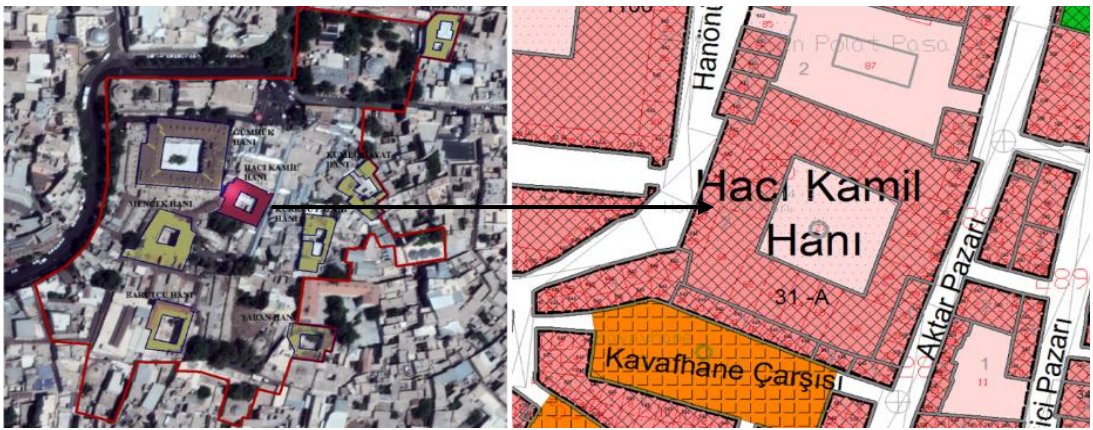

Şekil 3. 32 Pazar Cami minaresinden Gümrükhanı (Kürkçüoğlu, 1978)

Şekil 3. 33 Gümrük Hanı avlusu (Orijinal, 2019)

Hacı Kamil Hanı (Çukur Han): Gümrük Hanı'nın güneydoğusunda yer alan yapının doğusunda Aktar Pazarı'na ve batısında Hanönü Çarşısına açılan iki kapısı bulunmaktadır. Kuzeyinde, hana bitişik olarak inşa edilmiş betonarme bir bina, güneyinde ise Kavafhane çarşısı bulunmaktadır (Şekil 3.34).

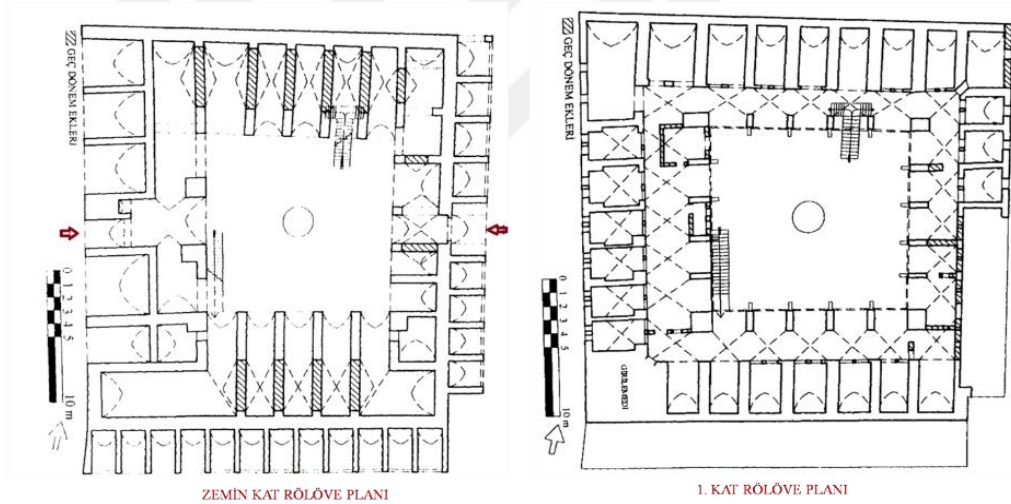
Şekil 3. 34 Hacı Kamil Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Yer seviyesinden bir kaç basamak aşağıda bulunması sebebiyle halk arasında "Çukur Han" olarak anılan bu han, Osmanlı Hanları'nın küçük, fakat güzel örneklerinden biridir (Kürkçüoğlu, 2011).

Kareye yakın dikdörtgen planlı ve tek avlulu olan yapı, iki katlı olup, her iki katı da revaklı plan tipinde inşa edilmiştir. Duvarlarında ve taşıyıcı sisteminde, moloz taş dolgulu düzgün kireçtaşı kesme taş ile örtü sisteminde moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yeni eklemelerde ve onarımlarda, yer yer briket ve beton gibi modern malzeme kullanımının izleri de görülmektedir (Özme, 2005).

Yapının kuzey cephesi, sonradan yapılmış bir iş hanıyla kapatılmıştır. Bu cephenin üst kat hizasında dört mekân ayakta kalmış, diğerleri yıkılmıştır (Özme, 2005).

Yapının güney cephesi, Kavafhane Çarşısı'na bakmakta olup, bu cephede alt kat hizasında, yapı cephesinden dışarıya taşkın olarak inşa edilen, yan yana ve yaklaşık eş ölçülerde, beşik tonozlu, dışarıya basık kemerli birer açıklık ile geçiş sağlanan 12 dükkân sıralanmıştır (Şekil 3.35). Cephenin üst katında duvar masif bırakılmıştır (Özme, 2005).

Şekil 3. 35 Hacı Kamil Hanı zemin kat-1. kat rölöve planı (Planlar Adil Özme'den alınarak işlenmiştir)

Batı cephesinde, alt kat hizasında ortada giriş açıklığı ile kuzeyde üç, güney yönde ise kuzeydekilerden daha büyük, sivri beşik tonoz ile örtülü iki dükkân bulunmaktadır (Şekil 3.35). Cephenin üst katında, ikinci kat mekanlarına ait, dikdörtgen formlu 16 pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu cephedeki ana giriş kapısı, yayvan beşik tonozlu kavsaraya sahip basık kemerli bir giriş açıklığı şeklindedir (Özme, 2005).

Avluya girişi sağlayan hol, girişten itibaren dar başlayıp, daha sonra kuzey yönünde kademe yaparak genişlemektedir. Kuzeydeki kademede, beşik tonozlu bir

niş yer alır. Holün avluya girişinden önceki bölümünde bugün karşılıklı iki dükkân yer almaktadır. Kuzeydeki daha büyük olan beşik tonozlu bu dükkânlara, avludan da giriş sağlanmıştır (Şekil 3.35).

Avlunun ortasında bulunan betonarme şadırvanın, eski şadırvanın yerinde son zamanlarda yapıldığı ve eskiden Halil ür-Rahman Gölü'nden gelen suyun bu şadırvandan aktığı bilinmektedir (Şekil 3.36).

Yapının batı cephesindeki giriş kapısı alınlığındaki kitabe, son dönemlerde yapılan müdahaleler ile yıpranmış durumdadır. *"Bu kapıyı Hacı Kamil açmıştır. Ya Rabbi sen kendisini iki cihanda mutlu kıl. Sene 1239 (M.1823)"* anlamına gelen kitabenin asıl metni şöyledir :

*"Hacı Kamil kıldı bu babı küşad
Eyle dareynde ya Rab ana dilşad
Sene 1239" (M.1823).*

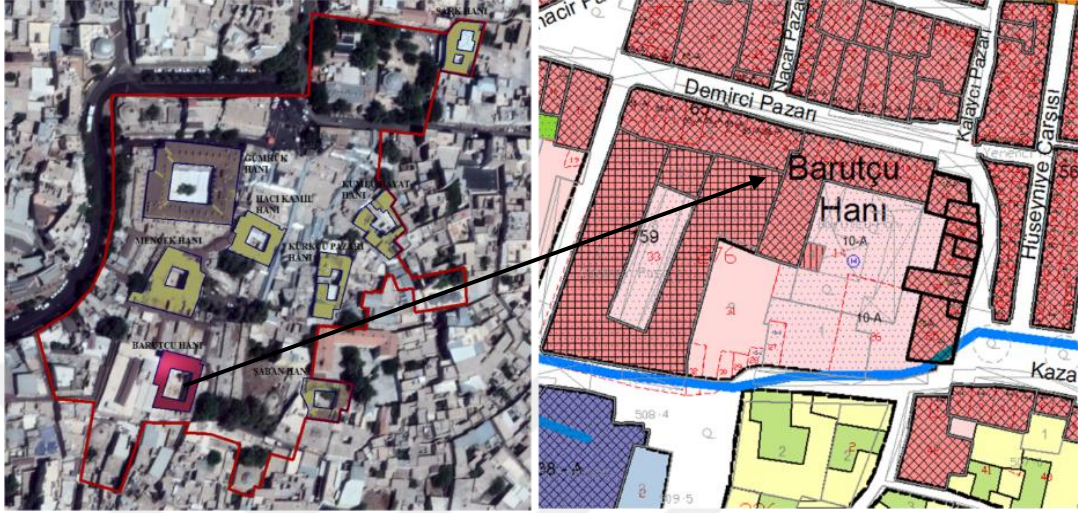

Şekil 3. 36 Hacı Kamil Hanı avlusundaki eski ve yeni şadırvan (Kürkçüoğlu, 1978; Orijinal, 2019)

Şekil 3. 37 Hacı Kamil Hanı (Orijinal, 2019)

Barutçu Han (Yahudi Hanı): Demirci Pazarı'ndadır. Halk arasında ‘Yahudi Hanı’ olarak da bilinmektedir. Kuzeyinde Demirci Pazarı, doğu ve güneyinde dar sokaklar ile çevrilidir ve batı cephesi boyunca bitişik binalar bulunmaktadır (Şekil 3.38).

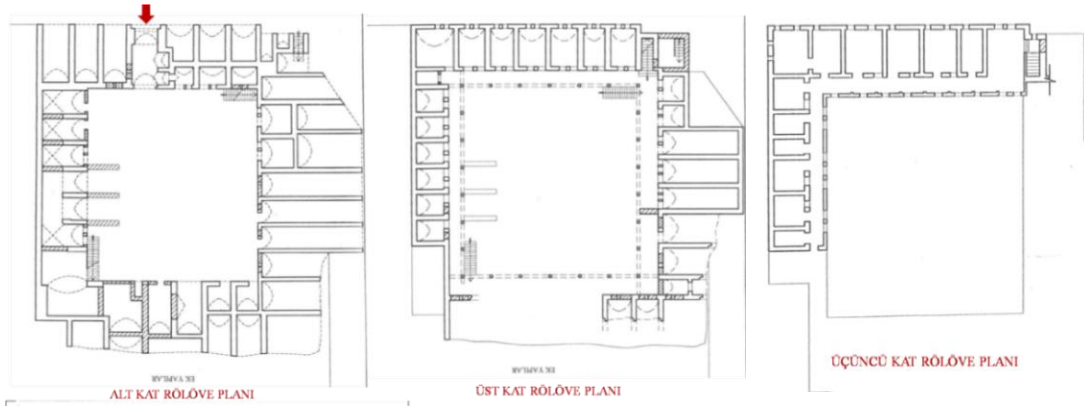

Şekil 3.38 Barutçu Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Yapı, dikdörtgen planlı olarak, tek avlulu, kısmen üç katlı ve alt kat kısmen, üst kat da tamamen revaklı plan tipinde inşa edilmiştir. Plan düzleminde kapladığı alanın büyük kısmı üç katlı olan Şanlıurfa'daki tek handır. Hanın duvarlarında moloz taş dolgulu kesme taş kaplama ile örtü sisteminde moloz taş, düzgün kesme taş ve ahşap kullanılmıştır. Yapıdaki yeni onarım ve ilavelerde ise sac, briket ve beton gibi modern malzeme kullanımları göze çarpmaktadır (Özme, 2005).

Yapının ana girişi kuzey cephesinde yer almaktadır. Doğu cephesinde ikinci bir girişinin olduğu izlerden anlaşılmakta ve özgün halini bilenlerden rivayet edilmektedir. Ancak günümüzde bu ikinci giriş tamamen kapatılmış ve dükkâna dönüştürülmüştür (Özme, 2005).

Giriş açıklığının yer aldığı kuzey cephe üç katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının zemin katının ortasında giriş açıklığı ile iki yanında sivri beşik tonozlu üçer dükkân bulunmaktadır. Cephenin doğu ucu, içeriye doğru 1-1.5 m kadar girinti yapmaktadır ve bu bölümde, yan yana beşik tonozlu iki dükkân ile köşede üst kata çıkışı sağlayan, güneye doğru yükselen tek kollu merdiven bulunmaktadır (Şekil 3.39). Bir orta katta basık kemerli ve ikili gruplar halinde düzenlenmiş eş boyutlu on dört pencere vardır. Üçüncü katta ise, yine orta kat pencereleri ile aynı formda, on bir pencere açıklığı bulunmaktadır (Özme, 2005).

Şekil 3. 39 Barutçu Hanı rölöve planları (Adil Özme'den alınarak işlenmiştir)

Avluya geçişi sağlayan sivri beşik tonozlu dikdörtgen holün doğu duvarında, biri arkadaki mekâna kemerle açılan, sivri beşik tonozlu iki küçük mekân yer almaktadır. Avlunun batı cephesinde orijinalde uzun dikdörtgen altı ayak ile taşınan ve sivri kemerlere avluya açılan, önde sivri beşik tonozlar ile arkada çapraz tonozlarla örtülü bir mekân halinde düzenlenmiştir (Şekil 3.40). Hanın ahır olduğu düşünülen bu bölüm, sonradan yapılan ilavelerle, günümüzde eyvan halinde avluya bağlanan mekanlara dönüştürülmüştür (Şekil 3.41). Bu cephe ile güney cephesinin köşesinde, üst kata çıkışı sağlayan tek kollu bir merdiven bulunmaktadır. Yapının güney cephesi en fazla zarar gören kısmıdır. Bu cephenin doğu yönündeki beşik tonozlu üç mekan sağlam kalabilmiş, batı yönündeki iki kemere kadar olan bölüm 1973 yılında bina yapmak amacıyla yıkılmıştır. Bugün bu cephede yeni yapılan dükkânlar yer almaktadır (Özme, 2005).

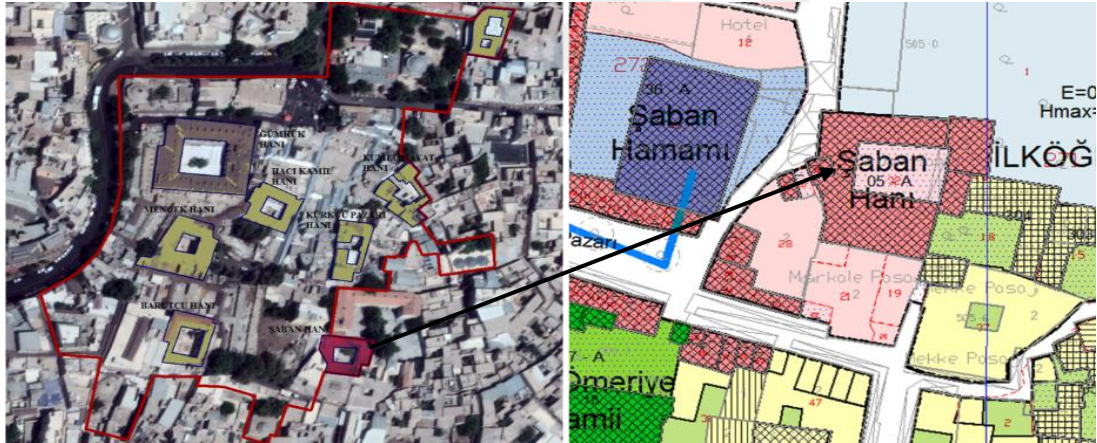
Şekil 3. 40 Develik bölümünün bulunduğu batı cephesi (Kürkçüoğlu, 1970) restorasyon öncesi

Şekil 3. 41 Develik bölümünün bulunduğu batı cephesi restorasyon sonrası

Şaban Hanı: Pınarbaşı Mahallesi, Kürkçü Pazarı Sokağı'ndadır. İnşa tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, H.1181(M.1767) tarihli Kazzaz Mehmet Çelebi İbni Abdullah Vakfiyesi'nde geçen "Şaban Efendi Hamamı" ile birlikte karşılıklı yaptırıldığı tahmin edilmektedir (Kürkçüoğlu, 2011).

Batı cephesinden Kürkçü Sokağı ile bağlantısı olan hanın, kuzey cephesi ilköğretim okulu ile, doğu ve güney cepheleri ile batı cephesinin bir bölümü ise konut yapıları ile çevrenmiştir (Şekil 3.42).

Şekil 3. 42 Şaban Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Han iki katlı olarak, alt katı kısmen revaklı, üst katı ise revaklı plan tipinde inşa edilmiştir. Han'a batı cephesindeki taç kapıdan girilmektedir. Tonoz örtülü giriş eyvanından sonra kare avluya çıkılmaktadır. Giriş eyvanının kuzeyinde ve güneyinde hancı odaları ile güneydeki odaya bitişik olarak ikinci bir eyvan bulunmaktadır. Avlunun çevresinde eyvan, odalar ve ahır bölümleri yer almaktadır (Özme, 2005).

Oda ve eyvanların üzerinde önleri revaklı yedi oda bulunmaktadır. Avlunun doğusunda, alt katta eyvan şeklinde beşik tonozlu iki ahır, bunun üzerinde önleri revaklı beş oda bulunur. Avlunun güneyinde alt katta payelerle bölümlere ayrılmış büyük bir ahır, bunun üzerinde yine önleri revaklı beş oda ile revakların önünde

gezenek kısmı yer alır. Sonradan biriket duvarlarla örülen revaklar gerideki beş odaya katılmış ve böylece yapının orijinallığı bozulmuştur. Avlunun kuzey tarafında altta çapraz tonozlu yedi oda, bunun üzerinde sekiz oda, dört gözlü bir revak ve iki eyvan bulunur. Avlunun kuzeyindeki odaların önünde kuyu bulunmaktadır. Han günümüzde terziler tarafından kullanılmaktadır (Özme, 2005).

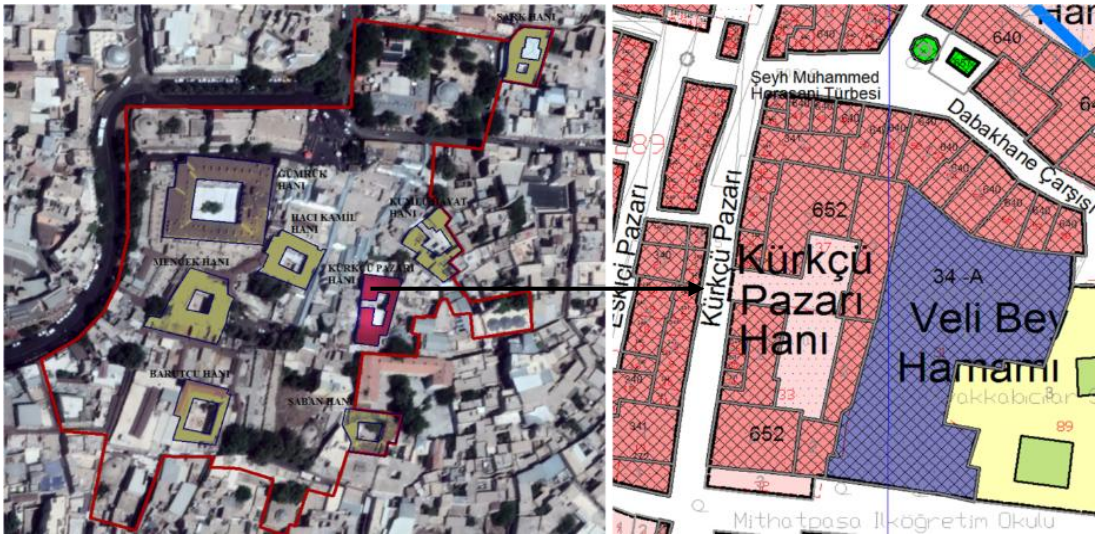

Şekil 3. 43 Şaban hanı eski fotoğraflar (Kürkçüoğlu 1983 ve 1990'lı yıllar)

Şekil 3. 44 Şaban Hanı (Orijinal, 2019)

Kürkçü Pazarı Hanı: Kürkçü Pazarı Sokağı'nda yer alan yapı, doğusunda Veli Bey Hamamı ile bitişik olup batısında Kürkçü Pazarı'na açılmaktadır (Şekil 3.45).

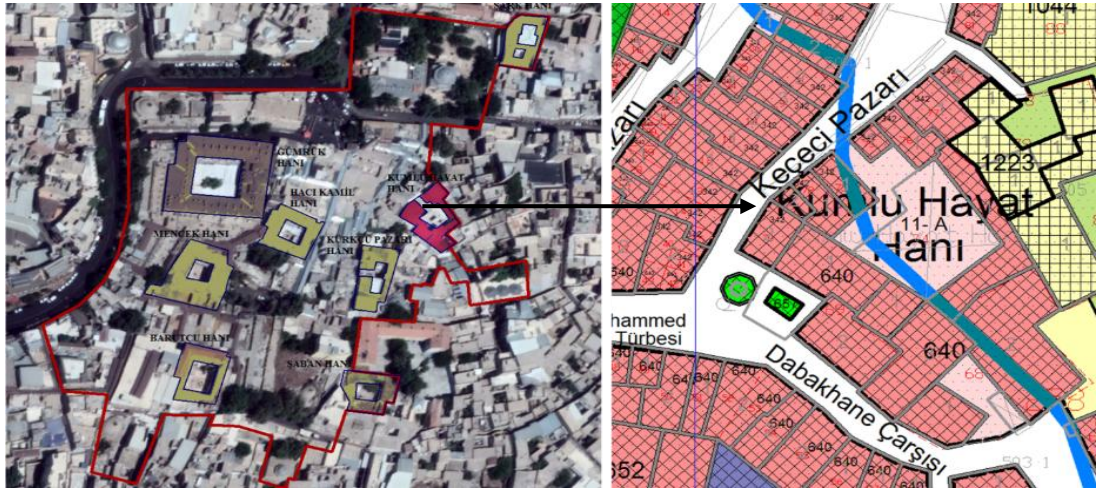
Şekil 3. 45 Kürkçü Pazarı Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Yapı iki parsel üzerine oturmaktadır. Kuzeydeki bölümün giriş kapısı kabaltı şeklindedir ve tonozla örtülüdür. Kuzeydeki bu bölümün üst katına ek betonarme yapı yapılmış ve odaların bazıları kapatılmıştır. Güneydeki bölüme batıdan aralık şeklinde bir girişle avluya girilir. Batı cephesi ağır ayaklarla desteklenmiş olup üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Doğu cephesinde üzerleri yuvarlak kemerlerle örtülü sıra halinde dört oda bulunmaktadır. Odaların örtü sistemi beşik tonozdur. Süsleme açısından oldukça sade olan yapının avlusu tamamen betonarmedir. Yapının doğu cephesinin üst kısmı betonarme eklentilerle kaplanmıştır. Yapıda sonradan yapılan müdahaleler oldukça belirgindir. Yapı günümüzde harabeye yakın bir vaziyettedir.

Şekil 3. 46 Kürkçü Pazarı Hanı (Orijinal, 2019)

Kumlu Hayat Hanı: Keçeci Pazarı mevkiinde, tarihi Dabbakhane Kahvehanesi'nin kuzeyine bitişiktir (Şekil 3.47). Yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak XIX. yüzyıl başlarına ait olduğu tahmin edilmektedir (Kürkçüoğlu, 2011). Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan yapıya, batı cephesindeki 4 m. derinliğindeki beşik tonozlu eyvandan girilmektedir (Şekil 3.48).

Şekil 3. 47 Kumlu Hayat Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Kareye yakın olan avlunun kuzey cephesinde, arka duvarları komşu evlere ait olan ve önde üç payeye oturan, çapraz tonozlu dört oda bulunmaktadır. Bu mekânların kemer araları sonradan örülerek oda haline getirilmiştir. Avlunun güneyinde, birinden diğerine kapı ile geçilen yaklaşık 4 m. derinliğinde tonozla örtülü iki mekân bulunmaktadır. Bunlardan doğuda olanı avluya bir kapı ile açılır. Batıdaki mekân ise eyvan şeklinde olup önu sonradan örülmüştür. Avlunun batısında, ortada beşik tonozlu giriş eyvanı ve bunun kuzeyinde hancı odası yer almaktadır. Giriş eyvanının avluya bakan güney cephesinde, avluya açık küçük bir mekân ve dama çıkan merdiven bulunmaktadır. Giriş kapısının sağında ve solunda çapraz tonozlu kürkçü dükkânları yer almaktadır (Kürkçüoğlu, 2011).

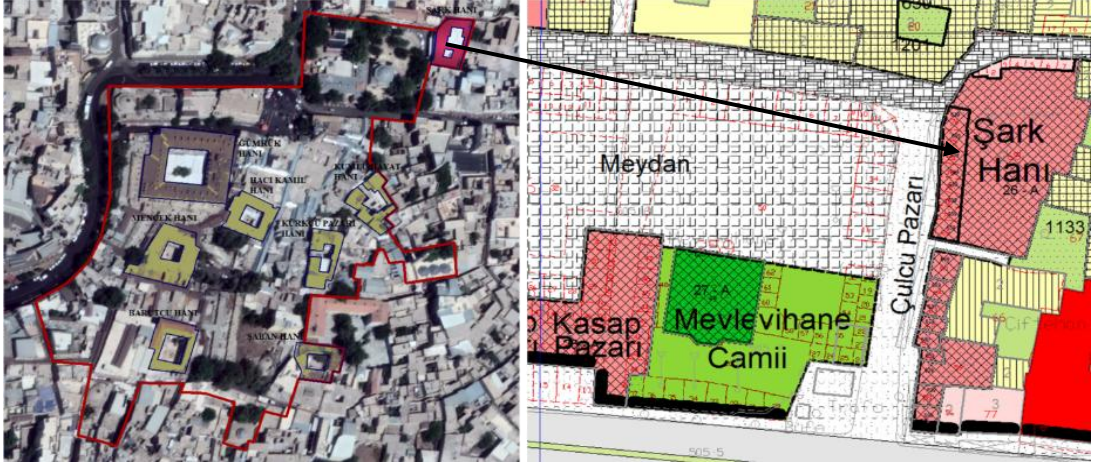
Halil-ür Rahman Gölü'nden çıkararak çeşitli han, hamam ve cami yapılarından geçen suyun, bu hanın giriş eyvanından açıktan geçtiği bilinmektedir. Ancak sonradan bu kanalın üzeri bazalt değirmen taşları ile kapatılmıştır (Kürkçüoğlu, 2011).

Şekil 3. 48 Kumlu Hayat Hanı (Orijinal, 2019)

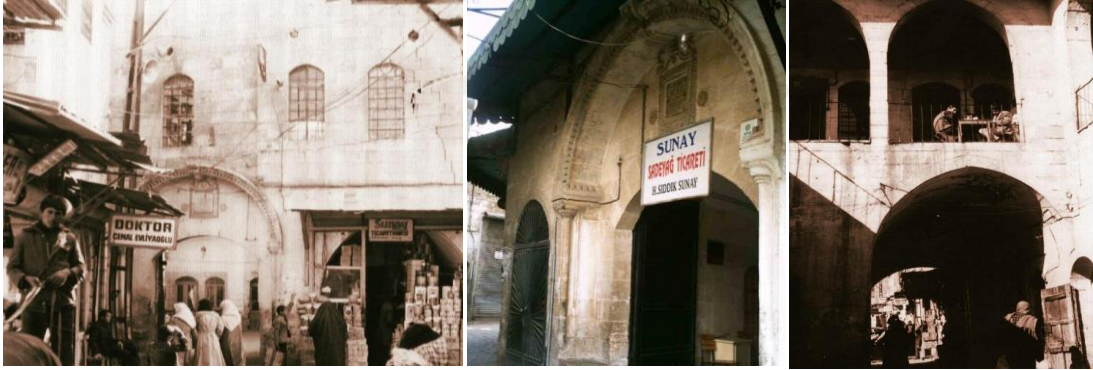
Halk arasında 'Kuşçular Kahvesi' olarak bilinen han, günümüzde kahvehane ve kuşların alınıp satıldığı mezar olarak kullanılmaktadır.

Şark Hanı: Kent'in ticaret merkezinde, Mevlevihane Camii yakınında yer almaktadır. Doğusunda konut yapıları ile bitişik olup, batısında Çulcu Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.49). Batı cephesindeki kitabe okunamayacak kadar silik olduğundan yapının kimin tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının plan şeması ve mimari özelliklerinden Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3. 49 Şark Hanı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Kesme taştan inşa edilmiş olan yapıya kuzeybatı köşesinden beşik tonozlu büyük bir kapı ile girilmektedir (Şekil 3.50). Dikdörtgen planlı avlunun etrafı çapraz tonozlu iki katlı odalarla çevrilidir. İkinci katın batı ve kuzey avlu cepheleri revaklıdır. Özgün işlevi konaklama olan bu han, günümüzde işyeri olarak kullanılmaktadır. Yapının özüne ters düşen bazı eklerle, han özgünlüğünü belli bir oranda kaybetmiştir (Özme, 2005).

Şekil 3. 50 Şark Hanı eski fotoğraflar (Kürkçüoğlu, 1978)

Şekil 3. 51 Şark Hanı (Orijinal, 2019)

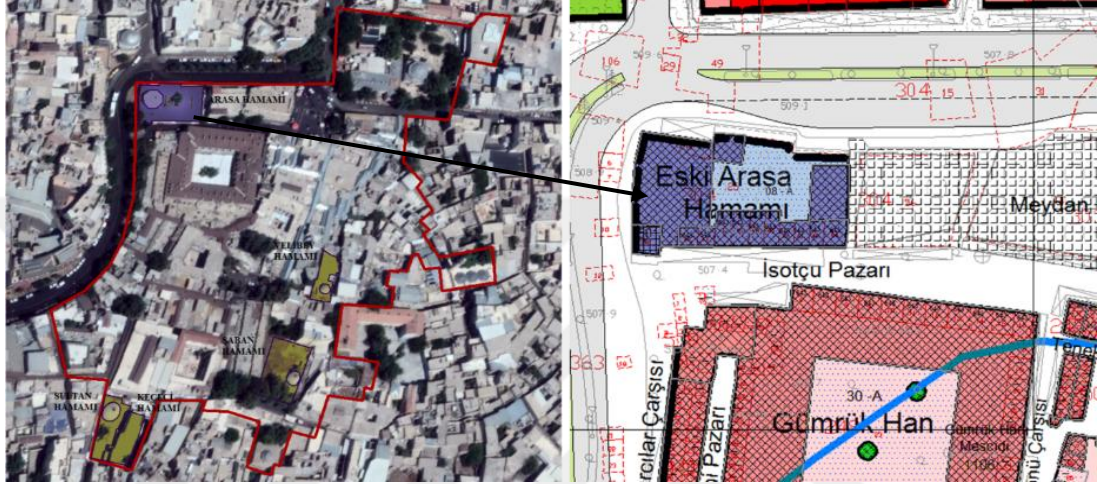
Hamamlar: Bedesten, çarşı ve pazarlar gibi kentin sosyal donanımlarını oluşturan ve sürekli kullanılan yapılardan biri de hamamlardır. Anadolu Türk hamam mimarisinin gelişim süreci içerisinde, Selçuklu ve beylikler dönemi hamamları hakkında yapılan araştırmalar ve yayınlar yok denecek kadar azdır. Anadolu Türk hamam mimarisi tarihinde gelişimini tamamlayarak gerçek kimliğine kavuşmuş olan Osmanlı hamamları, su donanımından aydınlatmasına kadar birçok noktada Urfa hamam mimarisini yönlendirmiştir (Karıklı, 1998).

Urfa hamam mimarisindeki gelişme Osmanlı mimarisinin katkısı ile gerçek kimliğine kavuşmuştur. Hanlar Bölgesi içerisindeki Eski Arasa Hamamı, Veli Bey Hamamı ve Şaban Hamamı bu gelişme sürecinde yapılmıştır. İmparatorluğun her yerinde sıkça kullanılan merkezi kubbe etrafında dört yönde dizilmiş, dört eyvan ve dört köşe halvet hücreli haçvari plan tipi Urfa'da da esas alınmış ve gözardı edilemeyen bölgesel geleneklerin de katkısıyla hamam yapıları biçimlenmiştir. Soyunma, soğukluk, usturalık, ılıkılık, sıcaklık ve halvet hücrelerinden tesisat donanımlarına kadar Osmanlı hamam mimarisi izlerini taşıyan Urfa hamamlarında görülen tek fark; yöre mimarisinin ve tasarım anlayışının vazgeçilmez elemanı olan eyvanın hamamların soğukluk bölümünde olmasıdır. Yıkama eyleminden sonra serinlemek ve dinlenmek için düzenlenmiş olan eyvan, soğukluk bölümünün en belirgin ögesidir (Karıklı, 1998).

Şanlıurfa; İstanbul, Bursa, Edirne ve Erzurum'dan sonra Osmanlı Dönemi'nden kalma sekiz adet hamamı ile Türkiye'de dördüncü sırayı almaktadır.

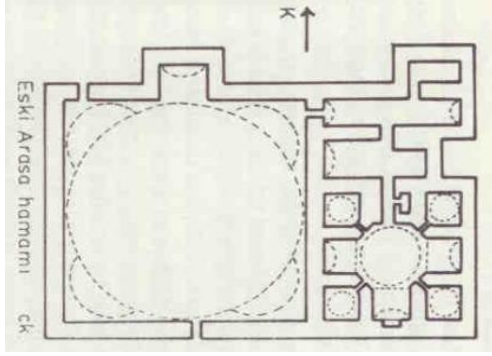
Gerek İslam dininin temizliğe verdiği önem, gerekse şehir dışından şehre gelen tüccarların yararlanmaları amacıyla, tarihsel süreçte kentte sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamın merkezi konumundaki Hanlar Bölgesi'nde çok sayıda hamam yapılmıştır. Eski Arasa Hamamı, Sultan Hamamı, Keçeci Hamamı, Şaban Hamamı ve Veli Bey Hamamı bölgedeki günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan hamamlardır. Ayrıca vakfiyelerden, Kasap Pazarı civarında, Rızvan Ahmet Paşa Vakfından Danekovan (1740) adında bir hamamın bulunduğu, ancak 1920'li yıllarda yıkıldığı bilinmektedir.

Eski Arasa Hamamı: Haşimiye Meydanı civarında, Gümrük Hanı ile İsoçtu Pazarı'nın kuzeyinde bulunmaktadır (Şekil 3.52). Yeraltı hamam tipinde inşa edilen bu hamamın kitabesi bulunmadığından yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde isminin geçmesinden ötürü, hamamın XVII. yüzyıldan daha önceki bir tarihte inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Kürkçüoğlu, 1993). Eski Arasa Hamamı adını güneyindeki Gümrük Hanı Arastası'ndan (İsoçtu Pazarı) almıştır.

Şekil 3.52 Eski Arasa Hamamı'nın konumu (Orijinal, 2019)

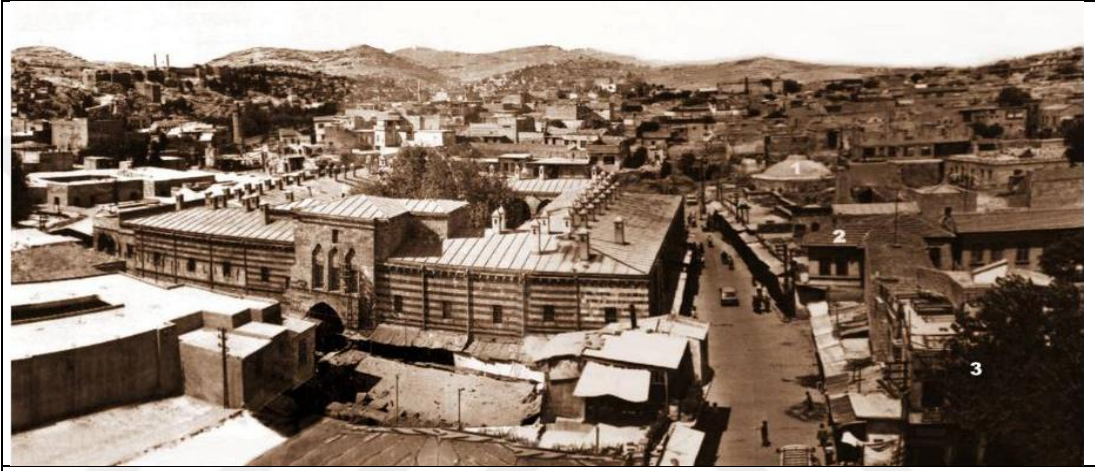
Hamam düzgün kesme taşlardan ve dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Hamamın kuzey ve güneyindeki merdivenli kapılardan soyunma bölümüne geçilmektedir. Soyunmalık kısmı tromplu, üzerinde aydınlık feneri olan sekizgen kasnaklı büyük bir kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3.53). Soyunmalık kısmının kuzeyine beşik tonozlu bir eyvan ile ortasında dilimli gövdeli ve fıskiyesi olan küçük bir havuz yapılmıştır (Şekil 3.54). Soyunmalık bölümünün kuzeydoğu köşesindeki bir kapıdan ılık bölümüne geçilmektedir. Bu bölümün doğusundaki beşik tonozlu bir koridor ile sıcaklık kısmına geçilmektedir. Sıcaklık bölümü kare planlı olarak tasarlanmış olup üzeri merkezi pandantifli bir kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık bölümünün köşelerine birer hücre, doğu, batı ve güney cephelerine de birer eyvan eklenmiştir. Köşe hücrelerinin üzerleri kubbe, eyvanların üzeri ise beşik tonozlarla örtülüdür (Kürkçüoğlu, 1993).

Şekil 3. 53 Eski Arasa Hamamı Plan Şeması (Kürkçüoğlu, 1993)

Şekil 3. 54 Hamamın soyunmalık bölümündeki havuz

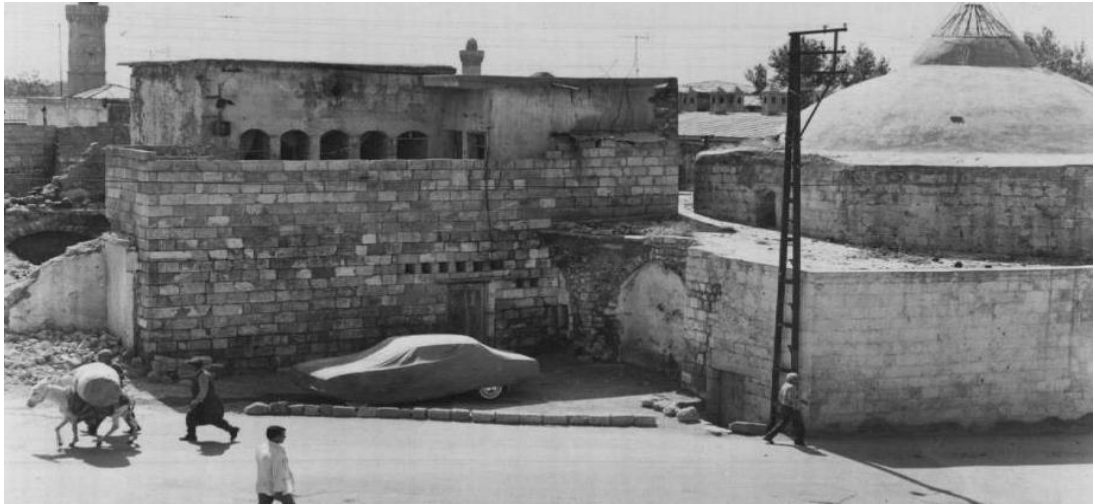

1. Arasa Hamamı

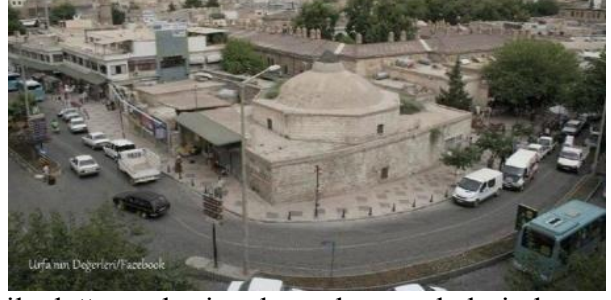
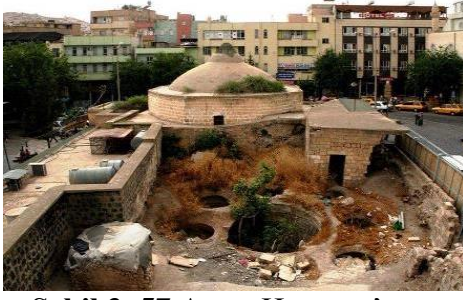
2. Bican Ağa Hanı (1950'li yıllarda polis karakolu olarak kullanılan yapı daha sonra "Emniyet Otel" adıyla konaklama amaçlı kullanılmıştır. 1989 yılında yıktırılarak yerine bugünkü "Kuyumcular Çarşısı(Özdiker Pasajı)" yaptırılmıştır.)

3. Bugünkü Haşimiye meydanının bulunduğu alan

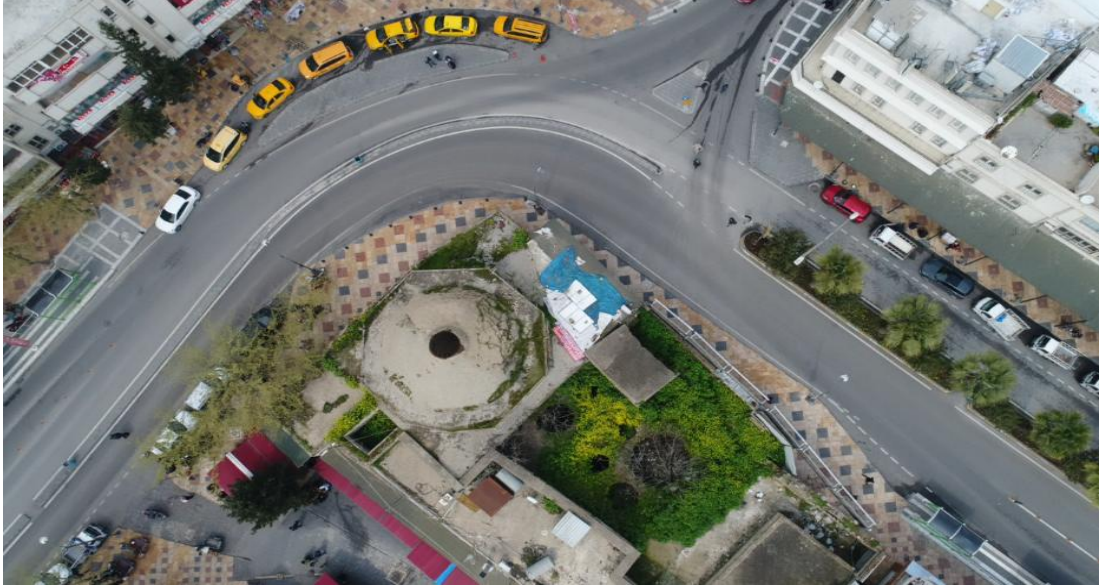
Şekil 3. 55 Pazar Camii minaresinden "İsoçu Pazarı"na bakış/1983.

Şekil 3. 56 Eski Arasa Hamamı'nın kuzeyindeki evlerden Özpolatlar evi yıkılırken/1983. (Haşimiye Meydanı'na doğru uzayan bu evler yıkılarak bu günkü Haşimiye Meydanı-Akarbaşı yol bağlantısı sağlanmıştır. Bu yol açılmadan önce İsoçu Pazarı'ndan bağlantı sağlanmaktaydı)

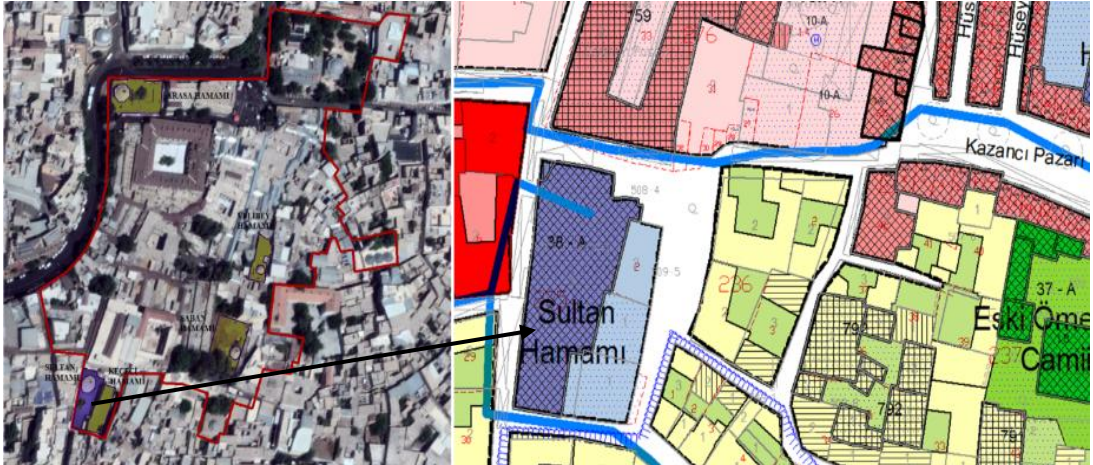

Şekil 3. 57 Arasa Hamamı'na sırası ile doğu cephesi ve kuzeybatı cephelerinden bakış (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 58 Eski Arasa Hamamı Drone görüntüsü (Orijinal, 2019)

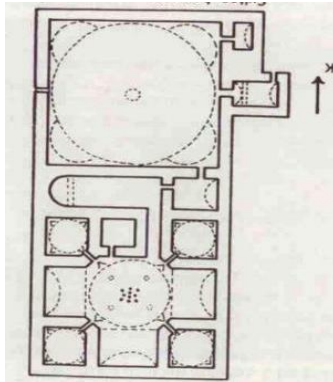
Sultan Hamamı: Kazancı Pazarı civarındadır. Doğusunda Keçeci Hamamı bulunmaktadır (Şekil 3.59). Üzerinde bulunan kitabe silik olduğundan ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak halk arasındaki bir söylentiye göre Sultan IV.Murat (1623-1640) Revan seferi sırasında bu hamamda yıkanmış, hamam bundan ötürü Sultan Hamamı ismini almıştır (Kürkçüoğlu, 1993).

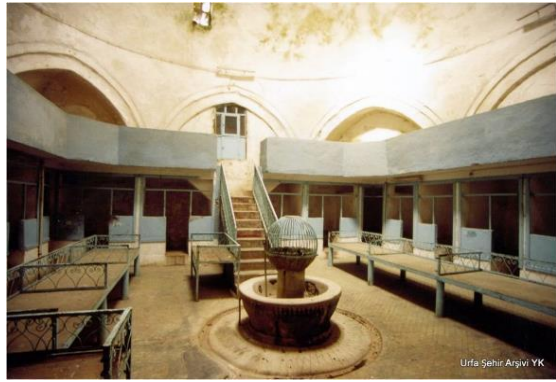
Şekil 3. 59 Sultan Hamamı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan hamama kuzeydeki yonca kemerli ve kitabeli kapıdan girilir. Hamam kesme taştan inşa edilmiş olup, soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır (Şekil 3.60). Hamamın kuzey cephesinde bulunan merdivenli, üzeri beşik tonozlu girişten sonra soğukluk bölümüne girilmektedir. Soğukluk bölümü kare planlı olup, üzeri tromplu, aydınlık fenerli ve kasnaksız, dört pencerele büyük bir kubbe ile örtülüdür. Bu bölümün ortasında kalker taşından 1,50 m. çapında etrafı süslemeli bir havuz ile bunun iç kısmında fiskiye görevi gören burmalı bir curun bulunmaktadır (Kürkçüoğlu, 1993) (Şekil 3.61).

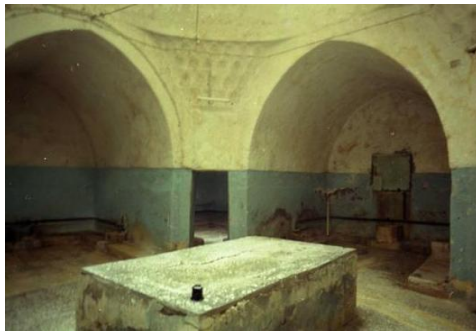
Soyunmalık bölümünün güneydoğu köşesindeki bir kapıdan tuvalet kısmına, oradan da ılıklik bölümüne geçilmektedir. Bu bölümün üzeri beşik tonozla ve sadece batı yönü yarım bir kubbeye örtülüdür. Ilıklık bölümünün güneydoğu köşesinden dar bir koridor ile sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Bu bölümün üzeri mukarnaslı ve pandantifli bir kubbeye örtülüdür. Bu bölümün güney, doğu ve batı cephelerinde beşik tonozla örtülü üç eyvan bulunmaktadır (Şekil 3.62). Ayrıca kuzeydoğu, güneydoğu, kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde dört köşe hücresi bulunmaktadır. Bunların üzerleri pandantifli küçük kubbelerle örtülüdür (Kürkçüoğlu, 1993).

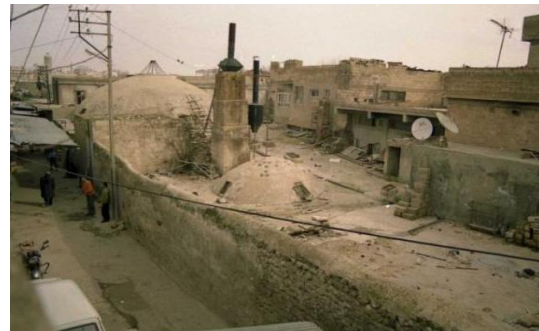
Şekil 3. 60 Sultan hamamı plan şeması (Kürkçüoğlu, 1993).

Şekil 3. 61 Hamamın soğukluk bölümünde bulunan havuz

Şekil 3. 62 Hamamın soyunmalık bölümündeki eyvanlar

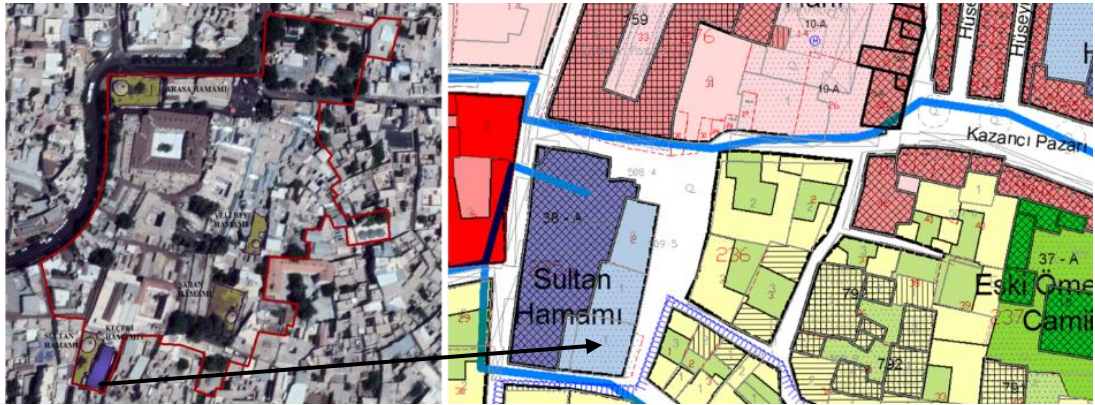
Şekil 3. 63 Hamamın batı cephesine bakış

Şekil 3. 64 Sultan Hamamı (Orijinal, 2019)

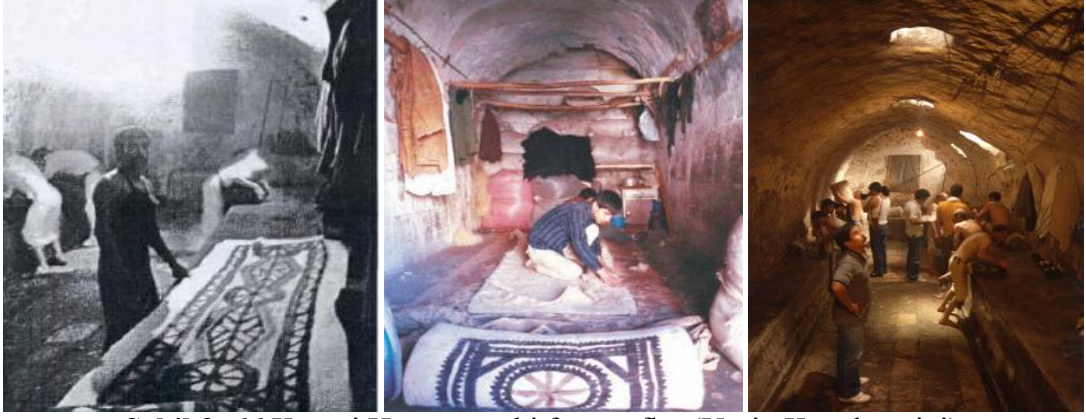
Hamam günümüzde kullanılmamaktadır. Bitişindeki depo olarak kullanılan Keçeci Hamamı ile beraber satılıktır.

Keçeci Hamamı: Sultan Hamamı'nın doğusuna bitişik olarak bulunmaktadır (Şekil 3.65). Yapım kitabesi bulunmadığından inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak bitişindeki Sultan Hamamı ile birlikte yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde bu hamamdan da söz edilmiştir (Kürkçüoğlu, 1993). Keçenin pişirilmesi amacı ile Urfa'daki Keçeci esnafı tarafından yaptırılmıştır. Urfa'da Keçe yapılan türünün tek hamamı olması dolayısıyla önemli bir hamamdır.

Şekil 3. 65 Keçeci Hamamı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Hamam kesme taşın inşa edilmiş olup soyunmalık ile sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Bu hamam Osmanlı mimarisinde bulunan hamam tiplerinden biraz farklıdır. Soyunmalık kısmı beşik tonozla örtülüdür. Bu bölümün güneyine bitişik olan, dikdörtgen plana sahip olan sıcaklık bölümünde keçe pişirilmektedir. Soyunmalık bölümünün iki yanına ham keçelerin pişirilmesi için birer metre yüksekliğinde sekiler yerleştirilmiştir (Kürkçüoğlu, 1993). Hamam günümüzde doğusunda bulunan esnaf tarafından depo olarak kullanılmaktadır.

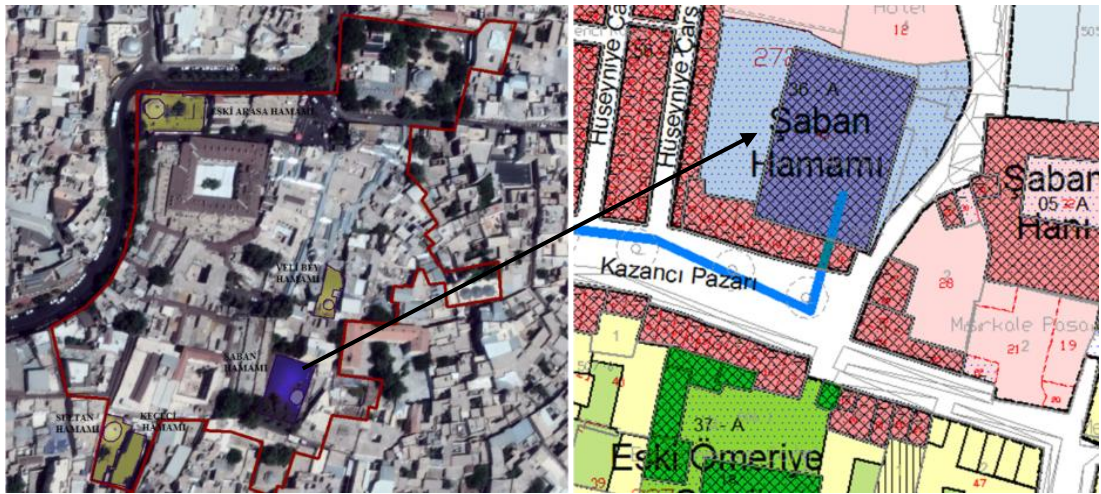

Şekil 3. 66 Keçeci Hamamı eski fotoğraflar (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 67 Keçeci Hamamı (Orijinal, 2019)

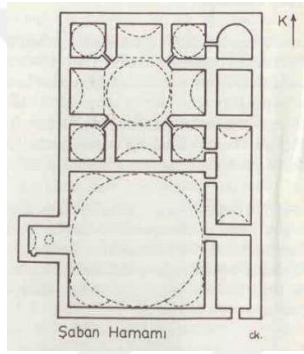
Şaban Hamamı: Şanlıurfa Kazancı Pazarı mevkiinde bulunmaktadır. Batısında Hüseyiniye Çarşıları ve güneyinde Kazancı Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.68). Yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber, Kazaz Mehmet Çelebi İbn-i Abdullah vakfiyesinde hamamdan Şaban Efendi Hamamı olarak bahsedilmiş, 1767 yılında yaptırıldığı belirtilmiştir. Ancak bu tarihin hamama mı yoksa vakfiyeye mi ait olduğu konusu kesinlik kazanmamıştır (Kürkçüoğlu, 1993).

Şekil 3. 68 Şaban Hamamı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Dikdörtgen planlı olarak düzgün kesme taşlardan yapılan hamam, yeraltı hamam plan tipinde inşa edilmiştir (Şekil 3.69). Güneydoğu köşesinde bulunan bir kapıdan merdivenle inilerek soğukluk bölümüne girilmektedir. Soğukluk bölümünün üzeri tromplu ve aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülüdür (Şekil 3.70). Bu bölümün kuzeydoğu köşesinden ılıklik bölümüne geçilmektedir. Buranın üzeri beşik tonozla örtülüdür. Ilıklık bölümü sıcaklık bölümüne açılmaktadır. Sıcaklığın üzeri mukarnaslı ve pandantifli bir kubbe ile örtülüdür. Kare planlı sıcaklık bölümünün dört tarafında beşik tonozlu birer eyvan yer almaktadır (Şekil 3.71). Bu eyvanların köşelerine de tek kubbeli hücreler yerleştirilmiştir (Kürkçüoğlu, 1993).

Hamam günümüzde kapalı durumdadır.

Şekil 3. 69 Şaban Hamamı plan şeması (Kürkçüoğlu, 1993)

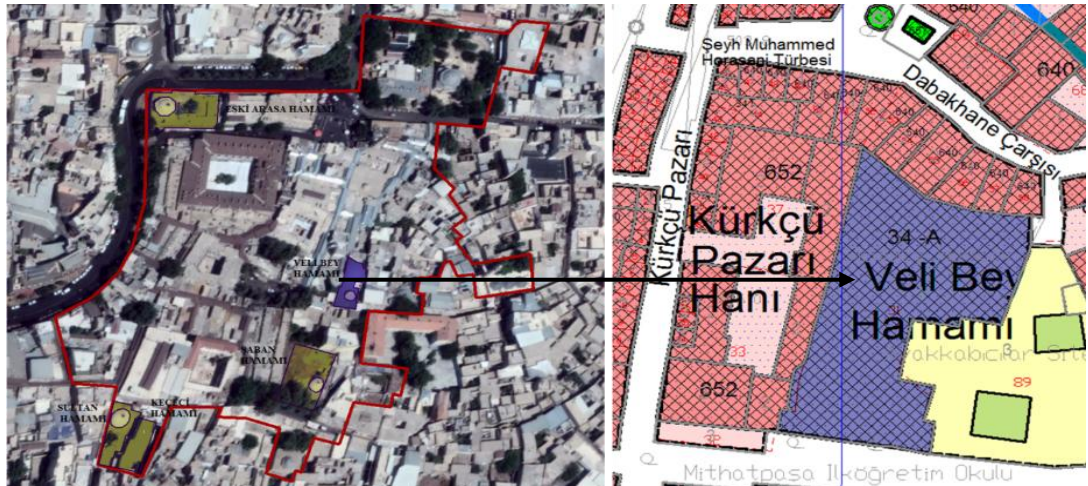

Şekil 3. 70 Soğukluk bölümü

Şekil 3. 71 Hamamın sıcaklık bölümü

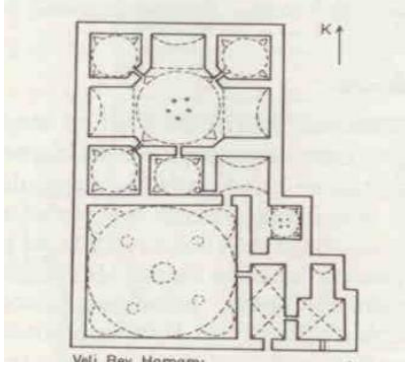
Veli Bey Hamamı: Dabbakhane Mahallesi, Mithat Paşa Sokak'ta bulunmaktadır. Kuzeyinde Dabbakhane Çarşısı, batısında Kürkçü Pazarı Hanı vardır (Şekil 3.72). Hamamın yapılışı ile ilgili yazıttan; H.1000(M.1952) tarihinde yaptırıldığı okunmaktadır.

Şekil 3. 72 Velibey Hamamı'nın konumu (Orijinal, 2019)

Hamam kesme taşlardan, dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Soğukluk, ılıklik ve sıcaklık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Şekil 3.73).

Hamamın güney cephesinden çapraz tonozlu bir koridordan geçilerek, sekizgen kasnaklı, tromplu ve büyük bir kubbe ile örtülmüş olan soğukluk kısmına geçilmektedir (Şekil 3.74). Üzeri aydınlık fenerli ve kubbeli soyunmalık kısmının kuzeybatı köşesinde bulunan beşik tonozlu, ikisi küçük kubbe biri de tonozla örtülü üç bölümlü ılıklik bölümüne geçilmektedir. Kuzey yönünde olan sıcaklık bölümünün üzeri pandantifli bir kubbeyle örtülüdür. Bu bölümün doğu, batı ve kuzey cephelerinde üzeri beşik tonozlu üç eyvan bulunmaktadır (Şekil 3.75). Ayrıca kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde birer köşe hücresi yer almaktadır (Kürkçüoğlu, 1993).

Şekil 3. 73 Velibey Hamamı plan şeması (Kürkçüoğlu, 1993)

Şekil 3. 74 Hamamın soğukluk bölümü

Şekil 3. 75 Hamamın sıcaklık bölümü

Şekil 3. 76 Hamamın güney cephesine bakış

Şekil 3. 77 Velibey Hamamı giriş kapısı

Camiiler: Türkçeye Arapçadan geçen bir sözcük olan ve Cem "bir araya gelme, toplanma" kökünden gelen cami, "toplayan, bir araya getiren" anlamına gelmektedir.

İslam medeniyetinin ayrılmaz bir ögesi olan ve İslam toplumunun sosyo-kültürel alanlarda gelişmesinde önemli bir rol oynayan cami ve mescitler, dini mimari grubunun temel yapılarındandır. Bu nedenle her asırda Müslümanlar yaşadıkları bölgelerin inşa tekniği, coğrafi şartları ve ihtiyacına göre şekillenen, az çok mahalli farklılıklar arz eden, değişik mimari tarzlarda ve çeşitli büyüklüklerde camiler inşa etmişlerdir (Enver er-Rifaî, 1976).

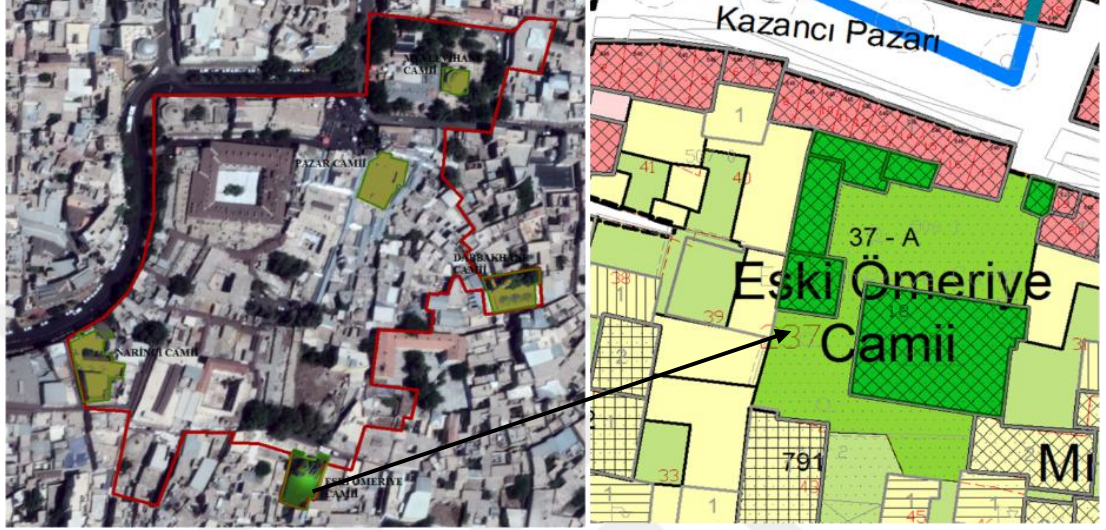
Şanlıurfa'da ki camileri incelediğimizde zengin bir plan çeşitliliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Kendilerinden önceki devirlerden kalan mimari eserlerden etkilenen ve binlerce yıllık mimari gelenekten beslenen yörenin mimarları, yapıtlarında değişik plan tiplerini uygulamışlardır. Milattan öncesinden Osmanlı dönemine kadar çok çeşitli ulusların hâkimiyetine girmiş olan Urfa'da, tüm bu devirlerin birbirlerini etkilemelerinden doğan plan tipleri, birbirlerinin kopyaları olmak yerine, yeni arayışlar ile zenginlik göstermiştir (Kürkçüoğlu, 2013).

Urfa, Anadolu'da kurulmuş olan Türk-İslam devletlerine-beyliklerine başkentlik yapmadığından dolayı, devlet sanatçısı mimarlar şehre uğramamıştır. Bu sebeple Urfa mimarisinde "Devlet Üslubu"nun yerine "Yerel Üslup" kendini göstermiş ve böylece camiler plan tipindeki zenginliğine rağmen süslemeden ve anıtsallıktan yoksun olarak, sadelik içinde inşa edilmişlerdir (Kürkçüoğlu, 2013).

XVII. yüzyılın ortalarında Urfa'ya gelen Evliya Çelebi şehirde 67 kadar mahalle mescidinin ve 22 caminin bulunduğunu belirtmiş, bunlardan çalışma alanımızda yer alan Pazar Cami'nin cemaatinin çok olduğunu ve Dabbakhane Cami'nin de meşhur camilerden olduğunu dile getirmiştir (Kürkçüoğlu, 2013).

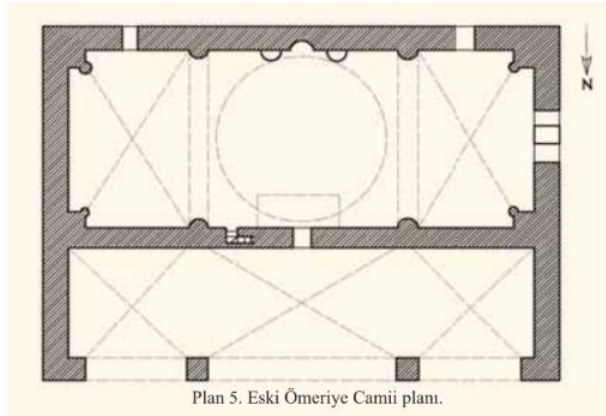
Geleneksel Ticaret Alanlarının oluşturduğu Hanlar Bölgesi'nin içerisinde Eski Ömeriye Camii, Narinci Camii, Pazar Camii, Dabbakhane Camii ve Mevlevihane Camii olmak üzere beş cami ile bir mahalle mescidi (Hüseyniye Mescidi) bulunmaktadır.

Eski Ömeriye Camii: Kazancı Pazarı mevkiindedir (Şekil 3.78). İnşa tarihi tam olarak bilinmemekle beraber adına dayanılarak Hz. Ömer zamanında yaptırıldığı düşünülmektedir. Kuzeydeki avlu kapısı üzerinde bulunan H.1382/M.1962 tarihli kitabeden de caminin Hz. Ömer'in hilafeti döneminde yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Diğer mevcut kitabeleri onarım devirlerine aittir (Kürkçüoğlu, 2013).

Şekil 3. 78 Eski Ömeriye Camii'nin konumu (Orijinal, 2019)

Orta kubbenin yanlara doğru genişlediği camilerdendir. Cami, ortada bir kubbe, yanlarda birer çapraz tonozun örtülü olduğu enine dikdörtgen bir plan yapısına sahiptir (Şekil 3.79). Cami düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Kubbeye geçişi sağlayan trompların üzerinde bulunan şebekeli oyma altı kollu çiçek motifli olan havalandırma delikleri, Urfa'da ilk kez bu camide görülmüştür. Sekizgen kubbe kasağında 16 pencere bulunmaktadır. Kubbe ve tonozlar duvarlar ile köşelerde kaideleri süslemeli olan yarım sütunlara oturmaktadırlar (Kürkçüoğlu, 2013).

Şekil 3. 79 Eski Ömeriye Camii plan şeması (Kürkçüoğlu, 2013)

H.1330/M.1911 tarihli olan çift yarım sütunçeli mihrabın iki yanında taş örgü

süslemeleri bulunmaktadır. Mihrabın iki tarafında simetrik olarak duvardan taşan balkon şeklinde çıkmalar vardır. Önde ikişer tam ve arkada ikişer yarım sütunlu olan bu çıkmaların sağda olanı minber amaçlı, solda olanı ise vaiz amaçlı kullanılmaktadır (Şekil 3.80). Taştan yarım kubbe ile örtülü olan ve demir şebekeli oymalı korkulukları bulunan bu vaiz ve minber kürsüsü, Urfa camilerinde bulunan balkon şeklindeki çıkmaların en zarif örneklerinden biridir (Kürkçüoğlu, 2013).

Şekil 3. 80 Mihrabın iki tarafında bulunan çıkmalar (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 81 Müezzin mahfili (Orijinal, 2019)

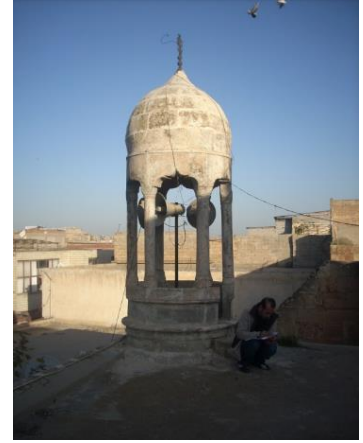
Camiye giriş kapısının üzerinde bulunan ahşap müezzin mahfili, iki taş konsol üzerindeki ağaç kirişlere oturmaktadır (Şekil 3.81). Duvar içerisinde bulunan merdivenle bu mahfile çıkış sağlanmaktadır (Kürkçüoğlu, 2013).

Çapraz tonozlar ile örtülü olan üç gözlü son cemaat yeri önde iki payeye oturmaktadır (Şekil 3.82). Son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde bulunan altı sütunla çevrelenmiş olan minber minare (Şekil 3.83) Urfa'daki Şehbenderiye Camii minaresini etkilemiştir (Kürkçüoğlu, 2013).

Son cemaat yerinin doğu duvarında bulunan kitabede caminin Ahmed el-Hac Durmuş Siraceddin oğlu Muhammed Ağa tarafından H.701/M.1301 tarihinde, cami avlusunda bir kenarına bırakılmış H.1186/M.1772 tarihli kitabeden Ali Bey oğlu Firuz Bey tarafından ve son cemaat yerinde bulunan H.1330/M.1911 tarihli kitabeden de Sultan Reşat devrinde onarım gördüğü bilinmektedir.

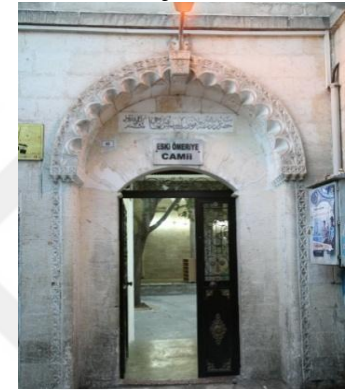
Şekil 3. 82 Caminin son cemaat yeri (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 83 Minber minare (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 84 Eski Ömeriye Camii kubbesi ve minber minaresi (Mehmet Koyuncu)

Şekil 3. 85 Cami giriş kapısı (Orijinal, 2019)

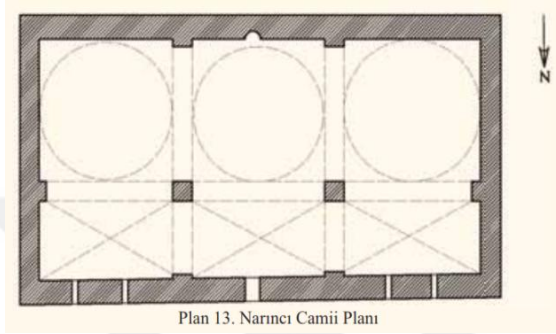
Narinci Camii: Akarbaşı mevkiindedir. Doğusunda Muhacir Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.86). İnşa tarihi bilinmemekle beraber 16. yüzyılın başlarında mevcut olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3. 86 Narinci Cami'nin konumu (Orijinal, 2019)

Dikdörtgen planlı olan cami düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Caminin içerisinde birinci sahında kible duvarına paralel olan eşdeğer üç kubbe ve kubbelerin

kuzey tarafında ikinci sahında ise birer çapraz tonoz bulunmaktadır (Şekil 3.87). Kubbelerin bulunduğu birinci sahnın, ikinci sahına göre daha büyüktür. Plana bakıldığında, esas cami mekânının üç kubbeli olduğu, çapraz tonozlu bölümün son cemaat yeri olduğu ve H.1255/M.1839 tarihli onarımda camiye dâhil edildiği düşünülmektedir. Kitabelerden, caminin 1839 yılında devrin Mareşali Hafız Muhammed Paşa tarafından ve 1967 yılında onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Kürkçüoğlu, 2013).

Plan 13. Narıncı Camii Planı
Şekil 3. 87 Narıncı Cami plan şeması (Kürkçüoğlu, 2013)

Şekil 3. 88 Narıncı Cami batı cephesinden görünüş (Orijinal, 2019)

Camide yuvarlak nişli mihrap taşan olup sade ve süslemesiz olarak inşa edilmiştir. Sanatsal özelliği olmayan ve son yıllarda yapılan ahşap minber, 1996 yılında yapılan restorasyon çalışmasında kaldırılarak yerine duvardan balkon şeklinde taşan bir taş minber yapılmıştır (Kürkçüoğlu, 2013).

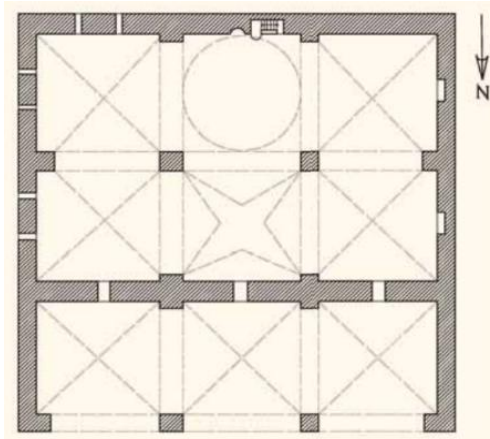
Cami avlusuna eskiden doğu ve batısında bulunan iki kapıdan girilmekteydi. Sonradan avlunun batı kapısı kapatılmış ve kuzeyden bir giriş açılmıştır. Kuzey cephedeki avlu kapısı üzerinde tek şerefeli kısa bir minaresi bulunmaktadır. Son yıllarda, doğu ve kuzeydeki iki kapı ile kuzey kapı üzerindeki minare yenilenmiş ve cami avlusunun doğu bölümüne iki katlı bir yapı eklenmiştir (Kürkçüoğlu, 2013).

Pazar Camii: Haşimiye Meydanı mevkiindedir. Doğusunda Eskici Pazarı, batısında Aktar Pazarı ve kuzeyinde Kokacı Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.89). İnşa kitabesi bulunmadığından ötürü ne zaman ve kimin tarafından yaptırılmış olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak minare üzerinde bulunan düğümlü kaval silmeler ve minare gövdesi üzerindeki kelime-i tevhid yazılarının hat üslubundan caminin Zengiler döneminde inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bu camiden bahsetmesi, caminin 17. yüzyılın başlarında mevcut olduğunu göstermektedir (Kürkçüoğlu, 2013).

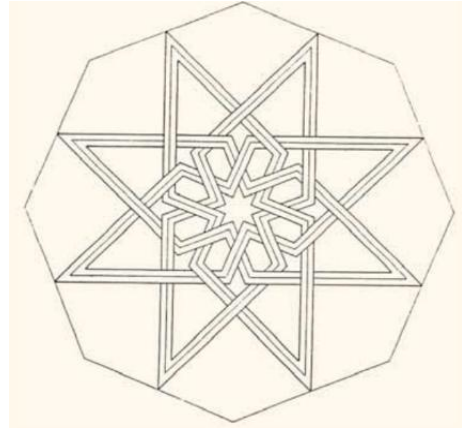

Şekil 3. 89 Pazar Camii'nin konumu (Orijinal, 2019)

Mihrap önü kubbeli camilerden olan bu cami düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Cami enine dikdörtgen planlıdır ve mihraba paralel iki sahından oluşmaktadır. Mihrabın önünde bulunan sahinin ortasında kasnaksız bir mihrap önü kubbesi ve yan taraflarında birer çapraz tonoz bulunmaktadır. Diğer sahinin ortasında bir yıldız tonoz ile yanlarında birer çapraz tonoz bulunmaktadır (Şekil 3.90). Yıldız tonozun ortası geometrik geçme süslemelidir. Bu süsleme özelliği ile, teknik ve sanat özelliği bakımından Urfa'daki tek örnektir (Şekil 3.91).

Şekil 3. 90 Pazar Camii plan şeması (Kürkçüoğlu, 1993)

Şekil 3. 91 Pazar Camii ikinci sahin orta tonozundaki yıldız süsleme (Kürkçüoğlu, 2013)

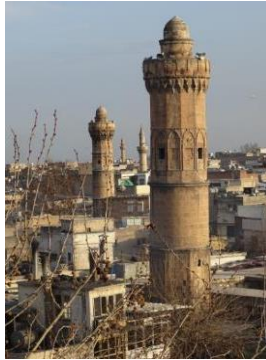
Caminin örtü sisteminin tümü ortada iki payeye ve yan taraflarda duvarlara oturmaktadır. Mihrabın iki yan tarafında mukarnaslı ve rumili bir kompozisyonla süslü başlıklı mermer sütunçeler bulunmaktadır. Mimler balkon şeklinde olup buraya mihrap duvarı içerisinden taş bir merdivenle çıkılmaktadır (Kürkçüoğlu, 2013).

Şekil 3. 92 Caminin mihrap önündeki sahını ve ortasındaki kasnaksız mihrap önü kubbesi (Orijinal, 2019)

Üç gözlü olan son cemaat yeri yanlarda duvarlara ve cephede iki payeye oturan üç çapraz tonoz ile örtülüdür. Son cemaat yeri sonradan betonla bölünerek kat sayısı ikiye çıkarılmıştır.

Avlunun kuzeybatı köşesinde bulunan ve kesme taşlardan yapılmış olan tek şerefeli minarenin gövde kısmı üç bölümden oluşmaktadır (Şekil 3.93). Alt bölümü sekizgen, orta bölümü silindirik ve şerefeye kadar olan üst bölümü ise onikigen yapılmıştır. Onikigen kısmın her yüzünde Zengiler dönemi süslemelerini anımsatan, kaval silmelerden oluşmuş düğümlü sathi kemerler bulunmaktadır. Bu minare, Şanlıurfa'da 1562 tarihinde inşa edilen Dabbakhane Camii minaresini de büyük ölçüde etkilemiştir (Kürkçüoğlu, 2013).

Şekil 3. 93 Pazar Camii minaresi

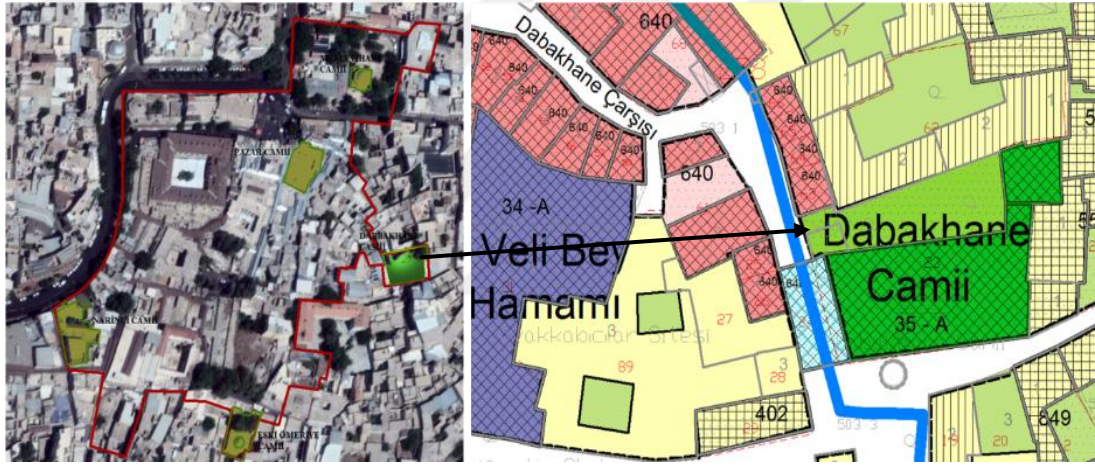
Şekil 3. 94 Pazar Camii batı cephesi (Orijinal, 2019)

Caminin iç mekânı, son cemaat yeri ve avlu, son yıllarda yapılan eklemelerle orijinalliğini kaybetmiştir. Caminin iç mekânında bulunan yıldız tonozun doğusu ve batısındaki kısımlar betonarme tabliyeler ile ikiye bölünmüştür. Bu tabliyelerin betonarme kirişleri caminin ortasındaki tüm örtü sistemini taşıyan iki payeye gömülmüştür. Avlunun ortasından akan Halil-ür Rahman suyunun üzeri kapatılmış olup, buradan caminin tuvaletlerine suyu aktaran dönme dolap kaldırılmıştır. Avlunun doğu ve kuzey cephelerine iki katlı odalar yapılmıştır (Kürkçüoğlu, 2013).

Fakat günümüzde yapılan restorasyon çalışmasında bu kanalın üzeri tekrar açılmaktadır.

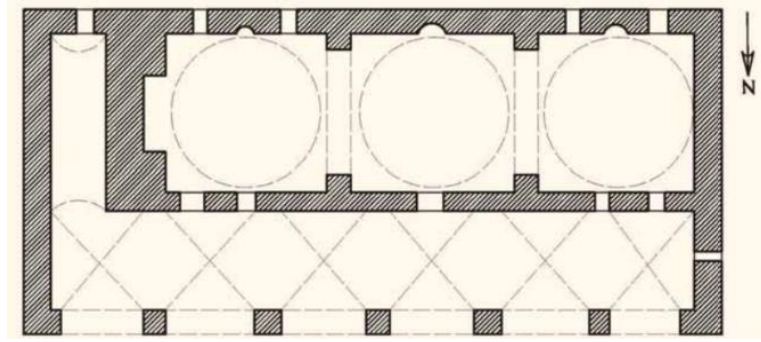
Cami avlusunun doğusunda bitişik olarak Pazar Değirmeni vardır. Girişi Eskici Pazarı'ndan olan ve caminin avlusundan geçen su ile çalışan bu değirmenin camiye bakan bölümü 1955 yılında şadırvana, Eskici Pazarı'na bakan kısmı ise geliri Cami'ye verilmek üzere dükkânlara dönüştürülmüştür (Kürkçüoğlu, 2013).

Dabbakhane Camii: Pınarbaşı mahallesi, Dabbakhane Çarşısı civarındadır (Şekil 3.95). Tam olarak inşa tarihi bilinmemekle beraber camideki kitabelere dayanarak 1562-1568 tarihleri arasında yaptırıldığını söylemek mümkündür. Evliya Çelebi'nin de seyahatnamesinde bu camiden bahsetmesi caminin 17. yüzyılda mevcut olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.95 Dabbakhane Camii'nin konumu (Orijinal, 2019)

Enine dikdörtgen plana sahip olan cami mihraba paralel olarak sıralanmış eşdeğer üç kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3.96). Kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Eşdeğerde çok kubbeli camiler arasında olan Dabbakhane Camisi düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Caminin doğu tarafında kadınlar mahfili bulunmaktadır. Bu mahfile çıkış, son cemaat yerinin doğusundaki bölümünden merdivenli kapıyla sağlanmıştır. Kadınlar mahfili ilk yapıldığında ahşap bir kafesle camiden ayrılmışken, 1990'lı yılların başında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında kafes kaldırılmış ve yerine duvar örülmüştür. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün son restorasyonunda bu duvar kaldırılarak yerine tekrar ahşap kafes yapılmıştır (Kürkçüoğlu, 2013).

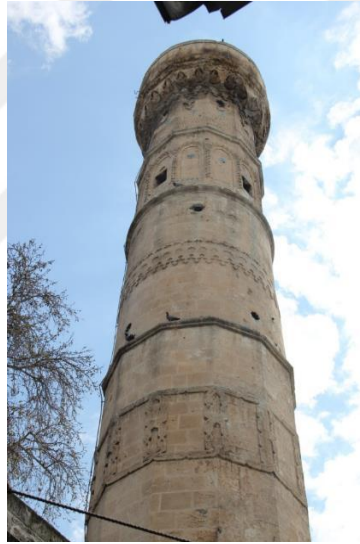

Şekil 3. 96 Dabbakhane Camii plan şeması (Kürkçüoğlu, 2013)

Düzgün kesme taşlardan sade ve süslemesiz olarak inşa edilen mihrabın kavsarası mukarnaslıdır. Balkon şeklinde yapılmış olan minbere duvar içerisinden merdiven ile çıkılmaktadır. Harim kapısı üzerinde bulunan ahşap müezzin mahfilinden üç pencereli cumba şeklinde son cemaat yerine açılan mükebbire, Urfa camilerinde tek örnektir (Şekil 3.97).

Şekil 3. 97 Harim kapısı üzerindeki ahşap müezzin mahfili (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 98 Dabbakhane Camii minaresi (Orijinal, 2019)

Altı gözlü olan son cemaat yeri çapraz tonozlarla örtülüdür ve tonozlar ön tarafta 5 bağımsız payeye oturur.

Urfa camilerindeki minareler içerisinde en çok taş süslemesine sahip olma özelliği olan tek şerefeli minare, caminin kuzeybatısında bulunmaktadır (Şekil 3.98). Minarenin gövdesi üç bölümden oluşmaktadır. Alt bölüm sekizgen, orta bölüm silindirik ve üst bölüm onikigen forma sahiptir. Minarenin üst bölümü yatay bir kaval silme kuşak ile ikiye ayrılmıştır. Alt bölümündeki sekizgen olan gövdeyi, minare köşesinde iki şeritli yatay örgülerin düşey ve dikey şekilde birleşerek oluşturdukları

dört şeritli kabartma örgüler çevrelemektedir. Silindirik orta bölümde ise, kabartma iki palmet bordürü arasına negatif oyma tekniği ile sekizgen yıldızlar işlenmiştir. Üstteki onikigen gövdenin alt bölümü, onikigenin her yüzünde sıçandışi bordürün çevrelediği sağır kemerlerle dekore edilmiştir. Yatay kaval silme kuşağın üzeri balıksırtı motifiyle süslenmiştir. Balıksırtı motifli şerefe mukarnaslarının arasına, sekizgenin her yüzünde, bir sürahiden çıkan haşhaş dalları (hayat ağacı) kabartması işlenmiştir (Kürkçüoğlu, 2013).

Dabakhane Cami'nin minare gövdesine ve son cemaat yerine yer yer altıgen çini panolar yerleştirilmiştir. Bu altıgen çini panolarının kullanılması, Osmanlı çini sanatının dorukta olduğu 16. yüzyılın bir özelliğinin yansıması olarak değerlendirilebilir (Kürkçüoğlu, 2013).

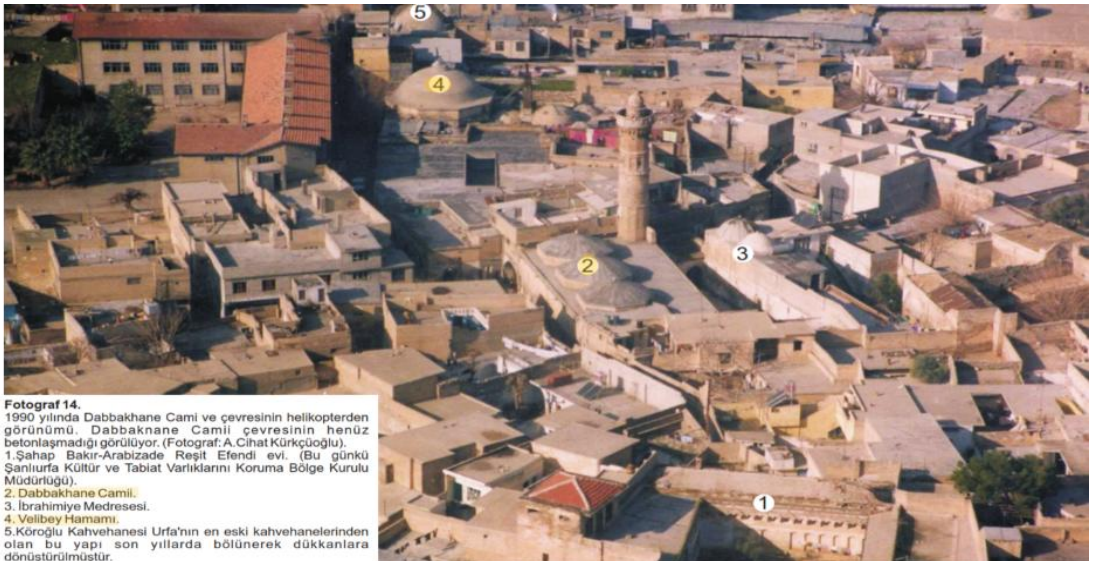

Şekil 3. 99 Dabakhane Cami iç mekanı (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 100 Dabakhane Cami avlusu (Orijinal, 2019)

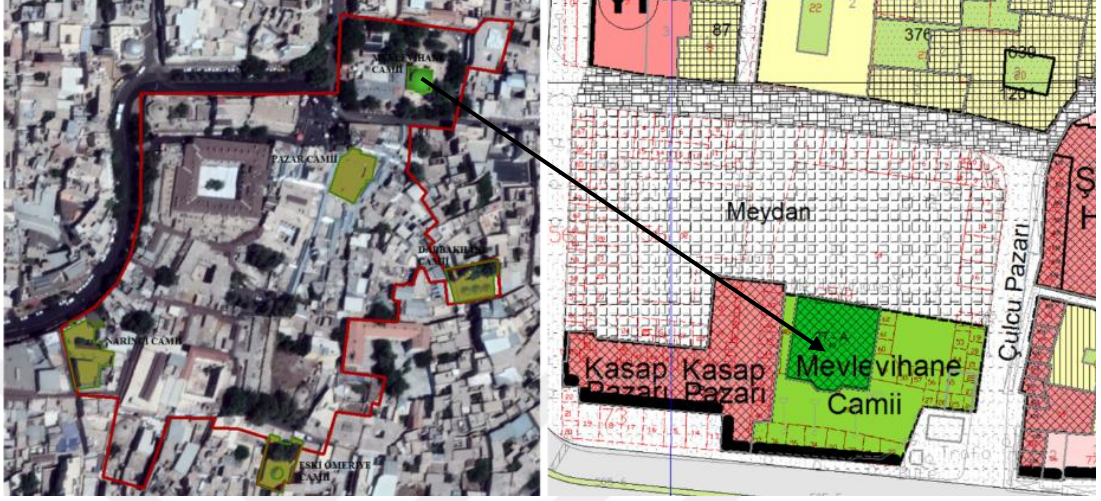
Cami avlusuna, batıdan ve güneyden açılan, üzerleri geometrik süslemeli kapılardan girilir. Esas kapı batı kapısıdır. Camide biri batı kapısına bitişik, diğeri avlunun doğusunda olmak üzere iki türbe bulunur.

Fotograf 14.
1990 yılında Dabakhane Cami ve çevresinin helikopterden görünümü. Dabakhane Camii çevresinin henüz betonlaşmadığı görülüyor. (Fotograf: A.Cihat Kürkçüoğlu).
1.Şahap Bakır-Arabizade Resit Efendi evi. (Bu günkü Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü).
2. Dabakhane Camii.
3. İbrahimiye Medresesi.
4. Veilbey Hamamı.
5.Koroğlu Kahvehanesi Urfa'nın en eski kahvehanelerinden olan bu yapı son yıllarda bölünerek dükkanlara dönüştürülmüştür.

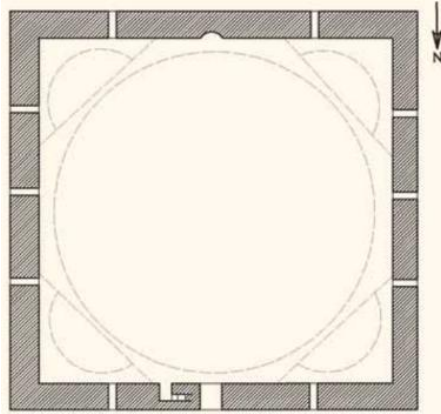
Şekil 3. 101 Dabakhane Cami ve çevresi (Kürkçüoğlu, 1990)

Mevlevihane Cami: Haşimiye Meydanı mevkiinde, Çulcu Pazarı ile Kasap Pazarı arasındadır (Şekil 3.102). Kitabesi bulunmadığından tam olarak inşa tarihi bilinmemektedir. 1650 yıllarında Urfa'ya gelen Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Urfa'da bulunan cami ve tekkeleri saydığından bu camiden de söz etmemiştir.

Şekil 3.102 Mevlevihane Camii'nin konumu (Orijinal, 2019)

Tek kubbeli kübik camilerden olan Mevlevihane Cami, düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Üzeri sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür (Şekil 3.103). Caminin doğu ile batı cephesinde üçer ve kible duvarında ve giriş cephesinde ikişer olmak üzere toplamda 10 adet penceresi bulunmaktadır. Ancak caminin doğu, batı ve güney cephelerine bitişik olarak sonradan yapılan dükkânlar bu cephelerdeki pencerelerin önünü kapatmış ve cami içerisinin karanlık olmasına sebep olmuştur.

Şekil 3.103 Mevlevihane Camii plan şeması (Kürkçüoğlu, 2013)

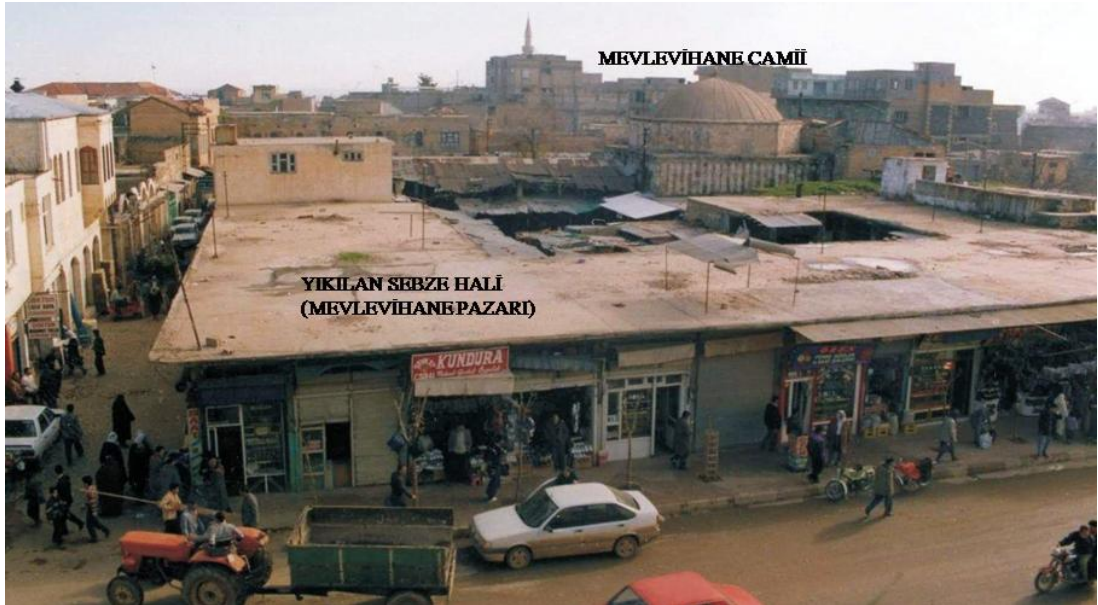
Şekil 3.104 80'lerde Mevlevihane Camii ve Çevresi

Caminin kible duvarında, eyvan biçiminde olan mekan içerisinde yuvarlak nişli ve çevresi mukarnaslı mihrap bulunmaktadır. Yapının orijinalinde minber olmamasına rağmen son yıllarda ahşap minber eklenmiştir. Caminin sade ve

süslemesiz olan portali ile kubbe üzerinde Mevleviliği temsil eden taş bir sikke yer almaktadır. Giriş bölümünde bugün müezzin mahfili olarak kullanılan ahşap mekânın zemin kısmı sema ayinlerinde ilahi okuyan ve saz çalanlara ayrılmış "Mutrip mahfili" ve bunun üzerinde bulunan kat ise "seyirci mahfili"dir (Kürkçüoğlu, 2013).

Tekke ve zaviyelerin 1925 yılında kapatılması ile kaderine terk edilen ve o zamanlar külliye olan bu yapı zamanla harap bir duruma gelmiş, 1973 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılarak camiye dönüştürülmüştür. Camiyi her yönden çevreleyen sebze hali (Şekil 3.106) yıkılarak burada bir çevre düzenleme projesinin yapılması için Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 02.05.1992 tarih ve 410 sayılı yazısı ile Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na öneri sunulmuştur. Koruma kurulunun 18.06.1992 tarih ve 1048 sayılı kararı ile öneri uygun görülmüş, ancak o dönemde uygulamaya geçilememiştir.

Arkeolog olan Dr. Nurettin Yardımcı'nın Vakıflar Genel Müdürü olduğu dönemin 2002 yılında "Mevlevihane Çevre Düzenleme Projesi" tekrar ele alınmış, camiyi saran yapılar kamulaştırılarak yıkılmış ve hem Mevlevihane hem de batısındaki Kasap Pazarı restore edilerek çevre düzenlemeleri yapılmıştır.

Şekil 3. 105 2002 yılındaki çevre düzenleme öncesinde Mevlevihane ve Çevresindeki Hal Pazarı (Kürkçüoğlu, 2000)

Şekil 3. 106 Mevlevihane çevresindeki sebze halinden fotoğraflar (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 107 Mevlevihane Cami kuzey cephesinin eski ve yeni hali

Bedesten ve Çarşılar: Çarşı sözcüğü Arapça "suk" (sokak) ve Farsça "çehar" (dört) kelimelerinin birleşmesinden dilimize geçmiştir. Türkçe'de "sağında ve solunda dükkânlar bulunan sokak- dört taraflı pazar yeri" anlamına gelmektedir (Kürkçüoğlu, 2011).

Urfa'nın XVI. yüzyılda Osmanlı Dönemi'nde kendi imkanları yanında kervan ticareti ile de beslenen canlı iktisadi hayatı, o günlerin alışveriş merkezleri olan çarşılarda sürdürülmekteydi. Çarşı içerisindeki bedestenler, hanlar, dükkanlar ve pazar yerleri önemli ticaret mekanlarıydı. Özellikle Halil-ür Rahman suyu üzerinde yoğunlaşan bu mekânlar hakkındaki önemli bilgileri tahrir defterleri, vakıf defterleri ve vakfiyelerden öğrenmekteyiz.

XVII. yüzyıl ortalarında Urfa'yı ziyaret eden ünlü gezgin Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Urfa çarşılarından: " ...Çarşısı dörtyüz dükkândır. Her türlü değerli eşya bulunur. Saraçhanesi İbrahim Halil Irmağı kıyısındadır. Onun için Bağdat Serdabı gibi soğuk su ile sulanmış ana yolun iki tarafı mamur ve güzel, mevsiminde türlü çiçeklerle süslü olup geçenlerin içini açar. Oralarda bütün bilgi

sahiplerinin toplandığı, dinlendiği yerler vardır." cümleleriyle bahsetmiştir.

Evliya Çelebi, ayrıca Urfa'daki bedestenlerden de şu şekilde bahsetmiştir: *"...İki bedesteni vardır. Biri eski usul kargir kubbeli yapı olup uzunlamasına yapılmıştır. Üç tane demir kapısı vardır. Bütün kıymetli mücevherler bulunur."*

XVI. ve XVII. yüzyıllarda mimari kimliğine kavuşan Urfa ticaret merkezinde genel çizgileriyle Bursa, Edirne, İstanbul ve Kayseri illerinin bedesten, çarşı ve pazarlarının etkileri görülmektedir. Çünkü merkezden yürütölen imar çalışmaları her ne kadar yöresel yorumlanmış olsa da ana yönlendiricilerin dışına çıkamamıştır. Ancak, Urfa çarşı ve pazarları yapısal olarak incelendiğinde, geçmişte sıkı ticaret ilişkilerinin bulunduğu Halep ve Şam'ın etkilerinin daha egemen olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 19. yüzyılın sonlarında Halep İpekçiler Çarşısı'nda çekilen bir fotoğrafla Urfa Sipahi Pazarı kıyas edildiğinde birbirlerine çok benzedikleri görölmektedir.

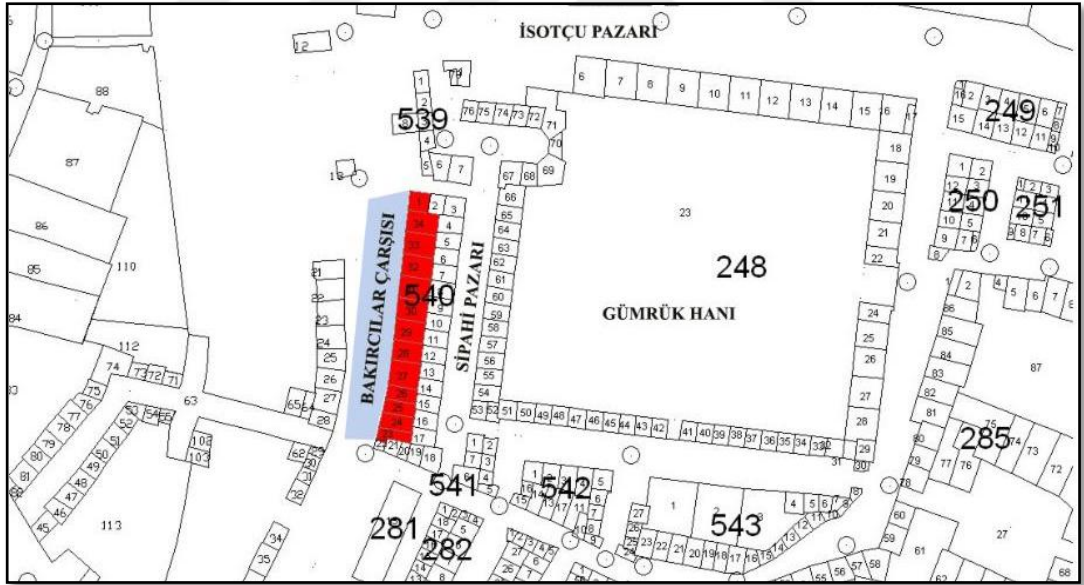
Osmanlı döneminde bir çarşıda dükkân açabilmek için ahi teşkilatına üye olmak, acemilikten başlayarak çıraklığa ve ustalığa yükselmek gerekiyordu. Usta çırağına ilk önce; *"Harama bakma, haram yeme, haram içme, doğru sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme, büyüklerinden önce söze başlama, kimseyi kandırma, kanaatkâr ol. Dünya malına tamah etme, yanlış ölçme, eksik tarma, kuvvetli ve üstün durumda iken affedici ol. Hiddetli iken yumuşak davranmasını bil, kendin muhtaçken bile başkalarına verecek kadar cömert ol"* öğütlerinde bulunurdu (Kademođlu, 2002).

Urfa'da her mesleğin ya da her çarşının bugünkü esnaf odası başkanı gibi bir *"Esnaf Şihı-Çarşı Şihı (Şeyhi)"* ve idare heyeti bulunmaktaydı. Esnaf Şihı'nın izni olmadan kalfa dükkân açamaz, dükkân açmak isteyen kalfa öncesinde bir sınavdan geçirilirdi. Terzi ustasının kalfasına makas hediye etmesi; *"Sen artık makas sahibi oldun, usta oldun, dükkân açabilirsin"* anlamına geliyordu. Urfa çarşılarında bir malın alınmasının, satılmasının ahilik geleneğine göre belirli kuralları vardı. Bu kurallara uymayanlar Çarşı Şeyhi tarafından cezalandırılırdı. Ceza alan esnaf, ceza süresince mezata (açık artırmaya) katılamazdı. Ahi; malını övmez, aksine malın eksikliğini, kusurunu müşteriye açıkça söylerdi. Satacağı malın değerinden fazlasını istemez, kanaatkâr, sabırlı, doğru sözlü olurdu. Ekmeđini yediği sanatına, ürettiği mala, esnaf kardeşlerinin hakkına saygı gösterirdi. Çarşılar her sabah ahi duası ile

açılırdı. Günümüzde bu gelenek Sipahi Pazarı'nda sürdürülmekte, her sabah Çarşı Şeyhi tarafından dua ile açılmaktadır.

Çeşitli vakfiyelerde adları geçen ancak bugün mevcut olmayan Tüccar Pazarı, Uncu Pazarı, Bit Pazarı, İplikçi Pazarı, Tarakçı Pazarı, Sakıp Efendi'nin yaptırdığı Terziler Çarşısı ve Kazzazlar Çarşısı Şanlıurfa'nın adları bilinen en eski çarşılarıdır (Kürkçüoğlu, 2011).

Bakırcılar Çarşısı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber yapının mimari üslubundan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir. Akarbaşı mevkiinde bulunan çarşı, doğuda Sipahi Pazarı'na bitişik olarak inşa edilmiş tek sıra dükkânlardan oluşmaktadır (Şekil 3.108). Mimari malzeme olarak düzgün kesme taşların kullanıldığı sade ve süslemesiz olan çarşıdaki dükkânların üzeri içten tonoz dıştan düz dam şeklindedir. Dükkânların bazılarında betonarme müdahaleler mevcuttur.

Şekil 3. 108 Bakırcılar Çarşısı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

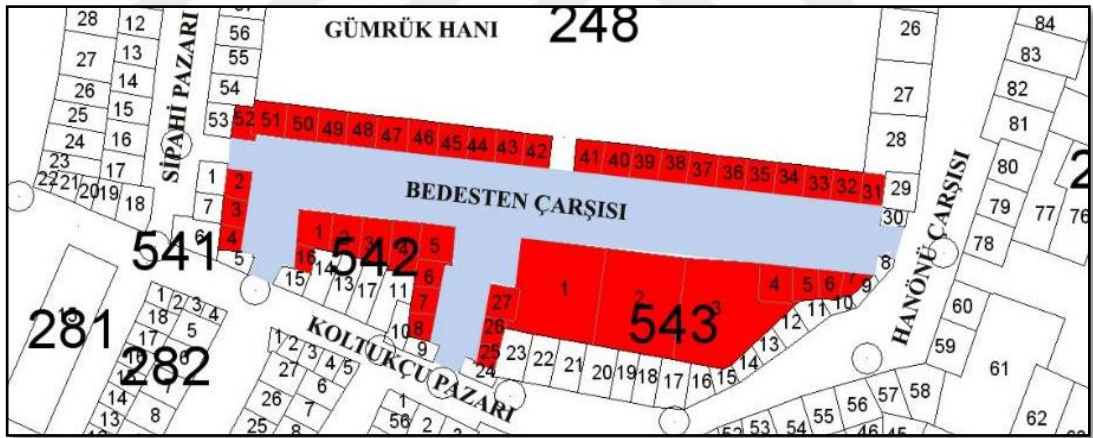
Eskiden sobacılar tarafından kullanılan çarşıda, günümüzde bakırcılar başta olmak üzere isot-kuruyemiş ve tesbih-gümüş satan dükkânlar bulunmaktadır. Çarşı, içerisindeki 13 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 109 Bakırcılar Çarşısı (Orijinal, 2019)

Bedesten Çarşısı (Eski Kazaz Pazarı): Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak döneminde, 1562 yılında Gümrük Hanı'nın güney duvarına bitişik olarak aynı tarihte inşa edildiği düşünülmektedir. Yapının Gümrük Hanı ile ortak olan duvarındaki izler incelendiğinde, sonradan eklemeye olmadığını ve iki yapının birlikte inşa edildiğini göstermektedir (Alper, 1987).

Günümüzde çarşının kuzeyinde Gümrük Hanı'na, doğusunda Hanönü Çarşısı'na (ana kapı), batıda Sipahi Pazarı'na açılan birer kapısı ile güneyde Koltukçu Pazarı'na açılan iki kapısı bulunmaktadır (Şekil 3.110).

Şekil 3. 110 Bedesten Çarşısı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Gümrük Han'ın güney duvarı boyunca sağlı sollu dükkânlardan oluşan çarşının, girişler üzerinde beşik tonozlu başlayan örtü sistemi, ortada sivri kemerlere oturan dört kubbe ile mekânı örtmektedir. Tonzların kilit noktasında açılmış olan kare pencereler, iç mekânın aydınlanmasını ve havalanmasını sağlamaktadır (Şekil 3.111). Doğu-batı istikametinde beşik tonozlu olan yapının batı kısımlarından güneye doğru uzayan beşik tonozlu iki bölümü daha bulunmaktadır (Alper, 1987).

Çarşıda sağlı sollu olarak iki sıra inşa edilmiş olan dükkanlar orijinalinde yer

seviyesinden 1 metre yüksekte iken (Şekil 3.112) 1998 yılında yapılan restorasyon sırasında yer seviyesine indirilmiştir. Sade ve süslemesiz inşa edilen dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Şekil 3. 111 Bedesten Çarşısı (Kürkçüoğlu, 1980)

Şekil 3. 112 19. yüzyıl sonlarında Urfa Bedesteni-Kazzaz Pazarı

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde içerisinde kıymetli yakut, zümrüt ve mücevherlerin mevcut olduğu ve üç adet demir kapısının bulunduğu belirtilen Bedesten'in günümüzdeki Kazaz Pazarı olduğu düşünülmektedir. H.1154/M.1741 tarihli Rıdvan Ahmet Paşa vakfiyesinden çarşının, batıda Sipahi Pazarı'na açılan kapısının sonradan aradaki birer dükkânın yıkılarak açıldığı anlaşılmaktadır.

İpek ipliğin el ile bükülerek işlenmesi ile oluşturulan "Kazazlık" ürünlerinin imal edildiği bu çarşıda, son yıllarda bu sanatın önemini yitirmesi sonucu yöresel kadın ve erkek giysileri satılmaktadır. Urfa bedesteni, Anadolu'da otantik değerini bugüne kadar koruyabilmiş olan ender çarşılardandır (Kürkçüoğlu, 2011).

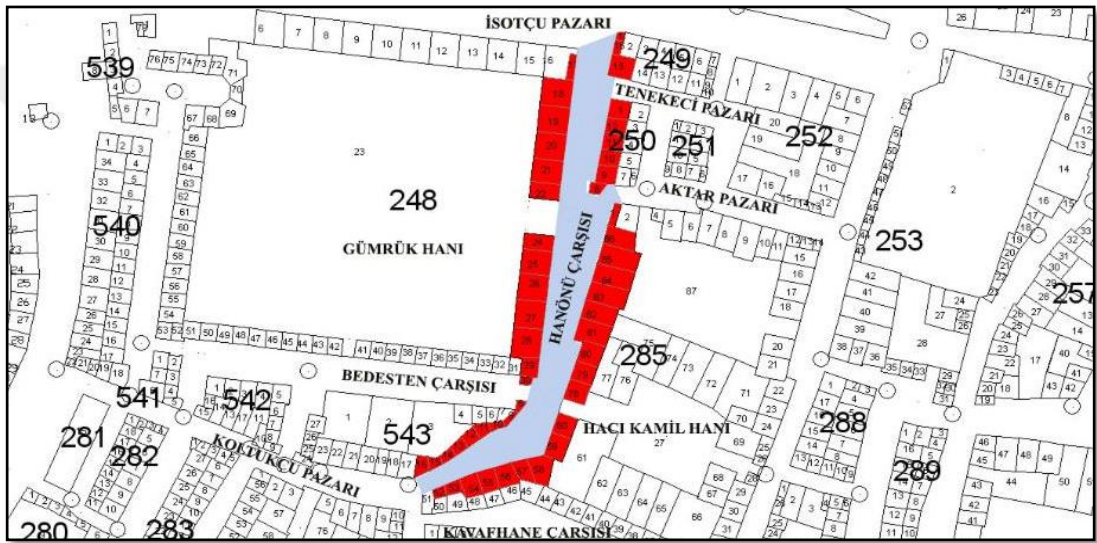

Şekil 3. 113 Bedesten Çarşısı (Orijinal, 2019)

Çarşı, içerisindeki 44 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Hanönü Çarşısı: Kuzey-güney doğrultusunda uzanan çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından tam olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı dönemine ait olduğunu söylemek mümkündür.

İsoçtu Pazarı'nın güneydoğu ucundan başlayan çarşı, güneyde Kavafhane Çarşısı'nın batı ucuna kadar uzanmaktadır. Çarşının doğusunda Tenekeci Pazarı, Aktar Pazarı ve Hacı Kamil Hanı, batısında ise Gümrük Hanı ve Bedesten Çarşısı bulunmaktadır (Şekil 3.114). Gümrük Hanı ve Hacı Kamil Hanı'nın ana kapıları bu çarşıya açıldığından dolayı çarşı "Hanönü" adını almıştır.

Şekil 3. 114 Hanönü Çarşısı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Üzeri açık olan çarşı, tonoz örtülü sağlam soluk dükkânlardan oluşmaktadır. Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Çarşının zemin döşemesinde 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme, yürüme yolunun orta kısmında ise bej mermer malzemeden su oluğu kullanılmıştır.

Günümüzde çarşının kuzey ucunda ağırlıklı olarak, Şanlıurfa'nın kültürünü yansıtan Urfa biberi (isotu), kahve ve çayın satıldığı mekânlar bulunmaktadır. Bunun dışında çarşıda faaliyet gösteren kuyumcular, manufakturacılar ve hırdavatçılar gibi sektörlerin çarşının güney ucunda toplandıkları gözlemlenmektedir.

Çarşı, içerisindeki 50 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile

tescillenmiştir.

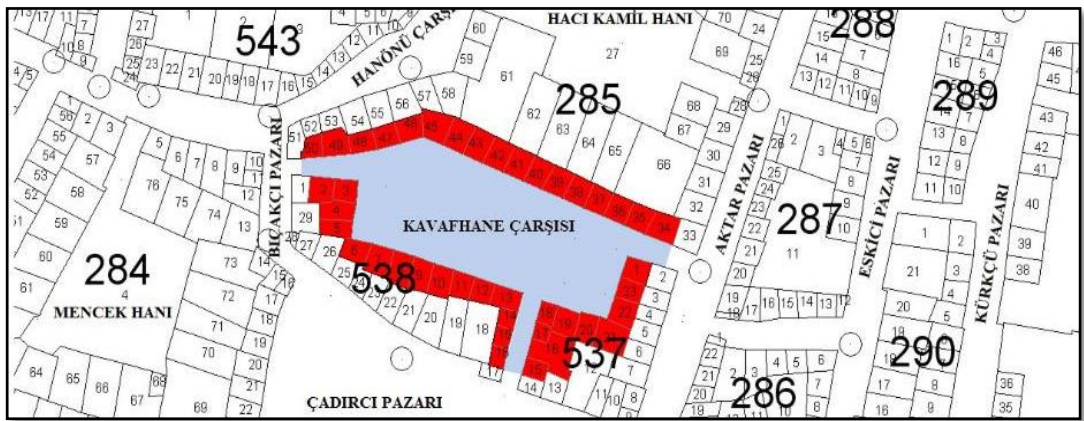

Şekil 3. 115 Hanönü Çarşısı eski fotoğraflar (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 116 Hanönü Çarşısı (Orijinal, 2019)

Kavafhane Çarşısı: Kavafhane sözlük anlamı olarak "hazır ayakkabı yapılan yer" anlamına gelmektedir. Bir zamanlar ayakkabıcılar tarafından kullanıldığı için "kavafhane" adını alan çarşının, herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından tam olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı dönemine ait olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 3. 117 Kavafhane Çarşısı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Dikdörtgene yakın bir meydanın etrafını çevreleyen ve tonozlu küçük dükkânlardan oluşan çarşının kuzeyindeki dükkânlara Hacı Kamil Hanı'na bitişik olarak inşa edilmiştir (Şekil 3.117). Sade ve süslemesiz olarak inşa edilen dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Çarşı'nın doğuda Aktar Pazarı, batıda Bıçakçı Pazarı ve güneyde Çadırcı Pazarı'na açılan üç adet kapısı bulunmaktadır (Şekil 3.117). Çarşı'nın üzeri açık olup dükkânlara üst örtüsünde tonoz örtü kullanılmıştır.

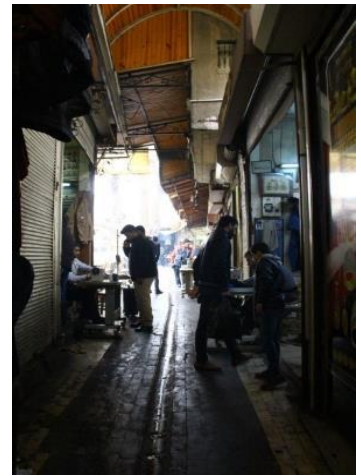
Başlangıçta ayakkabıcılar tarafından kullanılan bu çarşıya sonraki süreçte terziler yerleşmiş ve uzun bir süre çarşıda terzilik mesleği sürdürülmüştür (Şekil 3.118). Ancak zaman içerisinde mesleğe verilen değerin azalması ve taleplerin değişmesinden ötürü esnafın mesleğe olan ilgisi azalmış, esnafın bir kısmı mesleğini bırakarak geliri daha yüksek olan tütüncülüğe yönelmiştir. Son 15 yıldır çarşıda terzilik dışında, tütüncülük başta olmak üzere farklı sektörlerden meslek grupları yerleşmiştir (Şekil 3.119).

Şekil 3. 118 Kavafhane Çarşısı'nda sadece terzilerin bulunduğu dönem

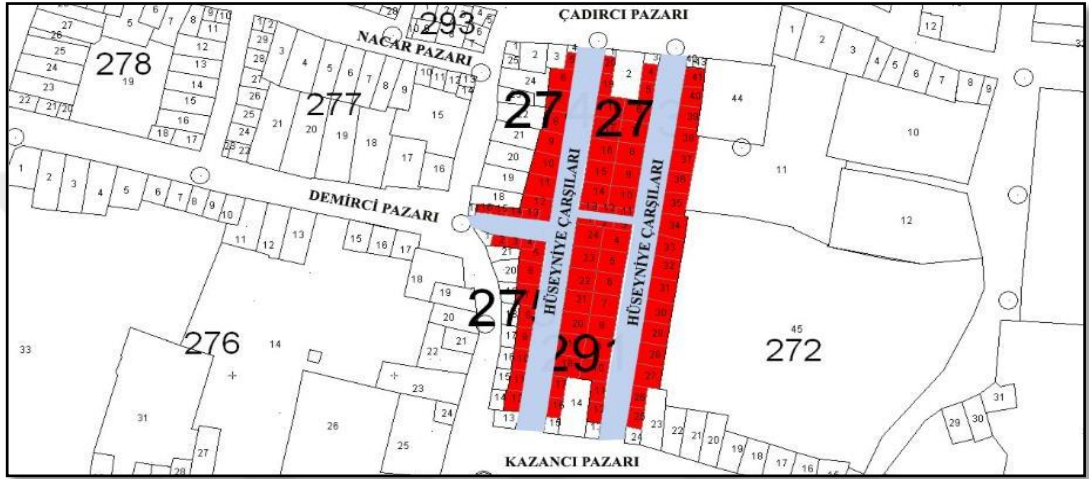
Şekil 3. 119 Kavafhane Çarşısı'na yerleşen tütüncüler (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 120 Kavafhane Çarşısı (Orijinal, 2019)

Çarşı, içerisindeki 42 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Hüseyniye Çarşıları: Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi'nin oğlu Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Çadırcı Pazarı ile Kazancı Pazarı arasında kuzey-güney istikametinde birbirine paralel olarak uzayan çarşı, her biri 15'er çapraz tonozlu iki kapalı çarşıdan oluşmaktadır (Şekil 3.121).

Şekil 3. 121 Hüseyniye Çarşıları'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

İki koldan oluşan çarşının orta sıra dükkânları sırt sırta dizilmiştir. Geçmişte iki kol arasında geçiş sağlamak amacıyla ortadaki iki dükkân yıkılmış, fakat sonra tekrardan yapılarak iki çarşı arasındaki bağlantı kapatılmıştır. Batıdaki çarşının Demirci Pazarı'na açılan üçüncü bir girişi bulunmaktadır (Şekil 3.121, Şekil 3.122).

Düzgün kesme taştan inşa edilen dükkânların ve çarşının tamamının üst örtüsünde tonoz örtü kullanılmıştır. İki katlı inşa edilen çarşının üst katındaki kahvehaneler sonradan yıkılmıştır (Şekil 3.123).

İnşa edildiği yıllarda halı, kilim gibi ev eşyalarının satıldığı yer olarak kullanılan çarşı, bir süre yemenici pazarı olarak kullanıldıktan sonra bakırcı esnafına tahsis edilmiştir. 70 yıl öncesine kadar sadece bakırcılar tarafından kullanılan çarşının batıdaki koluna daha sonradan spotçular yerleşmiştir. 12-13 yıl öncesine kadar spotçu pazarı olarak bilinen çarşının bu koluna sonrasında, spotçular için yeni yer yapıp spotçular taşınınca kuyumcular yerleşmiştir. Kuyumcu esnafı çarşıda tutunamayınca çoğu dükkân boşalmış, çarşıdaki esnaf zamanla, vergi ve maliye

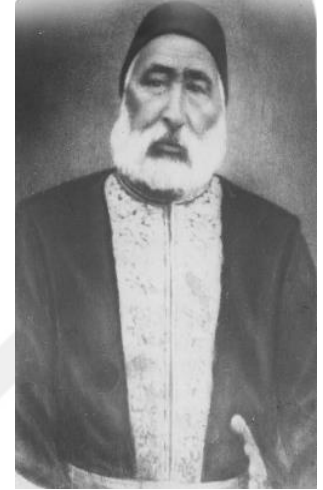
borcu olmayan ve para kazanması daha kolay olan tütün satışına yönelmeye başlamıştır. Günümüzde çarşının doğu kolundaki dükkânlarda ağırlıklı olarak bakırcı, kalaycı ve tütüncü esnafı bulunmakta, batı kolundaki dükkânların ise yarısı boş durumda, diğer yarısı ise tütüncü esnafı başta olmak üzere spotçu, kuyumcu gibi farklı sektörlerden bir kaç esnaf tarafından kullanılmaktadır.

Şekil 3. 122 Batıdaki Hüseyiniye Çarşısı'nın Demirci Pazarı'na açılan üçüncü girişi

Şekil 3. 123 Çarşının üst katındaki sonradan yıkılan kahvehaneler (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 124 Hüseyiniye Çarşısı'nı yaptıran Hüseyin Paşa (Dr. Burhan Vural arşivi)

Hüseyiniye çarşılarından doğuda olanı 1998 yılında Şanlıurfa Kültür Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından, batıda olanı ise 2008 yılında Şanlıurfa Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

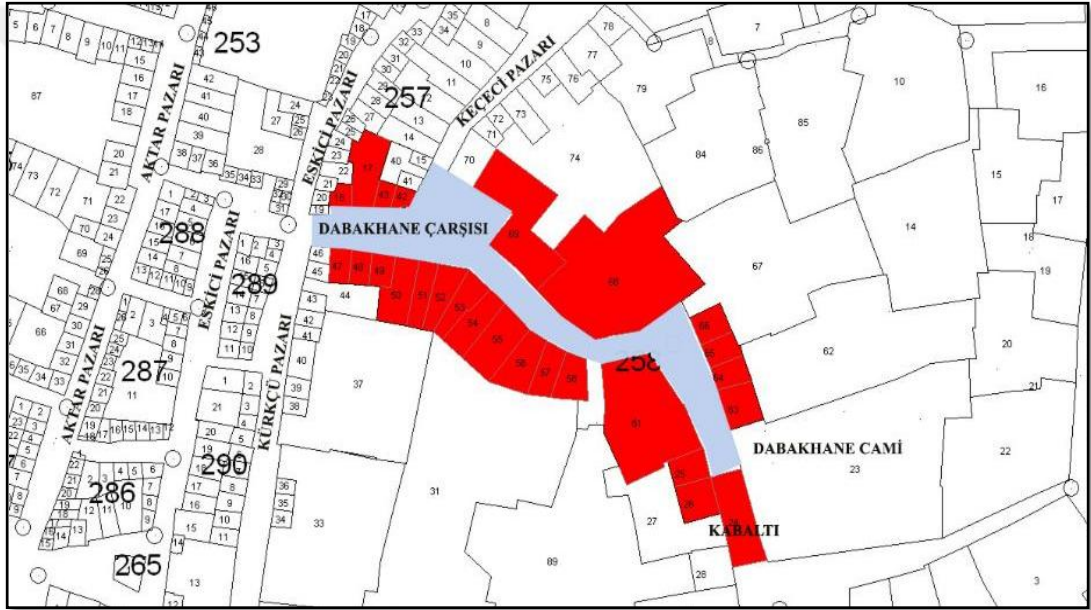
Çarşı, içerisindeki 78 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 125 Hüseyiniye Çarşısı (Orijinal, 2019)

Dabakhane Çarşısı: Dabakhane, günümüze "tabakhane" olarak değişerek gelen ve "derilerin işlendiği atölyelere verilen ad"dır. Büyükbaş hayvancılığın yaygın olduğu ilimizde çok eski zamanlarda Debbağlık sanatı var olmuş, dericilerin ve kürkçülerin toplandığı çarşı adını buradan almıştır. Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir.

Çarşı, güneyde Dabakhane Cami'nin batısındaki kabaltıyı içine alacak şekilde başlayıp basit S biçiminde kuzeyde Keçeci Pazarı ve batıda Eskici Pazarı'na kadar uzanmaktadır (Şekil 3.126).

Şekil 3. 126 Dabakhane Çarşısı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Sade ve süslemesiz olan çarşıdaki dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Günümüzde çarşı boyunca Dabakhane Camisi, Dabakhane Cami kabaltısı, Şih Muhammet Horosani Türbesi, tarihi Dabakhane Kahvesi, tarihi tescilli Halil-ür Rahman su kanalları ve tonoz örtülü dükkânlarının bulunması ile çarşı dokusu orijinalliğini korumuş olsa da, bir çok dükkanda yapılan betonarme müdahaleler görsel olarak çarşının tarihi niteliğinin bozulmasına sebep olmuştur.

Zamanla Debbağlık sanatı fabrika türü derilere yenik düşerek tamamen terk edilmiştir. Gerek Debbağlık sanatının önemini yitirmesi gerekse bu işi yapan

ustaların sayısının azalmasıyla çarşıdaki dükkânların çoğu, bölgenin kültüründe yer alan Güvercinlerin satıldığı mekânlar olarak kullanılmaya başlamıştır (Şekil 3.127). Günümüzde çarşıda sadece dört adet derici dükkânı varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Şekil 3.128). Pazar günleri bu çarşıda birbirinden değişik kuşlar meraklılarının ilgisine sunulmaktadır. Kuş meraklılarının sabahın erken saatinde geldiği çarşıda, kuş türleri için yem ve ilaçlar da satılmaktadır.

Şekil 3. 127 Dabbakhane Çarşısı'ndaki kuşcular (Orijinal, 2019)

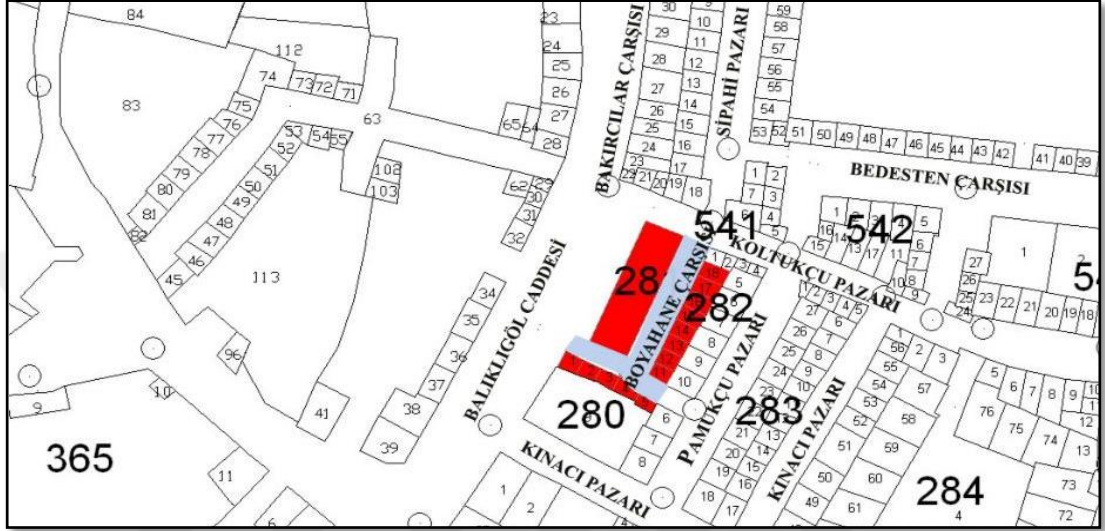
Şekil 3. 128 Çarşıda kalan son derici ustaları (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 129 Sırası ile Dabbakhane Cami girişi, Dabbakhane Cami kabaltısı ve Halilür rahman suyunun geldiği Piyar (Orijinal, 2019)

Çarşı, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Boyahane Çarşısı: Pamukçu Pazarı'nın batısına paralel olarak, kuzey-güney doğrultusunda uzanan çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirmek mümkündür. Çarşının batısında Pamukçu Pazarı, kuzeyinde Koltukçu Pazarı ve güneyinde Kınacı Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.130).

Şekil 3. 130 Boyahane Çarşısı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Yürüme yolunun sağında ve solunda sıralanan, düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan dükkânların üzeri içten tonoz dıştan düz dam şeklindedir. Sade ve süslemesiz olan çarşının üzeri, 2005-2006 yıllarında Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmıştır. Çarşının zemini 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Boyahane Çarşısı'nın altında bir yer altı çarşısının daha bulunduğu bilinmektedir. Bu yer altı çarşısının adına H.1153(M.1740) tarihli Rızvan Ahmed Paşa Vakfiye'sinde rastlanılmış olması, çarşının 18. yüzyılın ortalarında var olduğunu göstermektedir. Ortasından Halil-ür Rahman suyunun aktığı bu çarşıda eskiden iplik ve kumaş boyamacılığının yapılmaktaydı. İplik ve kumaş boyama sanatının zamanla terk edilmesi ve rutubetli olması nedeniyle bu yeraltı çarşısı yaklaşık 40 yıl önce kapatılmıştır.

Çarşının güney ucunda sağ kolda batısındaki Pamukçu Pazarı'na bağlantı sağlayan tonozlu bir geçiş, sol kolda Balıklıgöl Caddesi'ne açılan bir koridor ve iki

gözden oluşan bir çeşme yer almaktadır. Çarşıda günümüzde konfeksiyon ürünleri satan dükkanlar bulunmaktadır (Şekil 3.131).

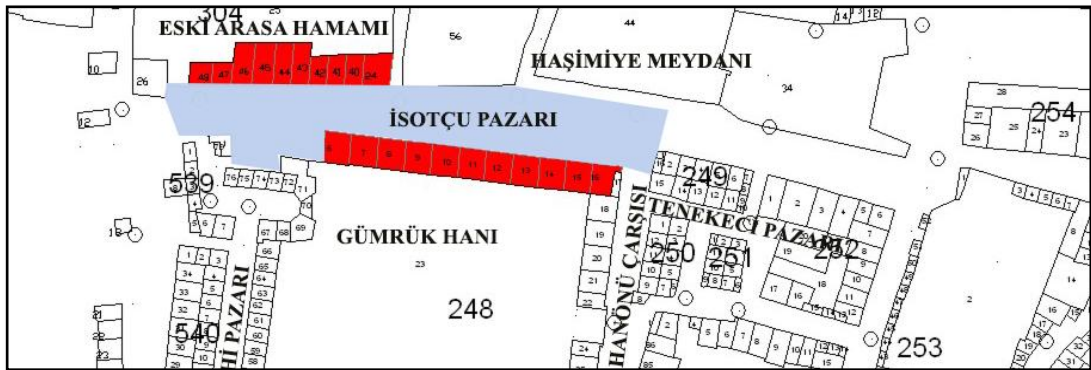
Çarşı, içerisindeki dükkanlar ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 131 Boyahane Çarşısı (Orijinal, 2019)

Pazarlar:

İsoçu Pazarı: Haşimiye Meydanı civarında bulunan çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür. Çarşı, kuzeyinde Eski Arasa Hamamı, güneyinde Gümrük Hanı boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır (Şekil 3.132).

Şekil 3. 132 İsoçu Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Sade ve süslemesiz olan çarşı, yürüme yolunun sağında ve solunda sıralanan dükkânlardan oluşmaktadır. Dükkânların çoğunluğunda mimari malzeme olarak

düzgün kesme taş kullanılmış, içten tonozlu ve dıştan düz dam şeklinde inşa edilmiştir. Buna karşın bazı dükkânlarda dükkân sahipleri tarafından boya ve badana türü yenilemeler yapılmış ve çarşıya sonradan eklenen dükkânlar betonarme olarak inşa edilmiştir.

Çarşının zemin kısmında 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme kullanılmıştır. Üstü açık olan çarşıda yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Çarşı, içerisindeki dükkanlardan güneyde Gümrük Han'ına ait olan 11 tanesi ve kuzeyde Eski Arasa Hamamına yaslanan 10 tanesi olmak üzere toplamda 21 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı kararı ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 133 Gümrük Hanı'nın kuzey cephesinde İsoççu Pazarı'na açılan dükkânlar-eski ve yeni hali (Kürkçüoğlu, 1980; Orijinal, 2019)

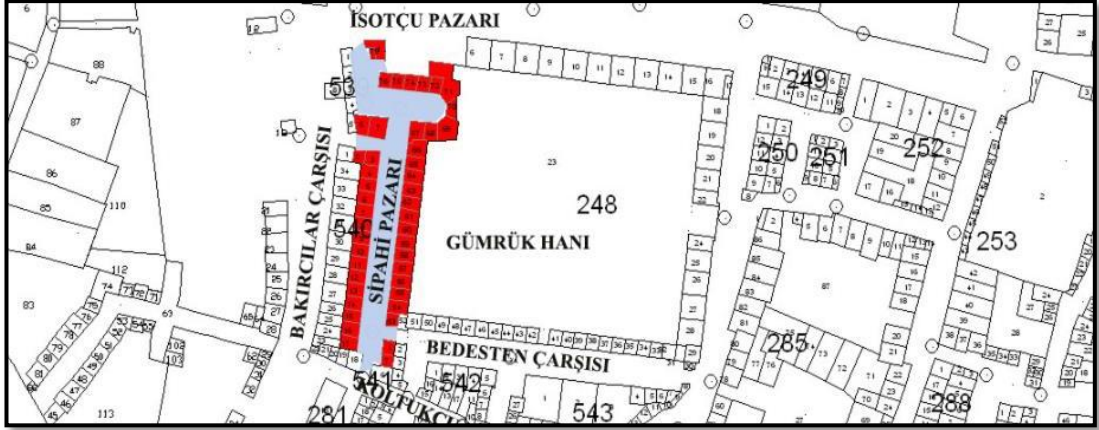

Şekil 3. 134 İsoççu Pazarı (Orijinal, 2019)

Sipahi Pazarı: 1562 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında Behram Paşa tarafından yaptırılan Gümrük Hanı'nın batısına, aynı tarihlerde, hana gelen sipahi askerlerinin atları için barınak olarak inşa edildiği düşünülmektedir.

Doğusunda Gümrük Hanı'nın duvarına bitişik olarak kuzey-güney doğrultusunda uzayan çarşının batıda Akarbaşı'na (2 adet), güneyde Boyahane

Çarşısı'na ve doğuda Bedesten'e açılan dört kapısı bulunmaktadır (Şekil 3.135). Güneyde Bedesten'e açılan kapısı sonradan aradaki dükkânlar yıkılarak açılmıştır.

Şekil 3. 135 Sıpaşi Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Pazarı boydan boya örten beşik tonozların kilit noktasında açılan kare pencereler iç mekânın aydınlanmasını ve havalandırılmasını sağlamaktadır. Yerden yaklaşık 50 cm yükseklikte karşılıklı sıralar halinde dizilen küçük dükkânlar dikdörtgen planlı olarak, düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Beşik tonoz örtülü olan dükkânların ön girişlerini kapatan kepenkler geçmişte aşağı açılarak dükkânların ön sergileme alanlarını oluşturmaktaydı. Günümüzde ise kepenkler yana açılmaktadır.

Şekil 3. 136 Sıpaşi Pazarı- eski ve yeni hali (Kürkçüoğlu, 1980; Orijinal, 2019)

Sıpaşi askerlerinin at barınağı olarak kullanılan yapı sonradan çarşıya dönüştürülmüş ve uzun bir zaman çarşısı, ticari geleneği ve ahlaki çok eskilere dayanan esnafın bulunduğu, kuzu derisinden yapılmış kürkleri, halı, kilim gibi eşyaların ticaretinin yapıldığı bir yer olarak yaşamını sürdürmüştür. Son 40 yıldır fabrika yapımı halıların çıkması ile çarşıdaki el yapımı halılara olan ilgi ve talep

azalmış olsa da günümüzde Sipahi Pazarı, Halıcılar çarşısı olarak hizmet vermeye devam etmektedir (Şekil 3.137). 1997 yılında Şanlıurfa Valiliği'nce restore edilen çarşı, 400 yıl önce olduğu gibi günümüzde de sabah saat 10.00'da dua ile açılmaktadır (Şekil 3.137).

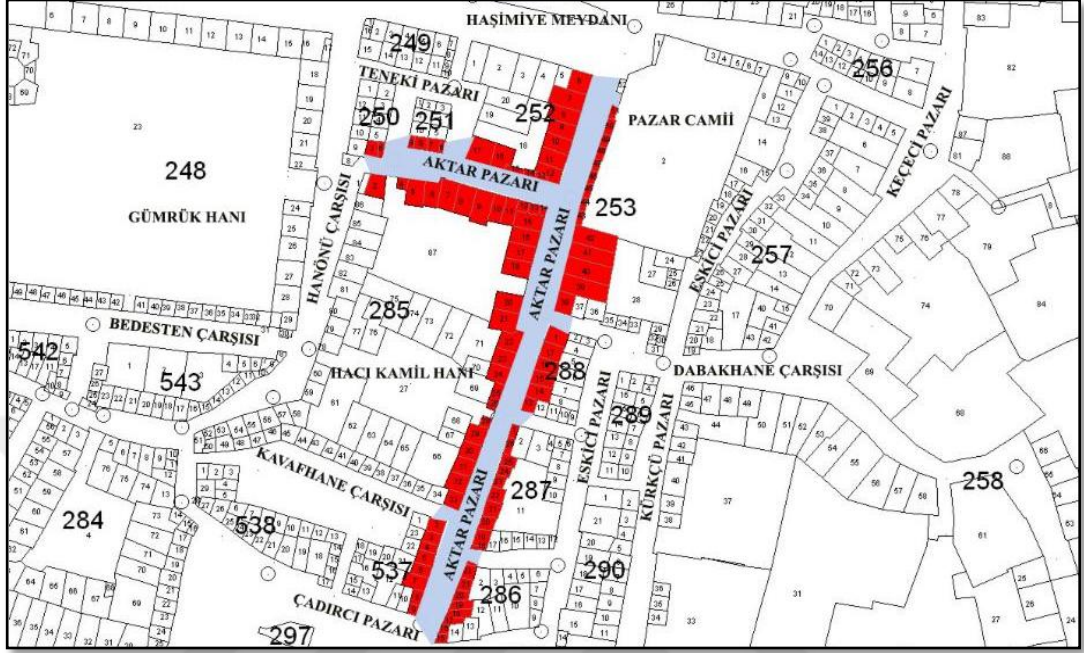
Şekil 3. 137 Sipahi Pazarı (Orijinal, 2019)

Pazar, içerisindeki 46 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Aktar Pazarı: Pazar; kuzeyde Pazar Camisi'nin batı kapısının olduğu bölgeden başlayarak güneyde Çadırcı Pazarı'na kadar kuzey-güney yönünde, ayrıca doğuda Gümrük Hanı'nın giriş kapısının karşısında Hanönü Çarşısı'na kadar doğu-batı yönünde uzanmaktadır (Şekil 3.138)

Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmış, dükkânların üzerleri kimi yerde tonoz örtü ile kimi yerde ise betonarme düz dam ile örtülmüştür. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de şifalı bitkiler, giyim, kozmetik, vb. ürünlerin satıldığı çarşının üzeri 2005-2006 yıllarında

Şanlıurfa Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmış, çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Şekil 3. 138 Aktar Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

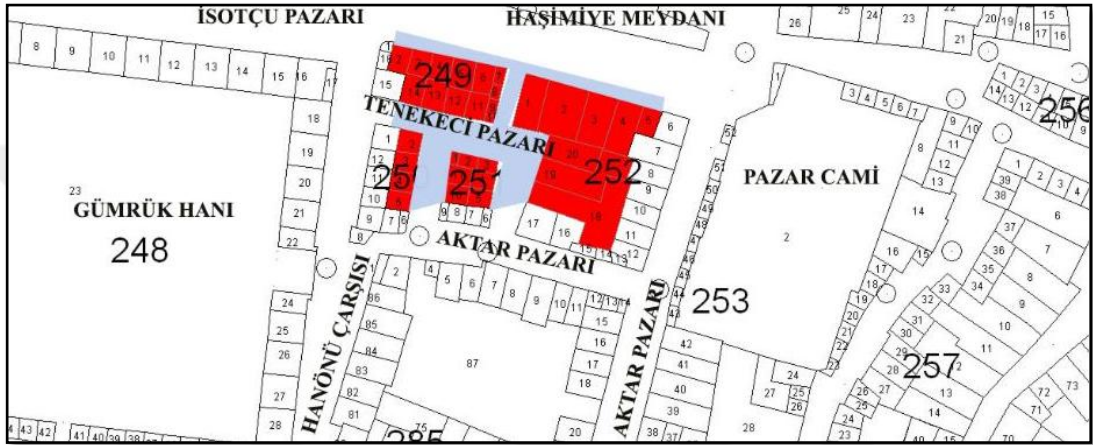
Yüzyıllar boyunca Urfa'nın en önemli ticaret merkezi olan Aktar Pazarı ve çevresinde, zamanla kentin ticaret alanı yayılıp genişlemiş olsa da, özellikle hafta sonlarında yoğunluk devam etmektedir.

Pazar, içerisindeki 94 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 139 Aktar Pazarı (Orijinal, 2019)

Tenekeci Pazarı: Haşimiye Meydanı civarında bulunan çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür. Çarşı, Hanönü Çarşısı'nın kuzey ucundan Aktar Pazarı'na kadar yatık "F" biçiminde uzanan yolun sağında ve solunda sıralanan dükkânlardan oluşmaktadır (Şekil 3.140). Çarşının doğusunda Aktar Pazarı, batısında Gümrük Hanı, kuzeyinde Haşimiye Meydanı ve güneyinde Aktar Pazarı bulunmaktadır.

Şekil 3. 140 Tenekeci Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Genelde açık olan çarşının üzeri 2005-2006 yıllarında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmış, çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluşu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır.

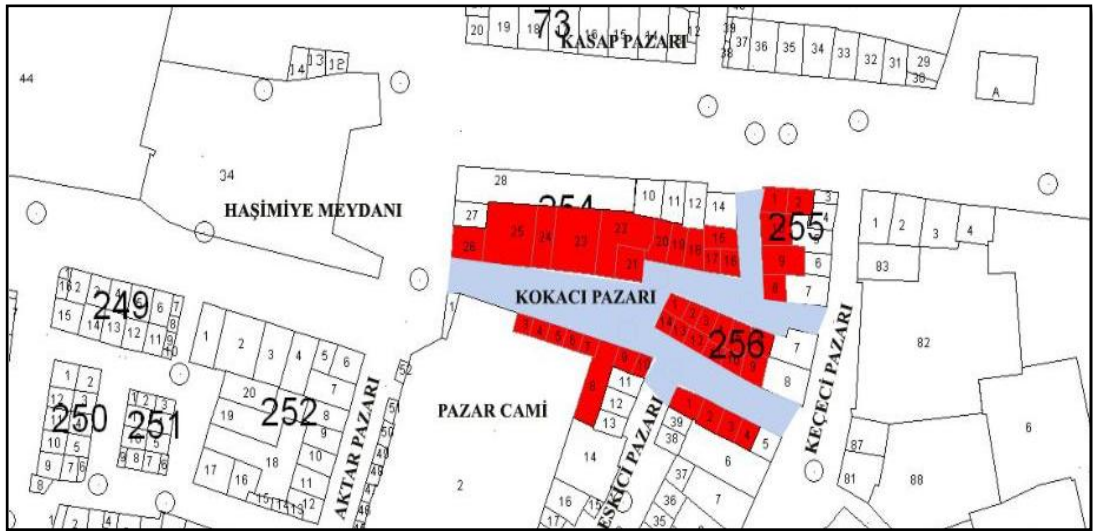
Şekil 3. 141 Tenekeci Pazarı (Orijinal, 2019)

Çarşı, içerisindeki 32 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenen çarşıda günümüzde Aktarlar ve camcılar bulunmaktadır (Şekil 3.141).

Kokacı Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

"Koka" Urfa'da otomobillerin eski teker lastiklerinden yapılan kovalara verilen addır. Kokalar geçmişte kuyulardan su çekmek ve inşaatlarda harç-kum taşımak amacıyla kullanılırdı. Urfa'ya 1845 yılında otomobil lastiğinin icadından sonra, 20. yüzyılın başlarında geldiği tahmin edilen bu sanatın geçmişte icra edildiği dükkânların toplandığı çarşı da adını buradan almıştır.

Çarşı doğusunda Keçeci Pazarı ile batısında Haşimiye Meydanı arasında uzanan yolun sağında ve solunda sıralanan dükkânlardan oluşmaktadır (Şekil 3.142). Düzgün kesme taşlardan, genelde sade ve süslemesiz olarak inşa edilmiş olan dükkânların üst örtüsünde genellikle tonoz örtü kullanılmıştır.

Şekil 3. 142 Kokacı Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Çarşının, Pazar Camisi'nin batısındaki bölümünün üzeri tonoz ile örtülüdür. Açık olan diğer bölümlerinin üzeri ise 2005-2006 yıllarında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmış, çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Plastik kovaların yapılmasıyla "kokacılık" sanatı zamanla terk edilmeye başlamış, geçmişte kokacıların yoğun olarak bulunduğu çarşıya, günümüzde ayakkabıcılar ve konfeksiyoncular yerleşmiştir (Şekil 3.144).

Pazar, içerisindeki 41 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 143 Kokacı Pazarı eski fotoğraflar (Kürkçüoğlu, 1983) ve gravür

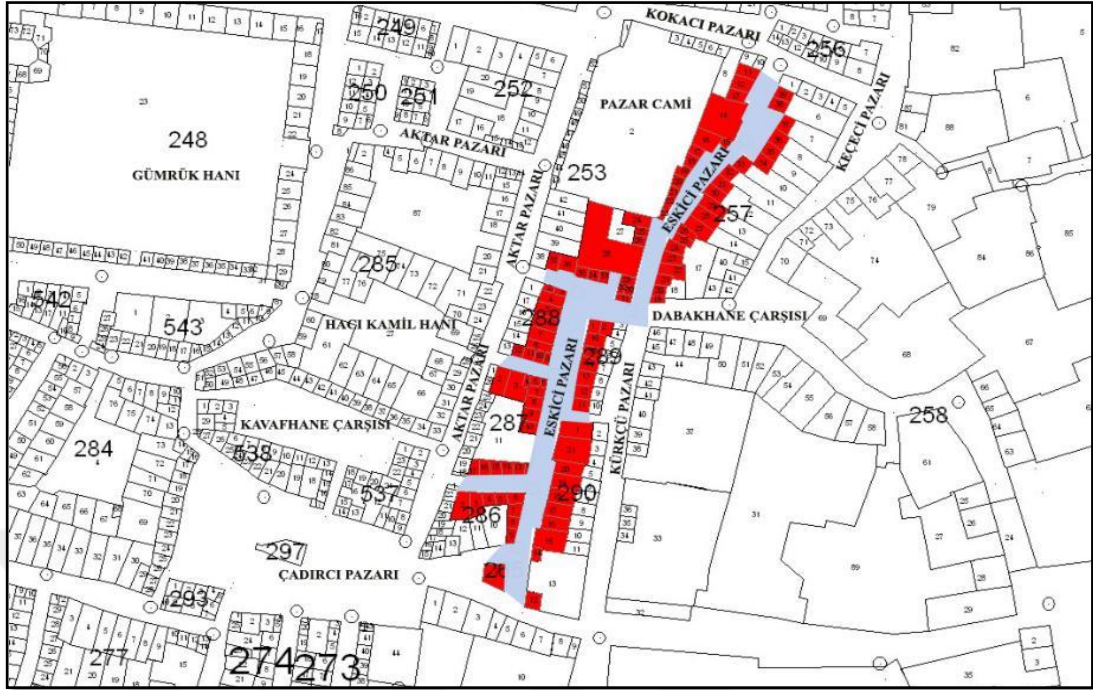

Şekil 3. 144 Kokacı Pazarı (Orijinal, 2019)

Eskici Pazarı: Şanlıurfa'daki tarihi çarşıların en büyüğü olan Eskici Pazarı'nın herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Oldukça geniş bir alana yayılan çarşının doğusunda Keçeci Pazarı ile Kürkçü Pazarı, batısında Pazar Cami ile Aktar Pazarı, kuzeyinde Kokacı Pazarı ve güneyinde

Çadırcı Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.145).

Şekil 3. 145 Eskiçi Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Kuzeydoğu-güneybatı istikametinde uzayan ve sağlı sollu dükkanlardan oluşan çarşının üzeri, 2005-2006 yıllarında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmış, çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taşlar kullanılmış olup, dükkânların üst örtüsünde genellikle tonoz örtü kullanılmıştır.

Eskiden kıyafet, deri postalı, terlik yapılan çarşıda zamanla talebin azalması ve usta sayısının azalmasıyla el yapımı ürünler azalmıştır. Eskiçi Pazarı günümüzde "Kunduracılar Çarşısı" olarak bilinmekte ve birkaç konfeksiyon dükkânı dışında ağırlıklı olarak ayakkabıcı esnafı tarafından kullanılmaktadır (Şekil 3.146).

Pazar, içerisindeki 100 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

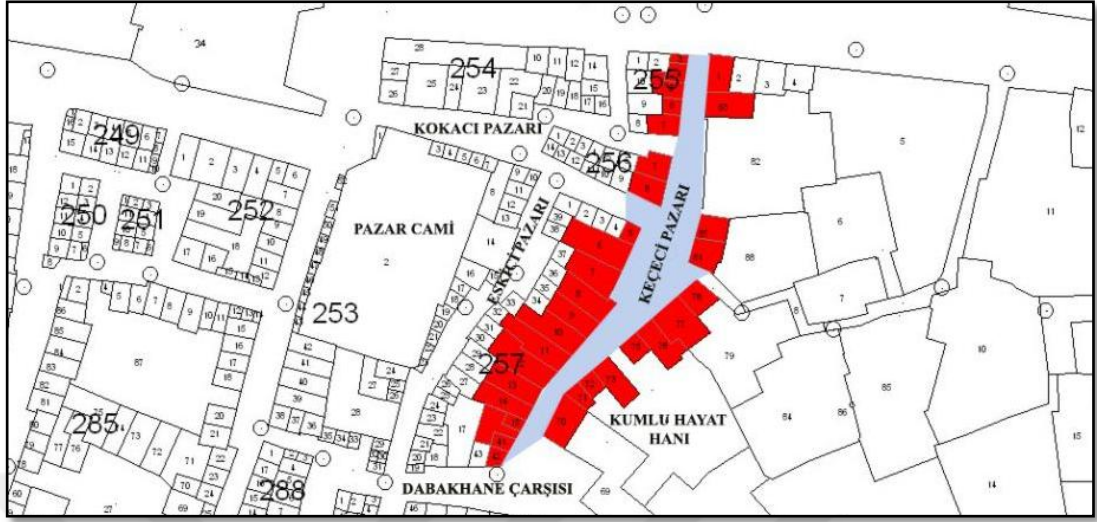
Şekil 3. 146 Eskici Pazarı (Orijinal, 2019)

Keçeci Pazarı: Keçe; koyun, keçi gibi hayvanların derilerinin dürülüp dövülmesi yoluyla yapılan, kaba, kalın kumaşa verilen addır. Urfa yöresinde koyunculüğün gelişmiş olması keçecilik sanatının zamanla ahilik geleneği ile örgütlü bir sanat dalı haline gelmesini sağlamıştır. Bu sanat 1960'lı yıllarda bugünde Keçeci Pazarı diye bildiğimiz bu çarşıda ve çevresinde uzun yıllar varlığını sürdürmüştür ve çarşı adını buradan almıştır.

Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Çarşı kuzeyde Eskici Pazarı'nın doğu ucundan başlayıp güneyde Dabakhane Çarşısına kadar uzanmaktadır. Çarşının doğusunda Kumlu Hayat Hanı ve batısında Eskici Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.147). Sağlı sollu dükkanlardan oluşan çarşının üzeri açık olup, zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taşlar

kullanılmış, dükkânların üst örtüsü genellikle tonoz örtü ile kısmen de betonarme düz dam ile örtülmüştür.

Şekil 3. 147 Keçeci Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

1980'li yıllarda makine halılarının piyasaya hâkim olması ile bu sanat dalı önemini yitirmiş olup günümüzde Keçeci Pazarı'nda sadece bir kaç dükkânda sürdürülmektedir. Bugün manifaturacılar, ayakkabıcılar ve kuşçular gibi farklı sektörlerin bir arada bulunduğu çarşıda ağırlıklı olarak köyden gelen kesim alışveriş yapmaktadır.

Çarşı, içerisindeki 33 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

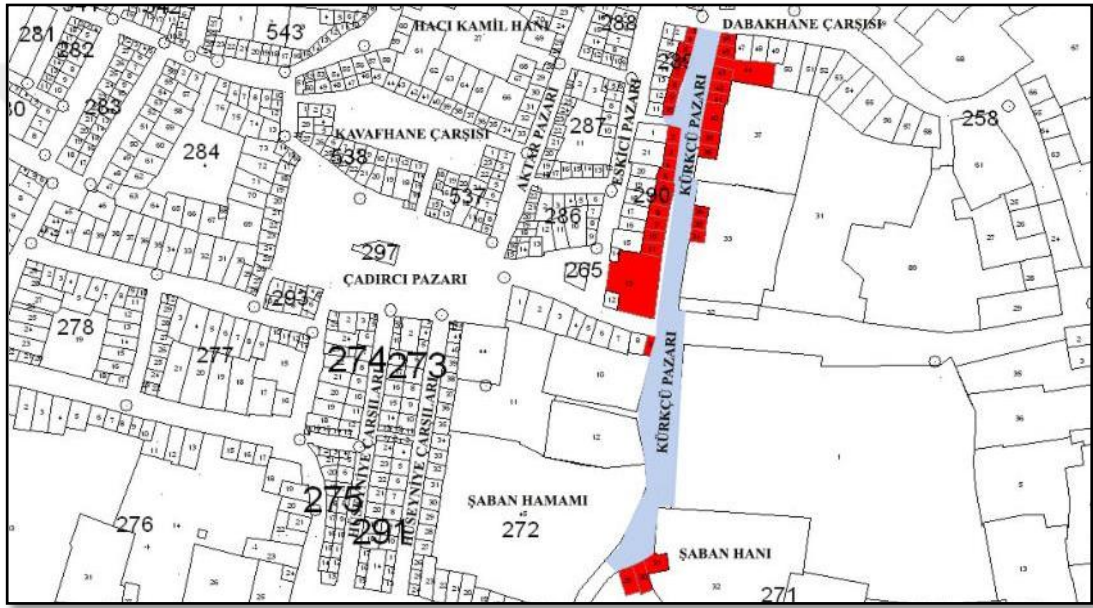

Şekil 3. 148 Keçeci Pazarı eski ve yeni hali

Kürkçü Pazarı: Ana rahminde ölen ya da en fazla 5 aylık iken ölen kuzuların tüylü derilerinden yapılan düz yakalı(yakasız), dış kısmı "Şakaf" denilen siyah kumaşla kaplı aba gibi bolca giysiye Urfa'da "kürk" denilmektedir. Urfa'ya has

olan ve Anadolu'da Urfa dışında başka bir yerde yapılmayan bu giysinin geçmişte yapıldığı dükkânların toplandığı "Kürkçü Pazarı" çarşısı adını buradan almıştır.

Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür. Çarşı kuzeyde Dabakhane Çarşısı'nın batı ucundan başlayıp güneyde Kazancı Pazarı'na kadar kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Çarşının doğusunda Şaban Hanı, batısında Eskici Pazarı, Çadırcı Pazarı ve Şaban Hamamı bulunmaktadır (Şekil 3.149).

Şekil 3. 149 Kürkçü Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Sağlı sollu dükkânlardan oluşan çarşının üzeri tamamen açık olup dükkânların üzeri genellikle tonoz ile örtülüdür. Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Geçmişte kürkçülerin bulunduğu çarşıda günümüzde sadece 2 adet kürkçü dükkânı mevcuttur. Ağırlıklı olarak manifaturacıların ve ayakkabıcıların bulunduğu çarşı (Şekil 3.151) genellikle köyden gelen kesime hizmet vermektedir.

Pazar, içerisindeki 36 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 150 Kürkçü Pazarı eski fotoğraflar (Kürkçüoğlu, 1978)

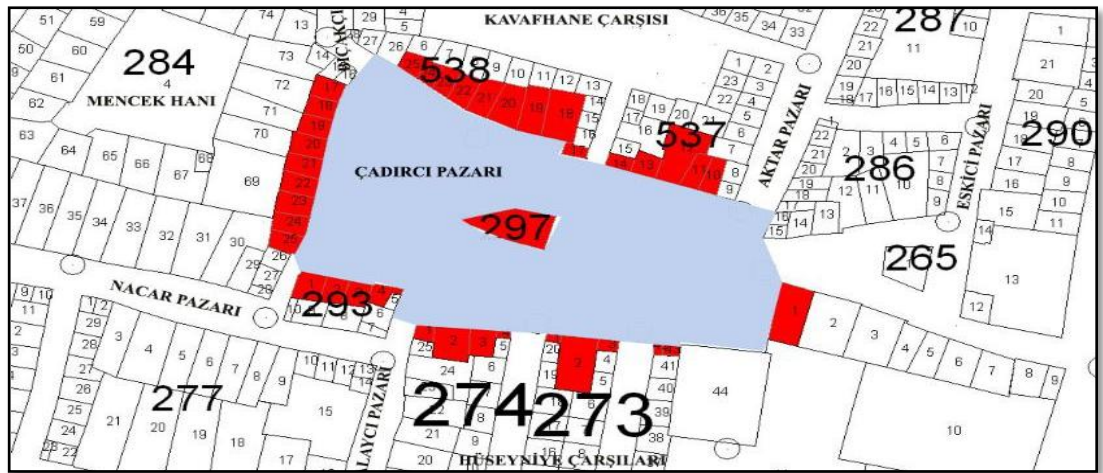

Şekil 3. 151 Kürkçü Pazarı'ndaki manifaturacılar (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 152 Kürkçü Pazarı'ndaki son kürkçü ustası (Orijinal, 2019)

Çadırcı Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Çarşı üzeri açık meydan şeklindeki alanın etrafında sıralanmış dükkânlardan oluşmaktadır. Çarşının kuzeyinde Aktar Pazarı ile Kavafhane Çarşısı, kuzeybatısında Bıçakçı Pazarı, batısında Mencek Hanı ile güneyinde Hüseyiniye Çarşıları, Kalaycı Pazarı ve Nacar Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.153).

Şekil 3. 153 Çadırcı Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Meydanı çevreleyen dükkânların bazıları düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olup üzerleri tonoz ile örtülüdür. Bazı dükkânlar ise tamamen betonarmedir.

Eskiden çarşının kuzey ve doğu cephelerinde kıl çadırları satan dükkânların, güney cephesinde demirciler&bakırcıların, batı cephesinde saraçların bulunduğu, ayrıca yaklaşık 47-48 yıl önce çarşı meydanında Suriye'den getirilen eski ceketlerin satıldığı bilinmektedir. Bir dönem çadır imalatının yapıldığı çarşı adını buradan almıştır. 1980 İnkılâbında belediye yönetiminin ceket satımını yasaklaması ile meydan boşalmış, zamanla talep doğrultusunda çarşıya çadırcılar ve saraçlar yerine hırdavatçılar ve konfeksiyoncular yerleşmiştir (Şekil, 3.155).

Şekil 3. 154 Çadırcı Pazarı eski fotoğraflar (Kürkçüoğlu, 1980;1985)

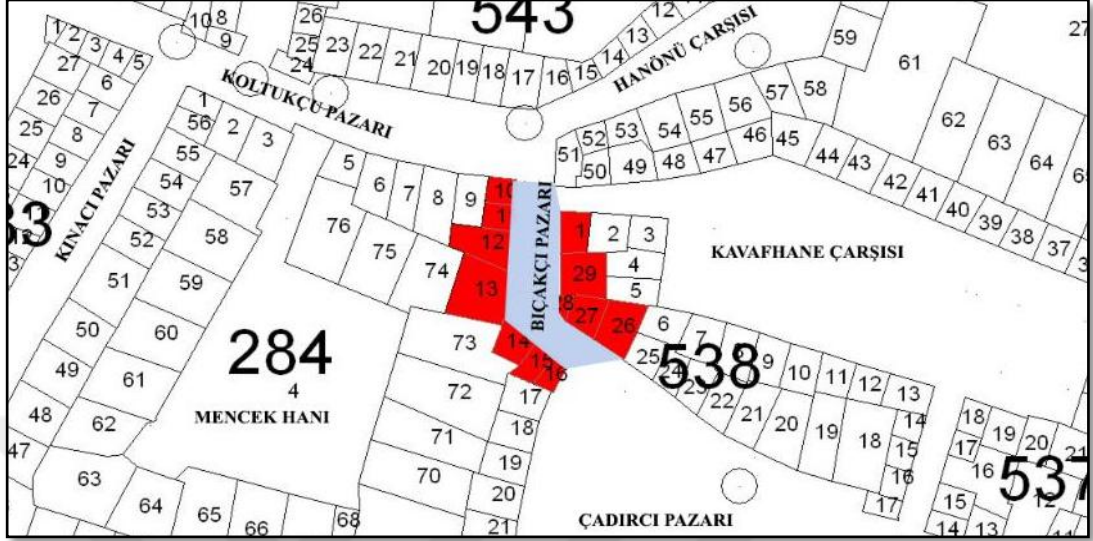

Şekil 3. 155 Çadırcı Pazarı (Orijinal, 2019)

Çadırcı Pazarı, içerisindeki 38 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Bıçakçı Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Kuzeyde Koltukçu Pazarı ile güneyde Çadırcı Pazarı arasında, sağlı sollu sıralanmış 12 dükkânın oluşturduğu küçük bir çarşıdır. Doğusunda Kavafhane Çarşısı ve batısında Mencek Hanı bulunmaktadır (Şekil 3.156).

Şekil 3. 156 Bıçakçı Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

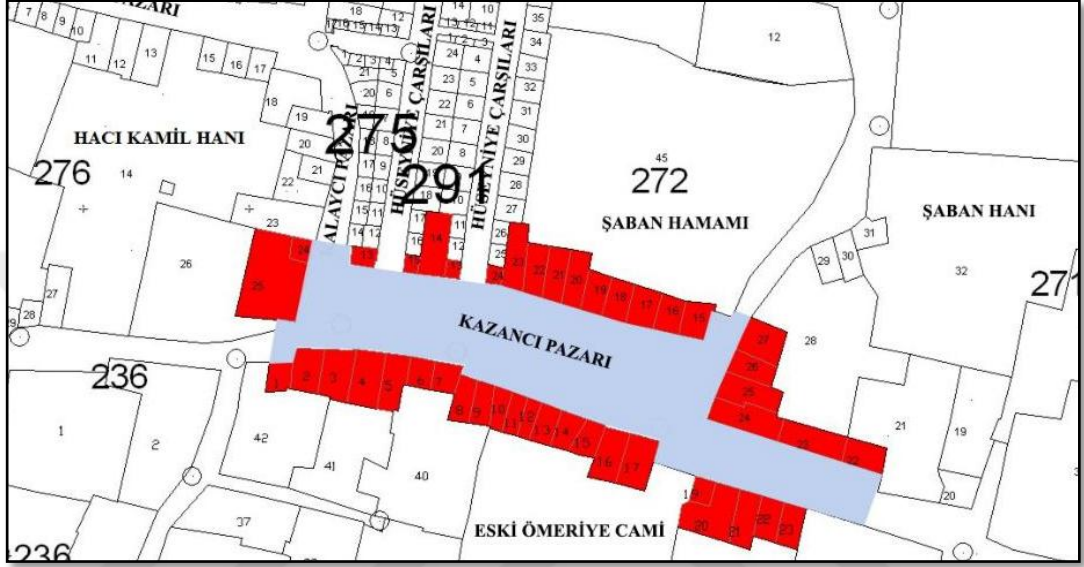
Dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Dükkânların üzeri içten tonoz dıştan düz dam şeklindedir. Sade ve süslemesiz olan çarşının üzeri, 2005-2006 yıllarında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmış, çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Şekil 3. 157 Bıçakçı Pazarı (Orijinal, 2019)

Çarşı, içerisindeki 12 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Kazancı Pazarı: Kürkçü Pazarı'nın güney ucu ile Kalaycı Pazarı'nın güney ucu arasında doğu-batı istikametinde uzanan çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber yapının mimari üslubundan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir. Çarşının kuzeyinde Hüseyiniye Çarşıları ve Şaban Hamamı, güneyinde Eski Ömeriye Cami bulunmaktadır (Şekil 3.158).

Şekil 3. 158 Kazancı Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Ortada bir meydanın etrafında sıralanmış dükkânlardan oluşan çarşının üzeri açık olup bütün dükkânların üst örtüsünde tonoz örtü kullanılmıştır. Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taşlar kullanılmıştır.

Eskiden genellikle suların, pekmezlerin kaynatıldığı bakır kazanların ve tepsilerin satıldığı çarşıda (Şekil 3.159) günümüzde manifaturacılar başta olmak üzere, bakırcılar ve tuhafiyeler bulunmaktadır (Şekil 3.160).

Çarşı, içerisindeki 44 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

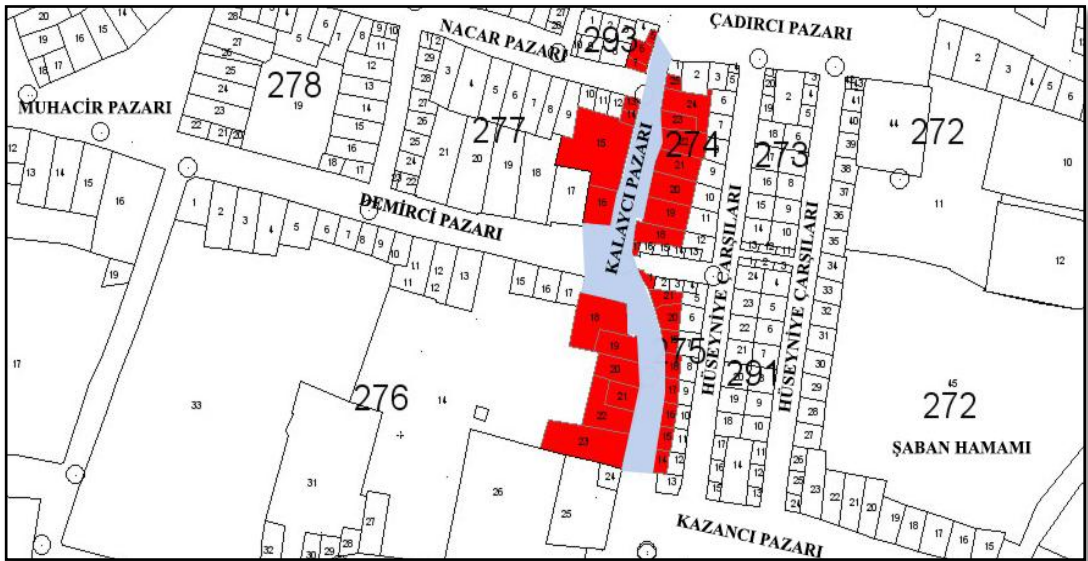

Şekil 3. 159 Kazancı Pazarı eski fotoğraflar (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 160 Kazancı Pazarı (Orijinal, 2019)

Kalaycı Pazarı: Kazancı Pazarı'nın batı ucundan başlayıp kuzeyde Çadırcı Pazarı'na kadar uzayan çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber yapının mimari üslubundan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir. Doğuda Hüseyiniye Çarşıları'na bitişik olarak inşa edilen çarşının batısında Nacar Pazarı, Demirci Pazarı ve Barutçu Hanı bulunmaktadır (Şekil 3.161).

Şekil 3. 161 Kalaycı Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Yolun sağında ve solunda sıralanan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Dükkânların üst örtüsünde ise genellikle tonoz örtü kullanılmıştır. Sade ve süslemesiz olan çarşının üzeri, 2005-2006 yıllarında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmış, çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Dükkânlar eskiden bakır tepsilerin, bakır kap ve kaçağların kalaylandığı bölümler olarak kullanıldığından ismini buradan almıştır. Günümüzde çarşıda demirciler, anahtarcılar, hırdavatçılar gibi farklı sektörler bir arada bulunmaktadır. Ayrıca çarşıdaki dükkânların %20'si boş ya da depo olarak kullanılmaktadır.

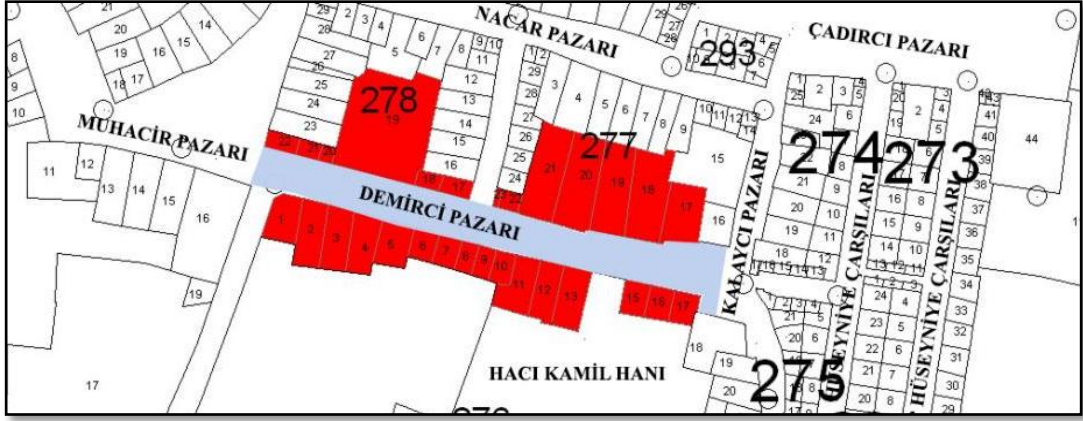

Şekil 3. 162 Kalaycı Pazarı (Orijinal, 2019)

Çarşı, içerisindeki 31 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Demirci Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Çarşı, doğuda Kalaycı Pazarı ile batıda Muhacir Pazarı'nı birbirine bağlayan yolun sağında ve solunda sıralanan dükkânlardan oluşmaktadır. Çarşının kuzeyinde Nacar Pazarı, güneyinde Barutçu Hanı (Yahudi Hanı) bulunmaktadır (Şekil 3.163).

Şekil 3. 163 Demirci Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Oldukça geniş bir alana yayılan çarşının bir kısmının üzeri açık olup bir kısmının üzeri ise Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmıştır. Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Sade ve süslemesiz olarak düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan dükkânların üst örtüsünde genellikle tonoz örtü kullanılmıştır.

Çarşı adını bir dönem yoğun olarak demirci esnafının bulunduğu ve demircilik faaliyetlerinin yürütüldüğü çarşı olmasından almıştır. Günümüzde çarşıda demircilik yapan çok az esnaf kalmıştır. Genellikle tarımda kullanılan çapa, çekiç malzeme vb. hırdavat malzemelerinin bugün yoğun olarak bulunduğu çarşıda, bunun dışında birkaç anahtarcı ve konfeksiyoncu esnafı bulunmaktadır. Ayrıca çarşıdaki dükkânların %20'si boş ya da depo olarak kullanılmaktadır.

Çarşı, içerisindeki 29 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

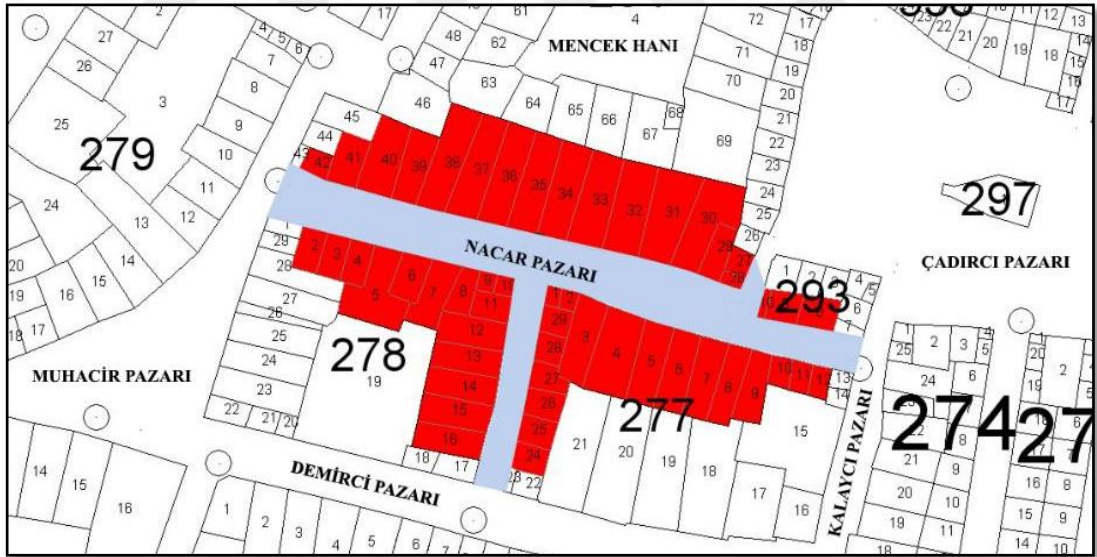
Şekil 3. 164 Demirci Pazarı eski fotoğraflar (Kürkçüoğlu, 1980)

Şekil 3. 165 Demirci Pazarı (Orijinal, 2019)

Nacar Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

"T" şeklinde bir plan yapısına sahip olan çarşı, doğuda Kalaycı Pazarı, batıda Muhacir Pazarı ve güneyde Demirci Pazarı boyunca uzanmaktadır. Çarşı kuzeyde Mencek Hanı'na bitişik olarak inşa edilmiştir (Şekil 3.166).

Şekil 3. 166 Nacar Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Çarşının üzeri genelde açık olup bu bölümler 2005-2006 yıllarında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmıştır. Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Sade ve süslemesiz olarak inşa edilen dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Geçmişte nacılar (marangozlar) tarafından kullanılan çarşıda, sanayileşme sonucu ahşap kullanımının plastiğe dönmesi, plastik kullanımının zararları bilinmediğinden insanların herhangi bir sağlık sorunu olmadıkça ahşaba yönelmemesi, meslekteki ustaların yaşlanması ve ölmesi, genç neslin mesleğe önem vermemesi, marangozluk emek gerektiren bir iş olduğundan ötürü insanların daha kolay olan hazır ürünleri satma eğiliminde olması gibi sebeplerden ötürü mesleğe olan rağbet ve çarşıdaki marangoz esnafının sayısı zamanla azalmış ve marangozlar yerine çarşıya hırdavatçılar yerleşmeye başlamıştır (Şekil 3.168).

Çarşı, içerisindeki 52 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

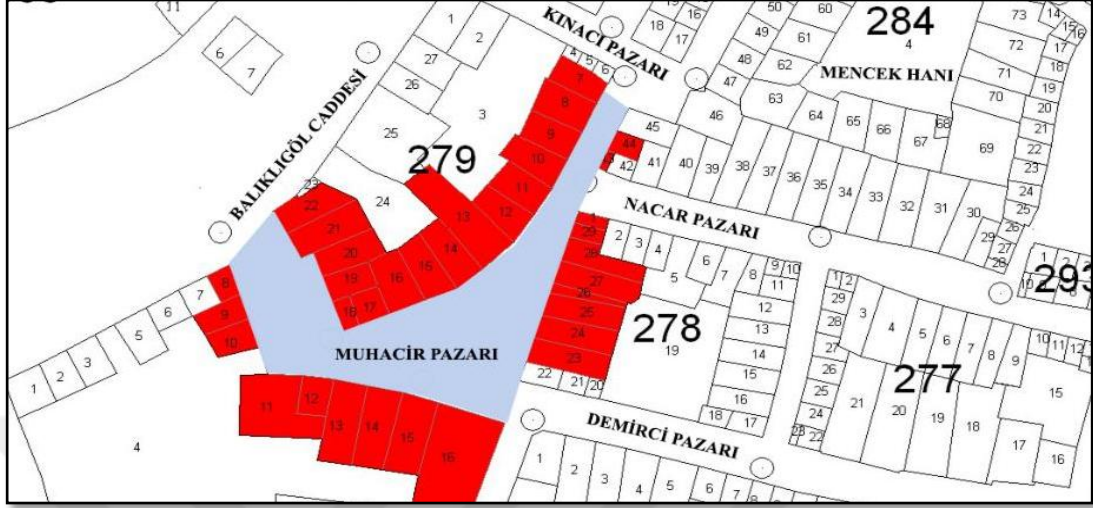
Şekil 3. 167 Nacar Pazarı eski fotoğraflar (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 168 Nacar Pazarı (Orijinal, 2019)

Muhacir Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber özgünlüğünü korumuş dükkânların mimari üslubundan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Çarşının doğusunda Demirci Pazarı ve Nacar Pazarı, kuzeyinde Kınacı Pazarı ve güneyinde Narinci Cami bulunmaktadır. Çarşı batıda Balıklıgöl Caddesi'ne açılmaktadır (Şekil 3.169).

Şekil 3. 169 Muhacir Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Çarşıdaki özgün dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Dükkânların üzeri içten tonoz, dıştan düz dam şeklindedir. Bazı dükkânların üzerine sonradan betonarme ek yapılar yapılmıştır. Ayrıca sade ve süslemesiz olan çarşının özgün olmayan dükkânlarının çoğu betonarme olarak inşa edilmiştir. Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluşu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde bölgedeki muhacirlerin ürünlerini sattığı çarşı olarak bilinen ve adını buradan alan Muhacir Pazarı'nda, 1960'larda 2 kasap dışındaki bütün dükkânların bakkal dükkânı olduğu bilinmektedir. Zamanla taleplerin değişmesi doğrultusunda çarşının kuzeyde Kınacı Pazarı'na yakın bölümüne kuyumcular, doğuda Nacar Pazarı'na yakın bölümüne Hırdavatçılar yerleşmişlerdir. Onun dışında çarşıda kebabçılar başta olmak üzere, isot-kuruyemiş satan dükkânlar ile kasaplar bulunmaktadır. Günümüzde yerli halkın fazla uğramadığı çarşı, genellikle turistlere hizmet vermektedir.

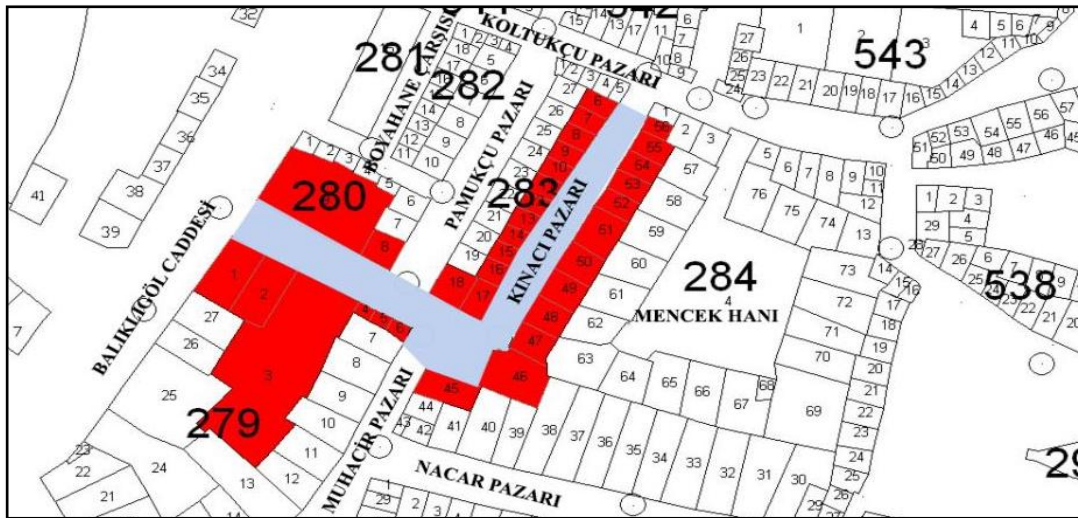
Muhacir Pazarı, içerisindeki 35 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 170 Muhacir Pazarı fotoğraflar

Kınacı Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Doğuda Mencek Hanı'na bitişik olarak inşa edilen çarşının batısında Pamukçu Pazarı, kuzeyinde Koltukçu Pazarı ve güneyinde Muhacir Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.171). Düzgün kesme taşlardan inşa edilen çarşının kuzey-güney doğrultusunda uzayan kısmı boydan boya beşik tonozla örtülüdür. Doğu-batı doğrultusunda uzayan kısmının üzeri ise açık olup metal profil üzerine poli karbon malzeme ile kapatılmıştır. Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile, yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Karşılıklı olarak sıralanmış küçük ölçüdeki dükkânların üzeri beşik tonozla örtülüdür.

Şekil 3. 171 Kınacı Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

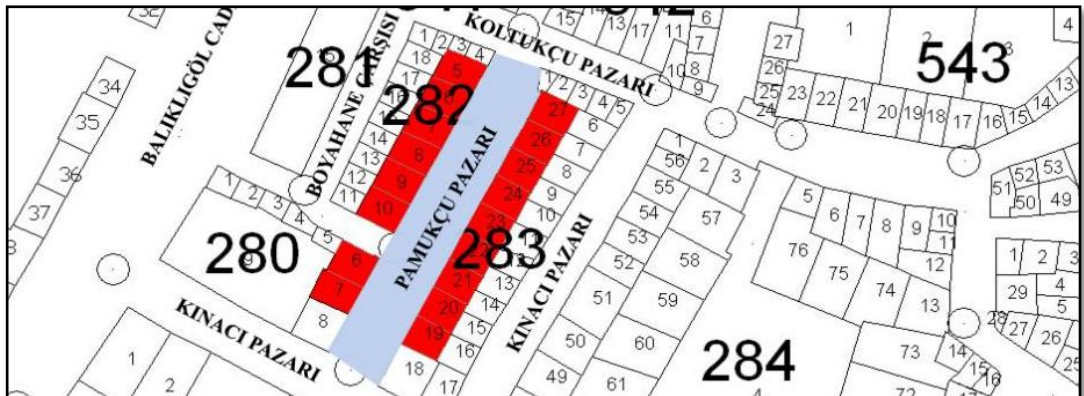
Adından eskiden kına ticaretinin yapıldığı anlaşılan çarşı günümüzde kuyumcular tarafından kullanılmaktadır (Şekil 3.172). Çarşı, içerisindeki 33 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 172 Kınacı Pazarı (Orijinal, 2019)

Pamukçu Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Kınacı Pazarı'nın batısına paralel olarak uzanan çarşının kuzeyinde Koltukçu Pazarı, batısında Boyahane Çarşısı ve güneyinde Kınacı Pazarı bulunmaktadır (Şekil 3.173).

Şekil 3. 173 Pamukçu Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Düzgün kesme taşlardan inşa edilen ve kuzey-güney istikametinde uzayan çarşının ve içerisindeki dükkânların üzeri beşik tonozla örtülüdür. Tonoz örtülerin

üzeri sıva ile kapatılmış olup, tonozların üzerine aydınlatma fenerleri konulmuştur. Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Adından eskiden pamuk ticaretinin yapıldığı anlaşılan çarşı günümüzde kuyumcular tarafından kullanılmaktadır (Şekil 3.174). Çarşı, içerisindeki 17 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

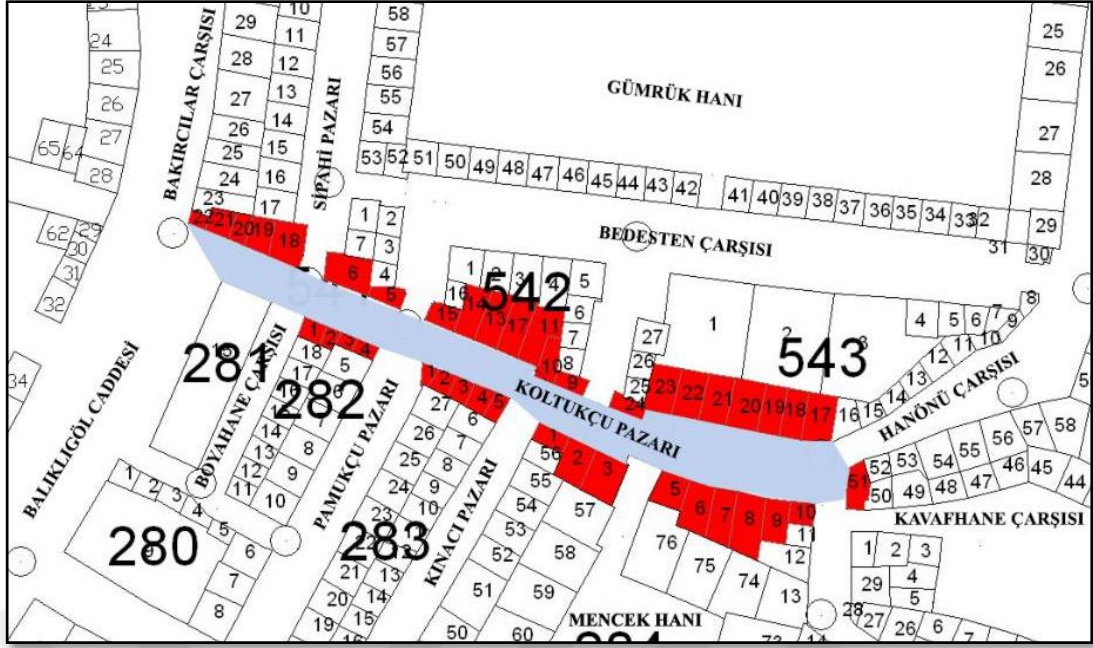

Şekil 3. 174 Pamukçu Pazarı (Orijinal, 2019)

Koltukçu Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Koltukçu Pazarı, doğuda Bıçakçı Pazarı'nın kuzey ucundan başlayıp batıda Boyahane Çarşısı'na kadar doğu-batı doğrultusunda uzanan yolun sağında ve solunda sıralanan dükkânlardan oluşmaktadır. Çarşının kuzeyinde Bedesten Çarşısı, güneyinde ise Koltukçu Pazarı'nı dik kesen Boyahane Çarşısı, Pamukçu Pazarı ve Kınacı Pazarı ile Mencek Hanı bulunmaktadır (Şekil 3.175).

Çarşının üzerinin bir kısmı tonoz, bir kısmı metal profil üzerine poli karbon malzeme ile bir kısmı ise ahşap kaplama ile örtülmüştür (Şekil 3.176). Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir. Pazar dükkânlarının üst örtüsünde genellikle tonoz örtü kullanılmıştır. Sade ve süslemesiz olan dükkânlarda mimari malzeme olarak düzgün kesme taşlar kullanılmıştır.

Şekil 3. 175 Koltukçu Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

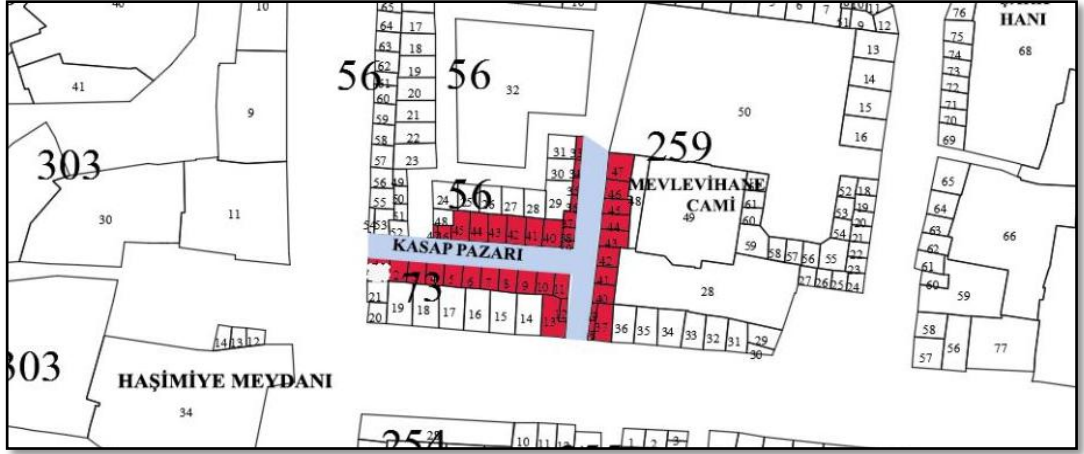
Geçmişte koltuklar için kumaş, kılıf vb. malzemelerin satıldığı çarşıda günümüzde konfeksiyoncular, manifaturacılar ve kuyumcular bulunmaktadır (Şekil 3.177). Çarşı, içerisindeki 40 dükkan ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenmiştir.

Şekil 3. 176 Koltukçu Pazarı (Orijinal, 2019)

Kasap Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari karakteri son dönem Osmanlı yapısı çizgilerini taşımaktadır.

Doğusunda Mevlevihane Camisi bulunan çarşı, bir kolu kuzey-güney diğer kolu doğu-batı istikametinde uzanan "T" şeklinde bir plana sahiptir (Şekil 3.177).

Şekil 3. 177 Kasap Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Sağlı sollu peş peşe sıralanmış dikdörtgen planlı dükkânların ve çarşının üzeri beşik tonozlarla örtülmüştür. Çarşının T'nin her ucunda olmak üzere üç ana girişi bulunmaktadır. Ayrıca doğu-batı istikametindeki kolun kuzey tarafında eski hale açılan dördüncü bir girişi bulunmaktadır.

Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan çarşı uzun bir süre kasaplar tarafından kullanılmış ve adını buradan almıştır (Şekil 3.178). Günümüzde çarşının bir bölümü boş olup diğerleri tesbihçiler tarafından kullanılmaktadır (Şekil 3.179).

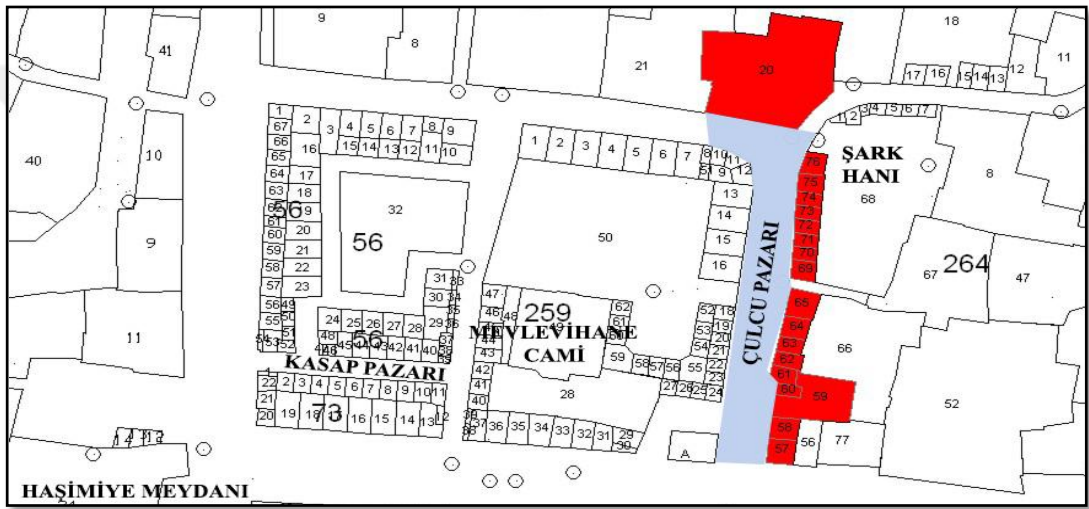
Şekil 3. 178 Pazarı eski fotoğraflar (Yasin Küçük arşivi)

Şekil 3. 179 Kasap Pazarı (Orijinal, 2019)

Çulcu Pazarı: Çarşının herhangi bir yerinde yapım kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemekle beraber, yapının mimari üslubundan ve çevresindeki yapılardan Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür.

Mevlevihane Camisi'nin doğusunda bulunan çarşı "L" şeklinde bir plan tipine sahip olup tek sıra dükkânlardan oluşmaktadır (Şekil 3.178). Dükkânlarda mimari malzeme olarak genelde düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Dükkânların üzeri içten tonoz dıştan düz dam şeklindedir. Sade ve süslemesiz olan çarşının bazı dükkânları betonarmedir. Çarşının zemin kısmı 10*20 cm ölçülerinde kilit taşı ile döşenmiştir.

Şekil 3. 180 Çulcu Pazarı'nın konumu (Ş.K.V.K.K.'dan alınan harita üzerine işlenmiştir)

Şekil 3. 181 Çulcu Pazarı eski fotoğraflar (Yasin Küçük arşivi)

İçerisindeki 21 dükkân ile beraber, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06/11/2009 gün ve 981 sayılı karar eki ile tescillenen çarşıda günümüzde genel olarak manavlar ve kasaplar bulunmaktadır.

Şekil 3. 182 Çulcu Pazarı (Orijinal, 2019)

3.4.2. Tarihi Dokudaki Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri

12.000 yıllık bir geçmişe sahip olan Urfa'nın bu süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması, zengin bir kültürel mirasa sahip olmasını sağlamıştır. Şehrin tarihi öneme sahip kültürel miras değerlerinin çoğu, eski dokunun hakim olduğu tarihi şehir surlarının içerisindeki kale ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Geçmişten bu yana kentin ana ticaret merkezi olma özelliğini koruyan Tarihi Hanlar Bölgesi'nde; hanlar, hamamlar, çarşı ve pazarlar gibi somut kültürel miras değerlerinin yanı sıra çok sayıda somut olmayan kültürel miras var olmuştur.

Bölgedeki çarşı ve pazarlarda yoğunlaşan geleneksel el sanatları başta olmak üzere, ahilik kültürü, Osmanlı mimarisinin ve sosyal hayatının vazgeçilmez parçası olan hamamlarda yapılan damat hamamları, asker hamamları ve gelin hamamları gibi gelenekler, yörenin somut olmayan kültürel miras değerleri bakımından önemli bir potansiyele sahip olmasını sağlamıştır.

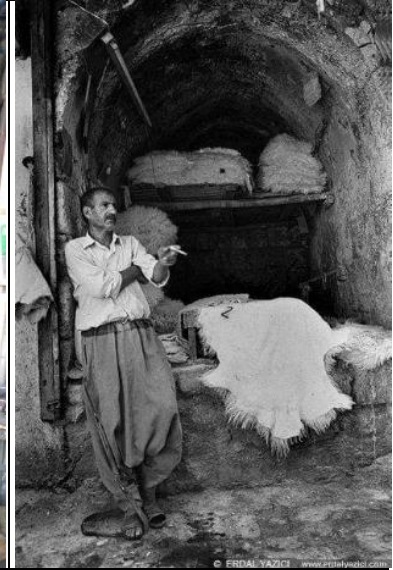
Bakırcılık, kuyumculuk, keçecilik, çulculuk (semercilik-palancılık), kürkçülük, kazazlık, debbağlık, saraçlık, köşkerlik (yemenicilik-kunduracılık), tarakçılık, tenekecilik, dövme demircilik, kokacılık, taşçılık, çömlekçilik, ağaç oymacılığı-neccarlık, tesbihçilik, kendircilik ve dokumacılık Urfa çarşısı-pazarlarında yıllarca var olmuş başlıca geleneksel el sanatlarıdır (Şekil 3.183).

Bakırcılık

Demircilik

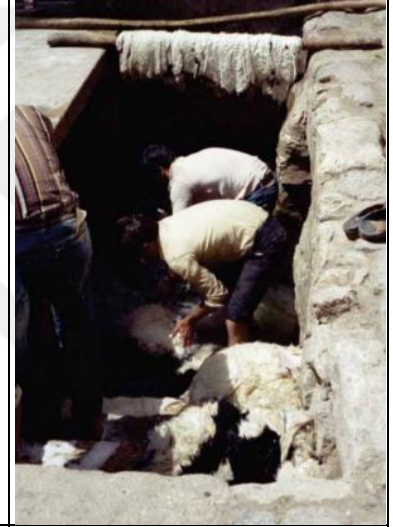
Dericilik

Köşkerçilik

Kazazlık

Keçecilik

Nacarlık

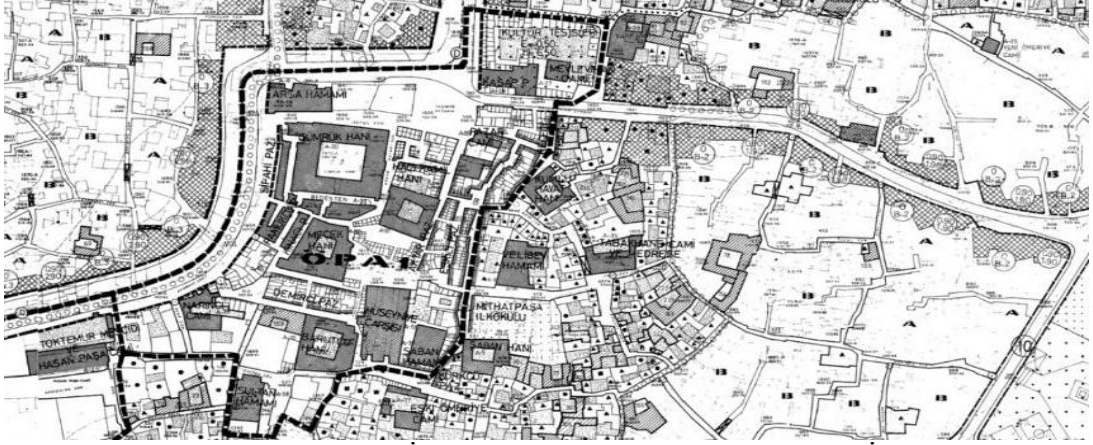
Taş İşlemeciliği

Şekil 3. 183 Urfa çarşı-pazarlarında yıllarca var olmuş başlıca geleneksel el sanatları

3.4.3. Bölgenin Yasal Çerçevesi

Tarihi Hanlar Bölgesi'nin, ilk olarak tescil işlemine konu edilmesi ve koruma altına alınması, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun **02.07.1987** tarih ve **3453** sayılı **Kararı** ile olmuştur. Bu karar ile tescillenen kentsel sit alanı, eski kent dokusunun içinde, Divan Yolu çevresinde bulunan dar bir alanı kapsamıştır. Sonrasında Şanlıurfa İli Kent Merkezi 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun **31.07.1992** tarih ve **1103** sayılı **Kararı** ile onaylanmış, Hanlar Bölgesi burada "**ÖPA1**" olarak belirlenmiştir (Şekil 3.184). Anıtsal Yapıların Yoğunlaştığı Geleneksel Ticaret Merkezi olarak belirtilen bu bölge ile ilgili alınan bu kararda; bölgedeki geleneksel ticari ve el sanatları işlevlerinin korunacağı, yapılara zarar verebilecek tüm işlevlerin kaldırılacağı, kapalı çarşı niteliğini vurgulayan üst örtülerin korunacağı ve geliştirileceği, alanın yaya bölgesi olarak düzenleneceği, geleneksel ticari merkezin karakterine uymayan yeni yapılarda cephe sağlıklılaştırması yapılacağı ve geleneksel ticari merkez karakterine uymayan niteliksiz yapıların tasfiye edilerek yerine aynı konumda ve gabaride çevreye uyumlu yapılar yapılacağına değinilmiştir.

Şekil 3. 184 Şanlıurfa İli Kent Merkezi 1/1000 ölçekli KAİP-1992

Bakanlar Kurulu'nun 18.05.2005 tarih ve 8949 sayılı kararı ile Şanlıurfa'da Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kurulması uygun görülmüştür. Mevcut planın yetersiz kalması nedeniyle, 2006 yılında koruma amaçlı imar planının yeniden yapılması için çalışmalara başlanmış, yeni plan Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun **29.12.2016** tarih ve **1880** sayılı **Kararı** ile onaylanmıştır (Şekil 3.185).

Şekil 3. 185 Şanlıurfa KAİP - 2017

3.4.4. Tarihi Dokunun Koruma Gündemi

Bölge ile ilgili yapılmış olan koruma çalışmaları; çevre düzenleme projeleri, restorasyon projeleri, cephe iyileştirme projeleri ile kentsel teknik altyapı ve üstyapı projeleri olmak üzere dört grupta toplanabilir.

Çevre düzenleme projeleri kapsamında ilk olarak; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 01.11.2002 tarih ve 3017 sayılı kararı ile onaylanan 'Mevlevihane Camii Çevre Düzenleme Projesi' yapılmıştır. Bu proje kapsamında, Mevlevihane Camii restore edilmiş, çevresinde bulunan sebze hali yıkılarak çevre düzenlemesi yapılmıştır. Bu alan, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 09.06.2015 tarih ve 1614 sayılı kararı ile 2015 yılında yeniden düzenlenmiştir. Bölgede yapılan diğer bir çalışma, Mevlevihane Cami'nin batısında bulunan ve Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 07.12.2006 tarih ve 224 sayılı kararı ile turizm amaçlı düzenlenmesi uygun görülen 'Kasap Pazarı ve Çevre Düzenleme Projesi'dir. Bölgede yapılan diğer bir çevre düzenleme projesi ise 'Haşimiye Meydanı Çevre Düzenleme Projesi'dir. Bölgenin odak noktası sayılabilecek Haşimiye Meydanı'nda turizm amaçlı olarak yapılan bu düzenleme, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.11.2014 tarih ve 1260 sayılı kararı ile onaylanan proje kapsamında yapılmıştır.

Bölgede restorasyon projeleri kapsamında; Kasap Pazarı, Velibey Hamamı, Pazar Camii, Dabakhane Camii, Sipahi Pazarı, Gümrük Hanı, Barutçu Hanı ve Dabakhane Çarşısı'nda restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan Pazar Camii ve Dabakhane Camii dini amaçlı olarak, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Velibey Hamamı, Sipahi Pazarı ve Dabakhane Çarşısı ticari amaçla, Barutçu Hanı sosyal ve kültürel amaçlı kullanım için restore edilmiştir (Şekil 3.186). Dini amaçlı olarak günümüzde yeniden restore edilen Pazar Camisi'nde geçmişte avlusundan geçen ve üzeri kapatılan Halil'ür Rahman Su Yolu kanalı yeniden açılmıştır (Şekil 3.187).

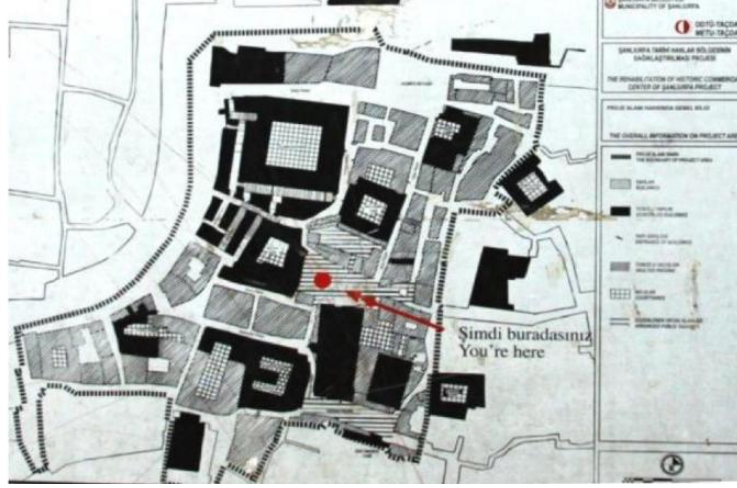
Şekil 3. 186 Barutçu Hanı Restorasyon Yapım İşİ: Öncesi ve Sonrası

Şekil 3. 187 Pazar Cami restorasyonunda açılan Halil'ür Rahman su yolu kanalı (Orjinal, 2019)

Bölgede cephe iyileştirme projesi olarak, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.05.2018 tarih ve 3460 sayılı kararı ile İsoçu Pazarı'nda, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi tarafından turizm amaçlı düzenlemeler yapılmıştır.

Kentsel altyapı ve üstyapı projesi olarak Hanlar Bölgesi'nde zemin ve üst örtü kaplama çalışmaları yapılmıştır. Bölgede 17.05.2007 tarih ve 556 sayılı kararı ile Şanlıurfa Belediyesi ve ODTÜ-Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM) işbirliği ile hazırlanan Hanlar Bölgesi altyapı ve fiziki iyileştirme projesi yapılmıştır. Yapılan bu proje ile sınırları belirlenen bölgede (Şekil 3.188) görsel kirliliğe neden olan tabela, sundurma, vb. bütün unsurlar temizlenmiş ve cephe sağıklaştırma çalışmaları yürütülmüştür. Görüntü kirliliği yaratan, işlevini kaybeden üst örtüler belirli yerlerde kaldırılarak günümüz şartlarına uygun modern ve teknolojik malzeme ile tekrar kapatılmıştır.

Şekil 3. 188 ODTÜ TAÇDAM Tarihi Hanlar Bölgesi projesinin sınırları

Daha sonra 2011 yılında Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi tarafından bölgenin büyük bir bölümünü kapsayan bir çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışma ile bölgedeki tarihi çarşı-pazarlardan; Tenekeci Pazarı, Aktar Pazarı, Eskici Pazarı ve Kokacı Pazarı'nın üzeri demir iskeletli ahşap membran üzeri sac malzeme ile örtülmüştür. Boyahane Çarşısı, Koltukçu Pazarı, Bıçakçı Pazarı, Nacar Pazarı, Kalaycı Pazarı ile Kınacı Pazarı'nın üstü açık olan bölümlerinde ve Hanönü Çarşısı'nın Bıçakçı Pazarı ve Koltukçu Pazarı ile birleşen güney ucunun kısa bir bölümünde ise üst örtü olarak demir iskeletli ahşap membran üzerine kahverengi şingül malzeme kullanılmıştır. Çarşıların zemini 10*20 cm ölçülerinde bazalt taş malzeme ile yürüme yolunun orta kısmı ise su oluğu olarak bej mermer malzeme ile döşenmiştir.

Şekil 3. 189 Hanlar Bölgesi Üst Örtü Yapım İşi çalışma öncesi-sonrası

Hanlar Bölgesi'nin korunmasına yönelik günümüze kadar yapılmış olan çalışmalara baktığımızda bunların genelde tek yapı ölçeğinde olduğunu, bölgeyi mekânsal ve işlevsel açıdan birlikte ele alan bütüncül bir koruma çalışmasının yapılmadığını görmekteyiz.

3.5. Kentsel Sit Alanı İçinde Yer Alan Çalışma Alanının Değerlendirilmesi

Tez çalışmasının bu bölümünde Şanlıurfa Tarihi Hanlar Bölgesi'nin; **arazi kullanım** (bina kat adetleri, bina niteliği, bina yapım türü, vb.) ve **sektörel uzmanlaşma düzeyi yapı tipolojileri** (dükkan, han, işhanı, vb. farklı mimari üniteler), **doku analizleri** (dolu-boş oranı, ulaşım sistemi ve kentsel mobilyalar) gibi ayrıntıda mekansal ve işlevsel çözümler eşliğinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

3.5.1. Arazi Kullanımı ve Sektörel Uzmanlaşma Analizi

Hanlar Bölgesi'ne ilişkin işlevsel analizler *Arazi Kullanım Dağılımı* ve *Sektörel Uzmanlaşma Düzeyi* olmak üzere 2 (iki) başlık altında ele alınmıştır.

Mekânsal Uzmanlaşma ya da *Arazi Kullanım Dağılımı* irdelendiğinde; ağırlıklı olarak Geleneksel Ticaret Alanlarının oluşturduğu yaklaşık 4.8 hektar (48.580 m²) alanı kaplayan Hanlar Bölgesi'nin yaklaşık %46'lık bölümünün (22.440 m²) ticaret-zanaat alanlarına ayrıldığı, geri kalan yaklaşık % 54'lük bölümünün (26.140 m²) ise sosyal ve teknik alt yapı alanlarından (dini tesis, hamam, meydan vs.) oluştuğu tespit edilmiştir (Ek-1 ve Tablo 3.1)

Tablo 3. 1 Hanlar Bölgesi Arazi Kullanım Dağılımı*

Arazi Kullanımları	Alan (Ha/m ²)	Yüzde (%)
Ticaret-Zanaat Alanları	2.2 / 22.440	46
Dini Tesis Alanları	0.3 / 3.120	6
Kültürel Tesis Alanları	0.3 / 3.185	6
Meydan-Yeşil Alan ve Yürüme Yolları	1.9 / 19.885	42
Toplam	4.8 / 48.580	100

*Bu tablo, hâlihazır harita, imar planları ve Şanlıurfa Merkez KAİP esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.

Hanlar Bölgesi'nde yoğun olarak faaliyet gösteren ticaret-zanaat alanları dışında 6 (altı) adet Dini Tesis ile 5 (beş) adet Kültürel Tesis bulunmaktadır.

Açık-yeşil alan kullanımları açısından bakıldığında ise; bölgenin kuzeyindeki Haşimiye Meydanı ile Kasap Pazarı ve Mevlevihane Cami'nin kuzeyindeki boş alan (Mevlevihane Meydanı da diyebiliriz) bölgenin en önemli sosyal-kültürel etkinlik ve toplanma mekânı olma potansiyeline sahip açık alanlarıdır.

Sektörel uzmanlaşma açısından bakıldığında; Hanlar Bölgesi'nde *bakırcılık, sarraflık nacarlık, demircilik, kazazlık* gibi geleneksel el sanatları başta olmak üzere yaklaşık 35 farklı meslek grubunun bulunduğu belirlenmiştir (Ek-2). Bu meslek gruplarından özellikle Kınacı Pazarı'ndaki sarrafların (Şekil 3.190), Bedesten Çarşısı'ndaki yemenicilerin, Sipahi Pazarı'ndaki halıcılarının (Şekil 3.191) ve Eskici Pazarı'ndaki ayakkabıcıların "esnaf dayanışmasına" uygun biçimde sokak-sıra düzeninde konumlandığı ve uzmanlaşma gösterdiği görülmektedir. Bu durum, Türk kültüründeki Ahilik geleneğinin günümüze dek uzanmış somut olmayan kültürel mirası olarak değerlendirilebilir. Bunlar dışındaki yapıldığı mesleğin adı ile anılan diğer tarihi çarşı ve pazarlarda farklı meslek gruplarının bir arada bulunduğu gözlemlenmiştir. Zamanla Nacar Pazarı'na marangozlar dışında hırdavatçılar, Kavafhane Çarşısı'na terziler dışında tütüncüler ve konfeksiyoncular (Şekil 3.192), Kazancı Pazarı'na manifaturacılar ve tuhafiyeciler yerleşmiştir (Şekil 3.193).

Şekil 3. 190 Kınacı Pazarı'ndaki Sarraflar (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 191 Sipahi Pazarı'ndaki Halıcılar (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 192 Kavafhane Çarşısı'ndaki Tütüncüler ve Konfeksiyoncular (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 193 Kazancı Pazarı'ndaki Manifaturacılar (Orijinal, 2019)

3.5.2. Yapı Yüksekliği Analizi

Bu çalışmada Hanlar Bölgesi'nde bulunan binaların kat yükseklikleri irdelenmiştir. Bu irdellemeler, Şanlıurfa KAİP ile yerinde tespit-gözlem çalışmalarından elde edilen bulgular esas alınarak değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, ağırlıklı olarak Geleneksel Ticaret Alanlarının oluşturduğu Hanlar Bölgesi'nde **1055 adet yapı bulunduğu**, bu yapıların yaklaşık **% 86 'sının (907 adet) tek katlı, %13'ünün (134 adet) 2 katlı, %1'inin (13 adet) 3 katlı olduğu** ve **4 katlı sadece 1 adet konut yapısının bulunduğu** tespit edilmiştir (Tablo 3-2, Ek-3).

Tablo 3. 2 Hanlar Bölgesi Yapı Yüksekliği Analizi*

Yapı Yükseklikleri (Kat Sayısı)	Adet (sayı)	Yüzde (%)
1 Kat	907	86
2 Kat	134	13
3 Kat	13	1
4 Kat	1	-
Toplam	1050	100

*Bu tablo, yerinde tespit-gözlem çalışmaları ile Şanlıurfa Merkez KAİP esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.

Yapı yüksekliği analizi sonuçları yorumlandığında; bölgedeki yapıların genelde tek katlı olduğunu, sokak boyunca farklı kat yüksekliklerinin bulunduğu sokaklarda özellikle cephe görünüm ve silüetlerinde görsel algı bağlamında karmaşık ve düzensiz bir görünümün bulunduğunu söylemek mümkündür (Şekil 3.194, Şekil 3.195). Bölge içerisinde dar sokakların çevresinde sıralanan tarihi çarşı ve pazarlarda yapılan üst örtü çalışmalarından dolayı yükseklik farklılıkları fazla algılanmasa da, ana yol cepheleri ile meydanların çevresindeki yapılarda bu farklılık göze çarpmaktadır.

Şekil 3. 194 Haşimiye Meydanı farklı kat yükseklikleri (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 195 Balıklıgöl Caddesi yükseklik farklılıkları (Orijinal, 2019)

3.5.3. Bina Yapım Türü Analizi

Bu analiz çalışmasında Hanlar Bölgesi'nde bulunan binaların yapım türleri incelenmiştir. Şanlıurfa Merkez KAİP ile yerinde tespit ve gözleme dayalı olan bu çalışmada bölgede **785 adet kagir yığma taş yapı**, **95 adet eklentili taş yapı**, **15 adet yığma briket yapı** ile **155 adet betonarme yapının** bulunduğu belirlenmiştir (Tablo 3.3, Ek-4).

Yapılan incelemelerde Osmanlı Dönemi ve öncesinde inşa edilmiş olan ve günümüze kadar varlığını sürdüren yapıların çoğunlukla kagir yığma taş yapı olduğu, sonradan bu binalara yapılan eklerin ve yeni inşa edilen yapıların ise yığma briket ve betonarme olarak inşa edildiği gözlemlenmiştir.

Tablo 3. 3 Hanlar Bölgesi Bina Yapım Türü Analizi*

	Adet (sayı)	Yüzde (%)
Kagir Yığma Taş Yapılar	785	75
Eklentili Taş Yapılar	95	9
Yığma Biriket Yapılar	15	1
Betonarme Yapılar	155	15
Toplam	1050	100

*Bu tablo, yerinde tespit-gözlem çalışmaları ile Şanlıurfa Merkez KAİP esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.

Şekil 3. 196 Kâgir Yığma Taş Yapı Örnekleri (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 197 Betonarme Yapı Örneği: Özdikler Pasajı (Orijinal, 2019)

3.5.4. Bina Niteliği Analizi

Bu çalışmada Şanlıurfa Merkez KAİP ile yerinde tespit- gözlem ve fotoğraflama çalışmalarından elde edilen görsel algıya dayalı tespitler eşliğinde başta binanın tarihi dokuya uyumu olmak üzere, çatı, sıva, pencere ve kapılar, binanın yapımında kullanılmış malzemelerin mevcut durumları, duvar çatlakları, bina cepesinde meydana gelmiş zedelenmeler, taşıyıcı strüktürde oluşan hasarlar ve binanın yıkılmaya olan eğimi gibi birtakım ölçütler esas alınarak, bina niteliklerine göre sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre; bina nitelikleri iyi durumda, orta durumda, kötü durumda ve harabe durumda olarak belirlenmiştir.

Analitik araştırma sonuçlarına göre; Hanlar Bölgesi içinde 380 adet iyi durumda, 662 adet orta durumda, 6 adet kötü durumda ve 2 adet harabe durumda yapı tespit edilmiştir. Bu tespitler, Tarihi Hanlar Bölgesi'ndeki kültürel miras değerlerinin korunması yönündeki çabaların yetersiz olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Tablo 3.4, Ek-5).

Tablo 3. 4 Hanlar Bölgesi Bina Niteliği Analizi*

Bina Nitelikleri	Adet (sayı)	Yüzde (%)
İyi Durumda	380	36
Orta Durumda	662	63
Kötü Durumda	6	0.7
Harabe Durumda	2	0.3
Toplam	1050	100

*Bu tablo, yerinde tespit-gözlem çalışmaları ile Şanlıurfa Merkez KAİP esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.

3.5.5. Mimari Tipoloji Analizi

48.580 m² alana sahip olan Hanlar Bölgesi; han, hamam ve cami yapılarının yanı sıra büyük oranda ticaret yapılarından oluşmaktadır. Bölgede ticaret sektörü ve binaların tipolojik nitelikleri bağlamında; bireysel mülkiyet ya da bireysel faaliyet kullanımlarına yönelik **dükkânlar**, toplu alışveriş ve toptan ticaret alanlarına yönelik **pasajlar** ve **iş hanları** olarak ele alınmıştır. Yapılan yerinde tespit-gözlem çalışmalarında; genel olarak bireysel ticaret faaliyetlerine yönelik dükkân kullanımlarının olduğu, bölgede bulunan hamam yapılarının han yapılarına yakın konumlandığı, pasaj-iş hanı binalarının çoğunluğunun sonradan betonarme olarak

inşa edildiği görülmüştür. Gümrük Hanı'nın kuzeyinde ve Eski Arasa Hamamı'nın doğusunda son yıllarda betonarmeden inşa edilen Özdiker Pasajı 1989 yılında yıktırılan tarihi Bican Ağa Hanı'nın yerinde, koruma amaçlı imar planında meydan olarak belirlenen alanda yapılmıştır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre Hanlar Bölgesi içerisinde **8 adet han, 5 adet hamam, 5 adet cami, 4 adet pasaj-iş hanı** ile **1028 adet dükkân** bulunmaktadır (Tablo 3.5, Ek 6). Bu tespitlere göre; sayısal değerler yüzdelik oranlar bakımından irdelendiğinde; yaklaşık **%98 oranı ile dükkân** tipolojilerinin bölgede en yaygın kullanım türü olduğu, diğer han, hamam, cami, pasaj- iş hanlarının kalan %2'lik bölümü oluşturduğu görülmektedir (Tablo 3.5, Ek-6).

Tablo 3. 5 Hanlar Bölgesi Mimari Tipoloji Analizi*

	Adet (sayı)	Yüzde (%)
Han	8	0.7
Hamam	5	0.5
Cami	5	0.5
Dükkân	1028	98
Pasaj-İş Hanı	4	0.3
Toplam	1050	100

**Bu tablo, yerinde tespit-gözlem çalışmaları ile Şanlıurfa Merkez KAİP esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.*

3.5.6. Tescil Durumu Analizi

Bu analiz çalışmasında Hanlar Bölgesi'nde bulunan yapıların tescil durumu incelenmiştir. Şanlıurfa Merkez Koruma İmar Planı (KAİP) verilerine dayalı olan bu çalışmada bölgedeki yapıların **%94'ünün tescilli, %6'sının ise tescilsiz** olduğu belirlenmiştir.

Yapılan incelemelerde, bölgede bulunan tüm han, hamam ve cami yapılarının tescilli olduğu, bunların tescilli yapıların yaklaşık **%2'lik** bölümünü oluşturduğu, bölgede **1(bir) adet tescilli Dabakhane Kabaltısı** ile **2 (iki) adet tescilli sivil mimarlık örneği** bulunduğu ve bölgedeki diğer tescilli yapıların kalan **%92'lik (966 adet)** bölümünü ise **tescilli dükkânların** oluşturduğu görülmüştür (Tablo 3.6, Ek-7).

Bölgede %6 oranında bulunan tescilli olmayan yapılar, sonradan yapılan pasajlar-iş hanları ile bazı dükkânlar ve konut yapılarından oluşmaktadır.

Tablo 3. 6 Hanlar Bölgesi Tescil Durumu Analizi*

	Adet (sayı)	Yüzde (%)
Tescilli Han	8	0,8
Tescilli Hamam	5	0,4
Tescilli Cami ve Mescit	6	0,5
Tescilli Dükkân	966	92
Tescilli Sivil Mimarlık Örneği	2	0,2
Tescilli Kabaltı	1	0,1
Tescilli Olmayan Yapılar	62	6
Toplam	1050	100

*Bu tablo, Şanlıurfa Merkez KAİP esas alınarak yapılan ölçümlere göre hazırlanmıştır.

3.5.7. Dolu-Boş Analizi

Dolu-boş analizi; Hanlar Bölgesi'nde bina-parcel ilişkisi bağlamında parcel kullanım oranları ile bina yapı oranlarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu analiz çalışması, çalışma alanının mekânsal ve işlevsel karakteristiği bağlamında yapılaşma yoğunluğu-yapı düzeni ve parcel kullanım oranları ile mekansal-işlevsel kullanım biçimleri arasındaki etkileşimin tespit edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Hanlar Bölgesi'nde kadastral harita, hava fotoğrafı ve imar planı verileri ile yerinde tespit-gözlem çalışmalarından elde edilen veriler ışığında; bölgedeki dolu-boş oranının yaklaşık **%59 oranında dolu** (28.580 m²), yaklaşık **%41 oranında ise boş** (20.000 m²) olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3.198, Ek 8).

Hanlar Bölgesi'nde dolu-boş dengesini biçimlendiren açık alanlar irdelendiğinde; yaya hareketliliğinin en yoğun olduğu Haşimiye Meydanı başta olmak üzere, dinlenme üniteleri barındıran Mevlevihane Meydanı, Kavafhane Çarşısı, Çadırcı Pazarı ve Kazancı Pazarı'nın açık alan niteliğinde olduğu söylenebilir.

Dolu-boş analiz sonuçlarına bakıldığında; bölgede dolu-boş oranının dengede olduğunu ve yeterli oranda açık alan bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak yerinde yapılan gözlemler sonucunda bölgede insanların dinlenebileceği ve zaman geçirebileceği yeterli rekreasyon alanları ile yeşil alanların bulunmadığı görülmüştür.

Bu durum, açık alanların verimli kullanılmadığını ve yeniden düzenlenmeye gereksinim duyduğunu göstermektedir.

Şekil 3. 198 Hanlar Bölgesi'nin bir bölümünün dolu-boş görünümü (Orijinal, 2019)

3.5.8. Ulaşım ve Teknik Altyapı Analizi

Hanlar Bölgesi'nin ulaşım güzergâhları ve nitelikleri irdelendiğinde, çevresinde tek ve çift yönlü araç trafiği düzenlemesinin olduğu, otobüs güzergâhlarında BRT sistemi için ayrılmış yolların bulunduğu (2015 yılında Abide-Balıköl arasında uygulanmış olan "Bus Rapid Transit" projesi kapsamında düzenlenmiştir), bölgenin iç bölümünün ise servis trafiği dışında yayalaştırma bölgesi niteliğinde olduğu söylenebilir (Ek-9).

Bölgeyi kuzeyde ve batıda çevreleyen **Balıköl Caddesi** (Şekil 3.199) incelendiğinde; kuzeyde; Balıköl istikametinden gelerek şehir merkezine giden '63' hattındaki belediye otobüsleri için ayrılmış tek yönlü BRT yol güzergâhı ile diğer araçlar için gidiş-geliş olarak düzenlenmiş çift yönlü araç trafiğine hizmet sunmaktadır. Batıda ise; yol çift yönlü/gidiş-geliş şeklinde düzenlenmiş olup, yolun sağında şehir merkezi istikametinden gelerek Balıköl istikametine giden 63 hattı otobüslerinin güzergâhı ile diğer taşıt trafiği birbirinden ayrılmıştır.

Hanlar Bölgesi'nin kuzeyinde bulunan ve şehir merkezi ile bağlantıyı sağlayan ana yol güzergâhları olan **Divanyolu Caddesi** (Şekil 3.201) ve **12 Eylül**

Caddesi incelendiğinde, sırasıyla güney-kuzey istikametinde ve kuzey-güney istikametinde tek yönlü olarak düzenlendikleri görülmektedir. Divanyolu Caddesi'nde şehir içi otobüslerinin daha hızlı ve güvenli hareket edebilmesini sağlamak amacıyla otobüs yolu diğer taşıt trafiğinden ayrılmıştır. 12 Eylül Caddesi'nde ise, taşıt yolunun dar olmasından dolayı 'Brt' yolu ayrılmamış olup otobüsler ile diğer araçlar aynı yolu kullanmaktadırlar.

Bölgenin kuzeydoğusunda bulunan ve Mevlevihane Cami ile Kasap Pazarı'nın bulunduğu adayı doğuda ve kuzeyde çevreleyen **Mevlevihane Sokak** (Şekil 3.203) incelendiğinde, araç trafiğinin çift yönlü/gidiş-geliş şeklinde düzenlendiği görülmektedir.

Bölgenin kuzeyinde bulunan ve doğu-batı istikametinde uzayan **Meşarkiye Sokak** (Şekil 3.202), yine çift yönlü araç trafiğine hizmet vermektedir. Tarihi Hanlar Bölgesi'nin iç bölümü ise servis araçları dışında yaya ağırlıklı olarak düzenlenmiştir.

Şekil 3. 199 Hanlar Bölgesi'nin batısı ve kuzeyini çevreleyen Balıklıgöl Caddesi (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 200 Hanlar Bölgesi'nin kuzeyi - Balıklıgöl Caddesi (Orijinal, 2017)

Şekil 3. 201 Divanyolu Caddesi (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 202 Meşarkiye Sokak (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 203 Mevlahane Sokak (Orijinal, 2019)

Otobüs Durakları : Hanlar Bölgesi ve çevresinde biri kuzey, diğeri batıda olmak üzere 2 (iki) önemli noktada otobüs durağı bulunmaktadır (Şekil 3.204, Şekil 3.205). Bu durakların varlığı, yaya bölgesi niteliğindeki bu geleneksel çarşıya ulaşılabilirlik-erişilebilirlik olanakları bakımından önemlidir.

Şekil 3. 204 Balıklıgöl Caddesi'nde, bölgenin batısında bulunan otobüs durağı (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 205 Balıklıgöl Caddesi üzerinde, bölgenin kuzeyinde bulunan otobüs durağı (Orijinal, 2019)

Balıkliğöl Caddesi üzerinde bulunan bu duraklar sadece Abide (toplanma merkezi)-Balıklığöl arasındaki '63' hattına hizmet vermektedir. 2011 yılına kadar şehirdeki neredeyse tüm otobüs hatları çarşı bölgesi ve Balıklığöl'den geçmekte, mevcutta yolları dar olan bu bölgeye yüzlerce şehir içi otobüsünün giriş çıkış yapması yoğun olan trafiği daha da artırmaktaydı. Bu sebeple 2011 yılında Şanlıurfa Belediyesi tarafından Eski Hal Pazarı'nın olduğu alanda bir aktarma merkezi kurularak şehir içi otobüslerinin tümünün çarşılar bölgesine girmesi yasaklanmış, çarşıya gelen insanların kurulan aktarma merkezinden R1 (günümüzdeki 63 hattı) otobüs hattı ile- tek hat ile bölgeye ulaşımı sağlanmışır.

3.5.9. Kent mobilyaları Analizi

Kent mobilyaları/donanımları bir kentin mekânsal karakterini ve görsel imajını ortaya koyan önemli fiziksel materyallerdir. Nitekim kent mobilyalarının nitelikli-kaliteli ve özgün tasarım ürünleri olarak düzenlenmesinin kent imajını olumlu yönde destekleyerek katkı sağladığı bilinmektedir (Feyziođlu, 2008). Bu açıdan bakıldığında; Hanlar Bölgesi'nde yer alan kent mobilyaları/donanımlar sokak boyunca ele alınarak, *üst örtü öğeleri ve tenteler, aydınlatma elemanları, çeşmeler, çöp-atık geri dönüşüm kutuları, oturma elemanları* ile *bilgi iletişim ve işaret panoları* olmak üzere ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

-Üst Örtü Öğeleri ve Tenteler: Hanlar Bölgesi'nde bulunan çarşı ve pazar sokaklarında yapılan incelemeler sonucunda, Boyahane Çarşısı'nda, Koltukçu Pazarı'nda, Bıçakçı Pazarı'nda, Nacar Pazarı'nda, Kalaycı Pazarı'nda, Kınacı Pazarı'nın üstü açık olan bölümlerinde ve Hanönü Çarşısı'nın Bıçakçı Pazarı ve Koltukçu Pazarı ile birleşen güney ucunun kısa bir bölümünde üst örtü olarak demir iskeletli ahşap membran üzerine kahverengi şingil malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 3.206).

Şekil 3. 206 Demir iskeletli ahşap membran üzerine kahverengi şingil malzeme ile örtülü çarşı ve pazarlar (Orijinal, 2019)

Şanlıurfa Belediyesi tarafından yılında yapılan bu düzenlemede, Tenekeci Pazarı, Aktar Pazarı, Eskiçi Pazarı ve Kokacı Pazarı'nın üzeri ise demir iskeletli ahşap membran üzeri sac malzeme ile kapatılmıştır (Şekil 3.207).

Şekil 3. 207 Demir iskeletli ahşap membran üzeri sac malzeme ile örtülü çarşı ve pazarlar (Orijinal, 2019)

Ortada bir meydan etrafında sıralanan dükkânlardan oluşan Muhacir Pazarı, Kazancı Pazarı, Çadırcı Pazarı, Kavafhane Çarşısı ve Dabakhane Çarşısı'nın üzerleri açık bırakılmıştır (Şekil 3.208). Bu çarşılarda yapılan gözlemler sonucunda, dükkânlarda güneş ve yağmurdan korunmak amacıyla kullanılan tentelerde bir

bütünlüğün olmadığı ve farklı tente kullanımlarının görüntü kirliliğine sebep olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3.209).

Şekil 3. 208 Üzeri açık çarşılarından Çadırcı Pazarı (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 209 Farklı tente kullanımları (Orijinal, 2019)

Tarihi yapının görünürlüğü açısından üst örtü yapılması sakıncalı bulunan Gümrük Hanı ve Hacı Kamil Hanı'nın bulunduğu Hanönü Çarşısı başta olmak üzere, Barutçu Hanı'nın ana kapısının bulunduğu Demirci Pazarı, Kürkçü Pazarı Hanı, Şaban Hanı ile Şaban Hamamı'nın bulunduğu Kürkçü Pazarı ve Kumlu Hayat Hanı'nın bulunduğu Keçeci Pazarı'nda kullanılan farklı örtü ve tentelerin görsel kirlilik yarattığı gözlemlenmiştir (Şekil 3.209). Bu çarşı ve pazarlardaki dükkânlarda kullanılan tentelere bir standardın getirilmemiş olması, bölgenin tarihi değerlerine yakışmayan bir görünümün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

-Aydınlatma Elemanları: Hanlar Bölgesi'nde Şanlıurfa Belediyesi tarafından 2005-2006 yıllarında yapılan üst örtü çalışmaları esnasında, çalışma yapılan çarşı ve pazarlardaki aydınlatma elemanları da yenilenmiş, belirli aralıklarla örtülere monte edilen sarkık avizelerle bu çarşılarda görsel olarak birlik sağlanmıştır (Şekil 3.210).

Keçeci Pazarı, Kürkçü Pazarı, Demirci Pazarı, Çadırcı Pazarı, Kazancı Pazarı ve Muhacir Pazarı ile Dabakhane Çarşısı, Kavafhane Çarşısı, Hanönü Çarşısı gibi üst örtü çalışması yapılmayan çarşı-pazarlarda ise, yapılan incelemeler sonucunda farklı aydınlatma armatürlerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 3.211).

Şekil 3. 210 Hanlar Bölgesi'nde yenilenen çarşılar da kullanılan sarkık avizeler (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 211 Hanlar Bölgesi'nde üst örtü çalışması yapılmayan çarşı-pazarlar da kullanılan farklı aydınlatma armatürleri (Orijinal, 2019)

Havanın kararması ile birlikte tenhalaşan, akşamları neredeyse ölü alan niteliğinde olan Hanlar Bölgesi esnafı ile yapılan görüşmelerde, esnaf "bölge genelinde aydınlatmanın çok yetersiz olduğunu, bu durumun güvenlik açısından büyük sorun yarattığını, üst örtü çalışmalarıyla bir kaç yıl önce yenilenen aydınlatmaların da kimi yerlerde arızalandığını, çalışmadığını" belirtmiştir.

-Çeşmeler: Hanlar Bölgesi içerisinde, Dabakhane Çarşısı'nda 2 (iki), Eskici Pazarı'nda 2 (iki), Çadırcı Pazarı'nda 1 (bir), Kavafhane Çarşısı'nda 1 (bir), Hacı Kamil Hanı'nda 1 (bir), Boyahane Çarşısı'nda 1 (bir) olmak üzere toplam 8 adet çeşme bulunmaktadır. Genellikle taş malzemedен yapılmış olan bu çeşmelerin her biri farklı bir tasarıma sahiptir (Şekil 3.212).

Şekil 3. 212 Hanlar Bölgesi'nde bulunan çeşmelerden örnekler (Orijinal, 2019)

-Çöp-Atık Geri Dönüşüm Kutuları: Yapılan incelemeler sonucunda bölge genelinde çöp kovasına rastlanılmamıştır. Gerek çarşı ve pazarların çoğunun sadece yürüme yoluna yetecek genişlikte olması, gerekse esnafın çöp kovalarının yarattığı kötü kokudan ve gelen hayvanlardan rahatsız olması nedeniyle çöp kovaları ya hiç konulmamış ya da konulanlar tekrardan kaldırılmıştır.

Bölgedeki çöpler, Eyyübiye İlçe Belediyesi'nin bölgeye görevlendirdiği personeller tarafından belirli aralıklarla toplanmaktadır (Şekil 3.213). Yapılan gözlemler sonucunda, esnaf dışında bölgeye gelen kullanıcıların çöplerini atacak yerler bulamadıklarında çöplerini duvar kenarına ya da yola attıkları görülmüş, günün yoğun saatlerinde ya da hafta sonlarında yapılan temizliğin yeterli olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 3.214).

Şekil 3. 213 Görevli personel (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 214 Bölgede rastgele atılan çöpler (Orijinal, 2019)

Ayrıca bir çok esnaf grubunun bulunduğu, pek çok zanaatın var olduğu Hanlar Bölgesi'nde cam, alüminyum, plastik, kağıt gibi herhangi bir geri dönüşüm ünitesine rastlanılmamıştır. İlgili kurumlar bu konuda gerekli çalışmaları acilen başlatmalı, bölgede uygun alanlara geri dönüşüm kutularını yerleştirmeli ve geri dönüşümün önemi konusunda farkındalık yaratarak esnafı kullanımına teşvik etmelidirler.

-Oturma Elemanları: Genellikle dar sokaklardan oluşan bölgede sadece, ortasında meydan diye nitelendirilebilecek alanları bulunan Kazancı Pazarı, Çadırcı Pazarı ve Kavafhane Çarşısı ile Haşimiye Meydanı'nda oturma bankları bulunmaktadır. Bu bankların oturma bölümleri genellikle ahşap karkasdan yapılmıştır.

Yapılan gözlemler sonucunda, bölgeye şehir merkezinden gelen kesimin çoğunlukla 60-80 yaş aralığında olduğu, belirli aralıklarla dinlenmeye ihtiyaç duyan bu insanlar için özellikle de Haşimiye Meydanı'nda bulunan bankların yetersiz olduğu, Kavafhane Çarşısı ve Çadırcı Pazarı'nda bulunan bankların motosikletler ya da esnaf tarafından konulan eşyalardan dolayı kullanılmadığı tespit edilmiştir (Şekil 3.215).

Şekil 3. 215 Bölgede bulunan banklardan bazıları (Orijinal, 2019)

-Bilgi İletişim ve İşaret Panoları: Hanlar Bölgesi'nde genellikle park yeri ve park süresini göstermek ya da bölgedeki tarihi yapıları, çarşı ve pazarları tarif etmek amacıyla kullanılan tabelalar gümüş ferforje ayaklı panolarda, duvara monte edilerek ya da mevcut direklere monte edilerek kullanılmaktadırlar (Şekil 3.216).

Şekil 3. 216 Bölgedeki bilgi iletişim ve işaret panolarından örnekler(Orijinal, 2019)

3.5.10. SWOT Analizi

Bu sorgulamalar, *mekânsal altyapı*, *sosyo-ekonomik altyapı*, *kurumsal-yönetimsel altyapı* ve *mimari altyapı* olmak üzere 4 (dört) başlık altında ele alınarak, güçlü yönler, zayıf yönler, riskler ve fırsatlar olmak üzere ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede;

-**Mekânsal altyapı** bağlamında incelendiğinde; Koruma Amaçlı İmar Planı'nda Geleneksel Ticaret Alanı (GT) olarak işlenmiş, tescilli anıtsal kültür varlıkları ile yayalaştırılacak meydan ve alanlardan oluşan Hanlar Bölgesi'nde bulunan tarihi yapıların varlığı öne çıkmaktadır. Bu mevcut yapılar ile tarihi çevre genelinde yapılacak bütüncül koruma çalışmaları eşliğinde iyileştirme, sağlıklılaştırma, restorasyon gibi çalışmalar, mekânsal kalitenin artırılması bakımından önem taşımaktadır.

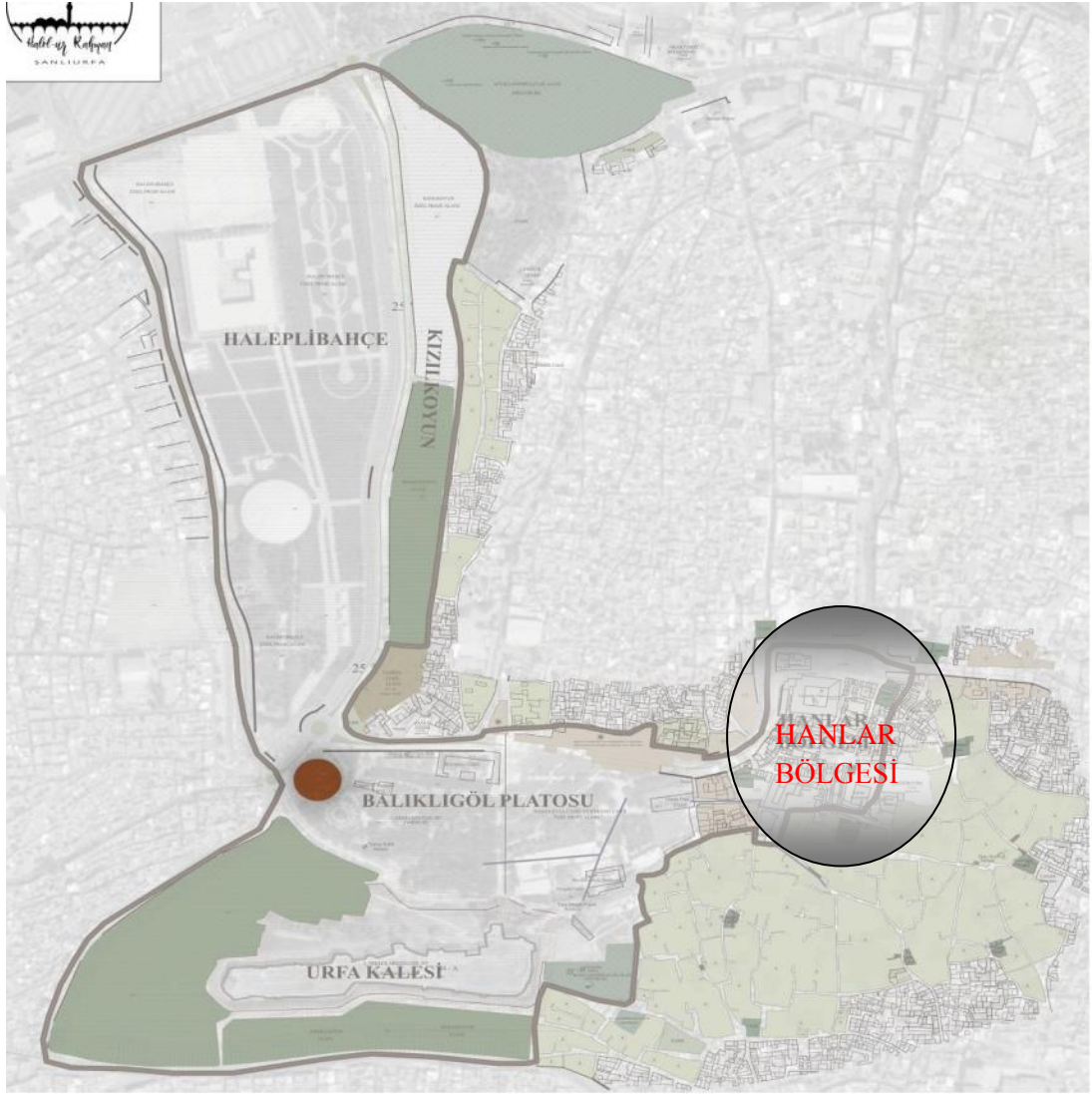
-**Sosyo-ekonomik altyapı** bağlamında; yaygın olarak ticari amaçla kullanılan Hanlar Bölgesi'nde süregelen geleneksel bir alışveriş kültürü bulunmaktadır. Günümüzde sadece Sipahi Pazarı'nda etkisinin var olduğu, geçmişte Ahi kültürünün etkisiyle şekillenen çarşılar da çok çeşitli meslek dalları ve yöreye özgü el sanatlarının varlığı bu ticari alanı cazibe merkezi haline getirirken bu meslek gruplarından çoğunun zaman içinde yok olması veya yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olması ana sorunlar arasında değerlendirilmiştir.

-**Kurumsal-yönetimsel altyapı** bağlamında; geçtiğimiz yıla kadar bölgede bütüncül bir çalışmanın yapılmamış ve yapılan çalışmalar genelde tek yapı ölçeğinde olmuştur. Geçen yıl bir çok paydaşın işbirliği ile yapılan ve Hanlar Bölgesi'ni de içine alan "Balıklıgöl Alan Yönetim Planı"nı hazırlanmıştır (Şekil 3.217). Ancak hazırlanan plan incelendiğinde ağırlıklı olarak Balıklıgöl ile ilgili sorun ve önerilere yönelik olduğu ve Hanlar Bölgesi'ne detaylı değinilmediği gözlemlenmiştir.

-**Mimari altyapı** bağlamında incelendiğinde; bölgedeki tarihi yapıların yarısına yakınında gerekli koruma-sağlıklılaştırma çalışmalarının yapılmadığı ve restore edilen yapılara uygun işlevler verilmediğinden kent yaşamına kazandırılmadığı görülmektedir. Ayrıca han, hamam, cami gibi farklı yapı tipolojilerinin bir arada bulunduğu ve büyük bir turizm potansiyeline sahip olan bölgede, ziyaretçiler için konaklama-mola ve dinlenme alanlarına ilişkin yeterli mekânsal düzenlemelerin olmayışı, yeterli rekreasyon, meydan ve yeşil alanların bulunmayışı gibi sorunlar ileride yapılacak planlama-tasarım çalışmaları için öne çıkarılmıştır.

Sonuç olarak; Şanlıurfa Hanlar Bölgesi'nin mevcut sosyal-kültürel ve teknik altyapı-üstyapı sorunlarının tespit edilerek, gelişme potansiyel-dinamikleri esas

olmak üzere geleceğe yönelik mekânsal ve sektörel stratejilerin belirlenmesinde öncelikli konu ve alanların belirlenebileceği düşünülmektedir.

Şekil 3. 217 Balıklıgöl alan yönetiminin kapsadığı alan

MEKANSAL ALTYAPI (Sosyal ve Teknik Altyapı)
<p>GÜÇLÜ YÖNLER</p> <p>G.1 Bölgenin, üç dinin mensuplarıncı kutsal sayılan Balıklıgöl ile İç Kale, Kızılkoyun Nekropolü ve Şanlıurfa Kent Müzesine yakın olması</p> <p>G.2 Kentin 14. yy'dan bu yana varlığını sürdüren en eski geleneksel ticaret alanı olması</p> <p>G.3 Bölgenin inanç turizmi yanında "kültür turizmi" açısından da önemli bir potansiyele sahip olması</p> <p>G.4 Bölgede, çok çeşitli meslek dallarının ve yöreye özgü el sanatlarının var olması</p>
<p>ZAYIF YÖNLER</p> <p>Z.1 Bölgeye ait koruma çalışmalarının genelde tek yapı ölçeğinde olması, Hanlar Bölgesi'ni mekânsal ve işlevsel açıdan birlikte ele alan bütüncül bir koruma çalışmasının olmaması</p> <p>Z.2 Bölgenin tüm boyutları ile yeterince tanıtılmaması ve bölgedeki değerlerin pek çoğunun turistlerin ilgisini çekecek şekilde düzenlenmemesi</p> <p>Z.3 Bölgenin kültürel miras potansiyelinin yeterince farkında olunmaması, toplumda yeterli düzeyde bilinç ve duyarlılığın olmaması</p> <p>Z.4 Bölgedeki çarşı ve pazarların üst örtülerinde ve cephe düzenlerinde üslup ve biçim olarak bir birlikteliğin olmaması</p> <p>Z.5 Ticari alanlarda ön görünüm kirliliğinin olması. Tabelalarda form ve büyüklük bakımından bir bütünlüğün olmaması ve bunların tarihi yapının algılanabilirliğini azaltması</p> <p>Z.6 Bölgedeki temizlik ve hijyen sorunu</p>
<p>RİSKLER</p> <p>R.1 Hanlar Bölgesi'ndeki restore edilmiş olan hanlar ile çarşı ve pazarlara uygun işlevsel kullanımlar tanımlanmamasına dayalı olarak kullanılmayan ve kullanışsız alanların artması riski</p> <p>R.2 Yeterli ve nitelikli yönlendirme ve tanıtım işaretlerinin olmamasına dayalı olarak tanınırlık-bilinirlik eksikliği</p>
<p>FIRSATLAR</p> <p>F.1 Bölgenin somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri bağlamında kent tarihi ve geleneksel mesleklerin-el sanatlarının belgelenmesi açısından önemli bir kaynak potansiyeline sahip olması</p>

SOSYO-EKONOMİK ALTYAPI (Zanaatlar/Alışveriş Kültürü)
GÜÇLÜ YÖNLER G.1 Tarihsel ve kültürel kimliği ile bölgenin Şanlıurfa kentinin geleneksel alışveriş merkezi niteliğinde olması G.2 Bakırcılık, kazazlık, kürkçülük, saraçlık, demircilik gibi geleneksel mesleklerin turizme yönelik el sanatları bağlamında gündelik-güncel yaşam ile bütünleşme potansiyeli
ZAYIF YÖNLER Z.1 Geleneksel el sanatlarının korunması-yaşatılması ve sürdürülebilir kılınmasına katkı sağlayabilecek fiili durumda çalışan usta öğreticilerin yok denecek kadar az olması Z.2 Geleneksel zanaatların yaşatılması ve istihdam olanaklarına yönelik meslek edindirme kurslarının yetersiz olması Z.3 Bölgede sosyal aktiviteye yönelik uygun işlevlerin olmayışı ve güvenlik-denetim-izleme sorunlarına bağlı olarak gece/akşam kullanım olanaklarının olmayışı, dolayısıyla bölgenin gece/akşam kullanılmayan "ölü alan" niteliğinde olması Z.4 Ahilik geleneğinin günümüzdeki yansıması olarak bakırcılık, demircilik, kazazlık vb. mesleklerin usta-çırak-kalfa zincirinde devamlılık sağlanmasına yönelik istihdam cazibesinin olmaması
RİSKLER R.1 Usta-çırak zincirinin son temsilcilerinin kalmasına dayalı olarak geleneksel el sanatlarının kaybolma riski ile karşı karşıya olması R.2 Bakırcılık, demircilik, kazazlık gibi geleneksel mesleklerin arz-talep ilişkisi bağlamında istihdam ve geçim sorunlarına dayalı olarak yok olma riski R.3 Bakırcılık, demircilik, saraçlık gibi geleneksel mesleklerin turizme yönelik olarak gündelik yaşam ile bütünleşme sorunları R.4 Kentsel nüfusun talep ve beklentilerini karşılamaya yönelik sektörel gelişme alternatiflerinin geliştirilmemesine bağlı olarak bölgenin sadece kırsal kesim ağırlıklı ticaret alanına dönüşme riski
FIRSATLAR F.1 Tarihsel ve kültürel kimliği ile Hanlar Bölgesi'nin alışveriş simgesi niteliğinde olması F.2 Marka ve imaj değeri olabilecek nitelik ve içerikte geleneksel zanaat dallarının turizme yönelik ticaret potansiyelinin olması

KURUMSAL-YÖNETİMSEL ALTYAPI

GÜÇLÜ YÖNLER

G.1 Kamu kurum ve kuruluşları, Harran Üniversitesi, sivil toplum kuruluşları gibi pek çok paydaşın işbirliği ile Hanlar Bölgesi'ni de içine alan "Balıklıgöl Alan Yönetim Planı"nın hazırlanmış olması

ZAYIF YÖNLER

Z.1 Bölgede var olan sorunların tespiti ve çözümü bağlamında bölgeyi koruma ve geliştirmeye yönelik herhangi bir yönetim merkezinin ya da derneğin bulunmaması

Z.2 Hanlar Bölgesi'nin tarihsel geçmişi ve kültürel miras değerlerini bütüncül biçimde ele alan kurumsal çalışmaların eksikliğine dayalı olarak sadece ticari olarak görülmesi ve kültürel miras farkındalığının olmaması

Z.3 Bölgedeki tarihsel değerlerin korunarak gerek mevcut işlevleri ile gerekse yeni işlevler verilerek kent yaşamına yeniden kazandırılmasına yönelik projelerin eksikliği

Z.4 Ulusal-bölgesel ve yerel düzeyde farkındalık-tanınırlık sağlanmasına yönelik yeterli tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarının olmaması

Z.5 Restore edilen yapılara uygun işlevlerin verilmemesi sonucu yapıların kent yaşamına kazandırılmaması (Barutçu Hanı örneği..)

Z.6 Bölgedeki denetim eksikliği

RİSKLER

R.1 Bölgede yöreye özgü geleneksel el sanatları ile uğraşan kürkçüler, kazazlar gibi esnaf ve zanaatkarların ekonomik sorunlarının çözümüne yönelik finansal ve teknik desteklerin yetersiz olması

R.2 Geleneksel zanaatlarda usta-çırak ilişkisinin sürdürülmesine yönelik meslek edindirme çalışmaları ve istihdam olanaklarının yetersizliği

R.3 Hanlar Bölgesi'nin mekânsal ve işlevsel kullanımlar bakımından yerel halk için giderek cazibe merkezi olma niteliğini kaybetmesi

R.4 Kaybolmakta olan meslek gruplarının yaşatılmasına yönelik usta-çırak-kalfa zincirinin korunması-özendirilmesine yönelik gerekli faaliyetlerin eksikliği

FIRSATLAR

F.1 Geleneksel zanaatların yaşatılmasına yönelik olarak Avrupa Birliği ve Kalkınma Ajansı fonlarının varlığı

F.2 Hanlar Bölgesi'ni de içine alan, 2018 yılında hazırlanmış olan "Balıklıgöl Alan Yönetim Planı"nın ile bölgeye bütüncül olarak bakılarak bölgenin yeniden canlandırılma olanağı

MİMARİ ALTYAPI
<p>GÜÇLÜ YÖNLER</p> <p>G.1 Bölgede turizm potansiyeline sahip çok sayıda tarihi han, hamam, cami yapısı ile çarşı ve pazarların bulunması</p> <p>G.2 Kent merkezindeki konaklama ihtiyacına yönelik düzenlenebilecek çok sayıda han yapısına sahip olması</p>
<p>ZAYIF YÖNLER</p> <p>Z.1 Ticaret alanı dokusu ve tarihsel yapı izlerinin korunmasına yönelik plan-proje çalışmalarının yetersiz olması</p> <p>Z.2 İstihdam ve geçim sıkıntısına dayalı olarak niteliksiz ticaret yapı stokunun yenilenmemesi</p> <p>Z.3 Ziyaretçiler için konaklama-mola ve dinlenme alanlarına ilişkin yeterli mekânsal düzenlemelerin olmaması</p> <p>Z.4 Dükkânlarda işlev gereği yapılan dekorasyon, vitrin düzeni gibi değişikliklerin tarihi dokuya uymayıp, kötü bir görünüm sergilemesi</p> <p>Z.5 Özel mülke tabi olan taşınmaz kültür varlıklarında, miras yoluyla bölünerek hisseli mülkiyetlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak koruma eylemlerinde muhatap maliklerinin fazlalaşmasının, bir araya gelme, yapıyı sahiplenme ve yapının onarımını gerçekleştirmede sorunlara neden olması (Eski Arasa Hamamı örneği..)</p>
<p>RİSKLER</p> <p>R.1 Osmanlı Dönemi ve öncesine ait pek çok tarihi han ve hamam yapısında gerekli koruma-sağlıklaştırma çalışmalarının yapılmaması sonucu yapıların giderek atıl duruma gelmesi</p> <p>R.2 Bölgedeki tarihi çarşı ve pazarlarda yöreye özgü el sanatlarının neredeyse terk edilmesi, yeni işlevlerin oluşmaması sonucu dükkânların giderek boşalması ve depo olarak kullanılması ile bölgede ticari faaliyetlerin de giderek azalması</p> <p>R.3 Bölgedeki tarihi yapılara kullanıcılar tarafından yapılan bilinçsiz müdahaleler ve eklerin, yapılara zarar vermesi ve yapının özgünlüğünü bozması</p> <p>R.4 Geçmişten insanların yıllarca faydalandıkları Halil-ür Rahman Su Yolu Güzergâhı'ndaki suyun yapılarda açığa çıktığı alanların kapatılması</p>
<p>FIRSATLAR</p> <p>F.1 Hanlar Bölgesi'nin tarihsel ticaret mekanı niteliğine dayalı olarak kültürel turizm odaklı ziyaretçi potansiyeli</p>

3.5.11. Bölüm Değerlendirmesi

Hanlar Bölgesi'ne ilişkin analitik haritalar ile SWOT analizi bulgularının karşılaştırmalı değerlendirilmesi sonucunda, bölgedeki mekansal ve işlevsel altyapıya ilişkin olarak gelecekte yapılacak olan tasarım, planlama ve uygulama çalışmalarına yol haritası olabilecek bir takım tespitler belirlenmiştir (EK-11). Bu tespit ve değerlendirmeler de Hanlar Bölgesi'nin mevcut potansiyelini gösterebilen alanlarla geliştirilip, iyileştirilmesi gerekli alanlar ifade edilmektedir. Bu bulguların

karşılaştırmalı olarak değerlendirme çalışmaları bölgedeki Han, hamam gibi tarihi yapılar ile tescilli çarşı ve pazarlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Şanlıurfa kültür ve turizminin kalbi niteliğinde olan Tarihi Hanlar Bölgesi'nde bulunan 8 adet hanı incelediğimizde; avlusundan Halil-ür Rahman suyunun geçtiği, turistlerin en fazla uğrak yeri olan Gümrük Hanı dışında, kimisi atıl durumda olan kimisi ise belirli bir kullanıcı grubuna hitap eden diğer hanların çoğunun yerli halkın büyük bir bölümü tarafından tanınmadığı görülmüştür. Yapılan analizler ve gözlem verileri sonucunda bölgedeki hanlardan:

Gümrük Hanı'nın alt katında çayhaneler, bir iki kebabçı dükkânı ile tespihçilerin bulunduğu, kebabçılardan çıkan kokunun zaman zaman hana çay-kahve içmeye gelen insanları rahatsız ettiği gözlemlenmiştir. 2 katlı olan hanın üst katında ise terzilerin bulunduğu, terzilerin ütülerinden çıkan buharın odada fazla nemlenme ve rutubete sebep olduğu ve tarihi yapıya zarar verdiği belirlenmiştir. Bölgede vakit geçirilebilecek neredeyse tek dinlenme alanı olan bu hanın, özellikle en yoğun olduğu hafta sonlarında talebi karşılayamadığı tespit edilmiştir.

Gümrük Hanı'nın güney tarafında bulunan ve 2011 yılında restore edilen, 2 katlı Mencek Hanı'nın alt katındaki dükkânların neredeyse tamamı boş durumdadır. Günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş bölgedeki en eski han olan bu yapının üst katı terziler tarafından kullanılmaktadır.

Doğuda Aktar Pazarı ve batıda Hanönü Çarşısı'na açılan iki kapısı bulunan, 2 katlı inşa edilmiş olan Hacı Kamil Hanı'nın alt katında tuhafiyeciler, çay ocağı ve bir iki kuyumcu dükkânı bulunmaktadır. Üst katı tamamen boş olan bu hanın avlusu esnaf tarafından beyaz çadırlarla kapatılmış, kötü bir görünüm sergilemektedir. Han günümüzde kötü bir durumdadır.

Urfa'daki tek üç katlı han olma özelliğini taşıyan Barutçu Hanı 2017 yılında Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilmiş, bir süre kullanıldıktan sonra sosyal ve kültürel amaçlı kullanım için Kalkınma Ajansına devredilmiştir. Yenilenen han günümüzde kapalı durumdadır.

Kazancı Pazarı mevkiinde Şaban Hamamı ile karşılıklı inşa edilmiş olan Şaban Hanı, günümüzde terziler tarafından kullanılmakta, belirli kullanıcı grubuna hitap etmektedir. Han günümüzde kötü durumdadır.

Keçeci Pazarı mevkiinde bulunan Kumlu Hayat Hanı günümüzde 'Kuşçular Kahvesi' olarak bilinmektedir. Kahvehane ve kuşların alınıp satıldığı mezar olarak kullanılmaktadır. Halil-ür Rahman Gölü'nden çıkararak çeşitli han, hamam ve cami yapılarından geçen Halil-ür Rahman suyu, bu hanın giriş eyvanından açığa çıkmakta iken sonradan bu kanalın üzeri bazalt değirmen taşı ile kapatılmıştır.

Kürkçü Pazarı'nda bulunan ve adını buradan alan Kürkçü Pazarı Hanı, günümüzde harabeye yakın bir vaziyettedir.

Bölgede bulunan hamam yapılarını incelediğimizde, Velibey Hamamı'nın günümüzde çalışır vaziyette olduğu ve bayanlara hizmet verdiği, onun dışında bölgede bulunan diğer hamamların kullanılmadığı ve kötü durumda olduğu gözlemlenmiştir. Haşimiye Meydanı'nda bulunan Eski Arasa Hamamı'nın restorasyon projesi hazırlanmış, ancak restore edilememiştir. Birbirine bitişik olarak inşa edilmiş olan Sultan ve Keçe Hamamları günümüzde konut yapıları ile beraber satılıktır. Kazancı Pazarı mevkiinde bulunan ve geniş bir alanı kapsayan Şaban Hamamı kapalı olup cephelerden algılanmamaktadır.

Bölgedeki tarihi çarşı ve pazarları incelediğimizde; Muhacir Pazarı, Keçeci Pazarı, Kürkçü Pazarı ve Dabakhane Çarşısı dışında bölgede bulunan diğer çarşı ve pazarlardaki dükkanların genelde tek katlı olduğunu, bölge genelinde başlıca sorunların dar sokaklarda motosiklet kullanımı- parklanması (Şekil 3.218), temizlik ve hijyen sorunu, dükkanlarda ön görünüm kirliliğinin olması-dükkan sınırları dışında işgaliyenin olması (Şekil 3.219) ve kabloların sebep olduğu görüntü kirliliği (Şekil 3.220) olarak belirlenmiştir.

Şekil 3. 218 Rastgele park edilen motosikletler (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 219 Dükkan sınırları dışına işgaliyeler (Orijinal, 2019)

Şekil 3. 220 Kabloların sebep olduğu görüntü kirliliği (Orijinal, 2019)

Ayrıca tarihi çarşı ve pazarlarda yöreye özgü el sanatlarının neredeyse terk edilmek üzere olduğu, yeni işlevlerin oluşmaması sonucu dükkânların giderek boşaldığı- depo olarak kullanılmaya başlandığı ve bölgede ticari faaliyetlerin giderek azaldığı gözlemlenmiştir.

BÖLÜM IV: SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç itibariyle, Şanlıurfa-Hanlar Bölgesi'ne ait yazılı-çizili ve görsel kaynaklar ile yerinde tespit-gözlem çalışmaları ve sözlü görüşmeler ile mekânsal ve işlevsel kimliğine ilişkin geçmiş bilgileri irdeleyerek, morfolojik analizler ve SWOT analizler yoluyla gelişme potansiyellerini değerlendiren bu tez çalışması sonucunda; koruma-geliştirme ve yenileme stratejileri bağlamında öncelikli müdahale konu ve alanlarına yönelik bir takım öneriler belirlenmiştir. Bu öneriler; var olan ticaret kapasitesi/potansiyeli ile kültürel miras değerleri esas olmak üzere planlama-tasarım çalışmaları bağlamında **mekânsal öneriler, işlevsel/sektörel öneriler, sosyo-kültürel öneriler** ile **kurumsal önerilere** ilişkin **koruma-yenileme stratejileri** eşliğinde ele alınarak, **öncelikli müdahale konu ve alanlarının** belirlenmesi öngörülmüştür.

Bu önerilerin; Hanlar Bölgesi'nin korunması-geliştirilmesi ve canlandırılması sürecine yönelik planlama-tasarım çalışmalarına çok yönlü katkı sağlayacağı, tarihsel geçmişe dayanan geleneksel zanaat faaliyetlerinin canlandırılması ile turizme yönelik potansiyellerinin yeniden değerlendirilmesine olanak sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu olanakların, Hanlar Bölgesi'nde yer alan esnaf-zanaatkârların gerek ekonomik artı değer gerekse istihdam olanakları yaratılmasında önemli bir dinamik oluşturabileceği düşünülmektedir.

4.1. Koruma-Geliştirme ve Yenileme Stratejileri

4.1.1. Mekansal Stratejiler

Tarihsel kültür değerlerinin yoğun olarak bulunduğu bölgenin mekansal altyapısının geliştirilmesi-iyileştirilmesine yönelik düzenlemeleri içermektedir

- Hanlar Bölgesi'nde yer alan geleneksel ticaret-zanaat faaliyetlerine yönelik sektörel düzeyde uzmanlık göstermiş olan özgün sokak dokuları, ayrıntıda kentsel tasarım çalışmaları kapsamında yeniden düzenlenmelidir.
- Geçmişte insanların yıllarca faydalandıkları Halil-ür Rahman su yolu güzergâhındaki suyun yapılarda açığa çıktığı ve sonradan kimi yapılarda kapatıldığı (Kumlu Hayat Hanı gibi.) alanlar yeniden açılmalı, özgün haline getirilmelidir.
- Ziyaretçiler için konaklama-mola ve dinlenme alanlarına ilişkin yeterli mekansal alt yapının olmayışı, yeterli rekreasyon, meydan ve yeşil alanların olmayışı gibi bölgede analiz sonuçlarından elde edilen eksiklikler doğrultusunda, bölgedeki tarihsel değerler korunarak yeniden işlevlendirilmeli ve turizme açılmalıdır.

4.1.2. İşlevsel / Sektörel Stratejiler

Tarihi Hanlar Bölgesi'ndeki gerek mevcut geleneksel ticaret-zanaat faaliyetlerinin canlandırılması gerekse istihdam yaratılmasına yönelik çabaları içermektedir.

- Bakırcılık, kazazlık, kürkcülük, dericilik, saraçlık, demircilik, nacırlık gibi zanaat faaliyetlerine ilişkin dükkan-atölye birlikteliğinin geliştirilmesi yoluyla günümüzde kaybolan usta-çırak ilişkisi yeniden canlandırılmalıdır.
- Keçecilik, kazazlık, dericilik, saraçlık gibi ürünleri günümüzde rağbet görmeyen geleneksel meslek dallarının, ürün satışları desteklenerek ayakta kalmaları ve geleceğe taşınmaları sağlanmalıdır.
- İşyerleri içerisindeki aydınlatma, ısıtma-soğutma gibi çalışma şartlarını etkileyen faktörler geliştirilerek ve cephe ile iç mekân düzenlemeleri

yapılarak göze hitap mekânlar oluşturulmalı, yok olmaya başlayan meslekler özendirici hale getirilmelidir.

- Hanlar Bölgesi'nin anayollardan uzak, daha çok köyden ve ilçelerden gelen kesime hitap eden doğu ve güneyindeki iç kısımlarını canlandırmak, Gümrük Hanı ve çevresinde yoğunlaşan yerli ve yabancı turistleri bölgenin her alanına yönlendirebilmek adına bütüncül planlamalar geliştirilmelidir. Bölgedeki istihdam oranının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

4.1.3. Sosyo-Kültürel Stratejiler

Sosyo-kültürel altyapı bağlamında Hanlar Bölgesi'nde günümüzde sadece Sipahi Pazarı'nda var olan, geçmiş kültürün izlerini taşıyan, dayanışma ve birlikte hareket edebilme duygusunu esas alan Ahilik geleneğinin tüm çarşı ve pazarlarda canlandırılmasına yönelik çalışmaları kapsamaktadır.

- Geleneksel ticaret alanlarından oluşan Hanlar Bölgesi'nde Ahilik kültürünün tanıtılması ve yaşatılmasına yönelik olarak 'Ticaret Müzesi' ya da 'Zanaat Müzesi' kurulmalıdır.

- Hanlar Bölgesi'nde var olan geleneksel el sanatları ustalarının kişisel fotoğraf arşivleri ve yaşadıkları hayat tecrübeleri bir araya getirilerek geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran çalışmalar yapılmalı, böylece geleneksel bir kültürün giderek yok olmaması, kaybolup giden görsel arşivlerin gün yüzüne çıkarılması ve değerlendirilmesi hedeflenmelidir.

4.1.4. Kurumsal Stratejiler

- Hanlar Bölgesi'ndeki esnaf ve zanaatkârların ortak sorunlarına karşı birlikte hareket edebilmesine yönelik *'Hanlar Bölgesi Koruma-Güzelleştirme Derneği'* kurulmalıdır.

- Bölgeye özgü güvenlik ve denetim birimleri kurulmalı ve güvenlik noktaları oluşturulmalıdır.

- %93'ü tescilli yapılar, çarşı ve pazarlardan oluşan Hanlar Bölgesi'nde çeşitli gezi güzergâhları belirlenmeli, bilgi ve yönlendirme panoları ile insanlar yönlendirilmelidir.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile bölgede belirli aralıklarla şenlikler düzenlenmeli, bölgedeki zanaatların ve tarihi miras değerlerinin bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımının yapılması sağlanmalıdır.

4.2. Öncelikli Müdahale ve Konu Alanları

Bu bölümde Hanlar Bölgesi'nde yapılan analiz çalışmaları ile SWOT analizi verilerinin, stratejik mekânsal planlama yaklaşımı temelinde değerlendirilmesi sonucu; mekânsal altyapı ve sektörel bilgi birikiminin gelecek kuşaklara aktarılabilmesine yönelik olarak koruma-geliştirme ve yenileme stratejileri bağlamında gelişme odakları ve koridor mekânlar esas olmak üzere **öncelikli müdahale konu ve alanları** önerilmiştir (Ek-12).

4.2.1. Koruma-Geliştirme-Yenileme Alanları

Koruma-geliştirme alanları, Hanlar Bölgesi içerisindeki tarihsel yapıları ve yakın çevresini oluşturan **mekânsal-işlevsel kimlik alanları** olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, tarihsel değeri olan anıtsal yapılar ve çevresi için koruma-yenileme ile yeniden işlevlendirme projelerinin üretilmesi hedeflenmiştir. Bu projeler, bölgenin özgün mekânsal ve işlevsel karakteristiğinin ortaya çıkarılması ve kültürel bağlamda marka değeri yaratılması bakımından önemlidir.

Öneri projeleri hazırlanırken, tek yapı ölçeğinden ziyade bölgeye bütüncül olarak bakılmış, bölgedeki ihtiyaçlar ve eksiklikler tespit edilerek bu eksiklikler doğrultusunda yapılara yeni işlev önerileri sunulmuştur.

➤ **Hanların Turizme Kazandırılması Projesi:** Hanlar Bölgesi'nde yapılan incelemeler sonucunda, bölgenin havanın kararması ile birlikte canlılığını kaybettiğini ve ölü bölge niteliğinde olduğunu, turistlere yönelik konaklama mekânlarının bulunmadığını, yeterli dinlenme-mola alanlarının bulunmadığını,

bölgede kahvaltı yapılabilecek ve yörenin yemeklerinin sunulduğu herhangi bir mekânın olmadığını, kültürel miras değerleri bakımından zengin olan bölgede bu tarihi değerlerin tanıtılacağı, sergileneceği müze, sergi alanı gibi mekânların bulunmadığı görülmüştür. Bu eksikler doğrultusunda hanların konumları ve mimari yapıları dikkate alınarak uygun işlevsel öneriler sunulmuştur (Şekil 4.1). Bu tarihi yapıların yenilenerek korunması, uygun işlevler verilerek, yaşatılarak, geniş kitleler tarafından kullanılması bölgenin canlandırılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Şekil 4. 1 Bölgede bulunan hanlar ve önerilen işlevler

Gümrükhan: İki katlı olan hanın alt katında bulunan bir iki kebabçı dükkânı çıkartılarak alt katın tamamı **çayhaneler** kullanımına özgü olmalıdır. Hanın üst katında bulunan ve tarihi yapıya zarar veren terzilere başka bir mekân verilip üst kat bölgedeki ihtiyaç doğrultusunda **kahvaltı salonları** olarak düzenlenmelidir.

Mencek Hanı: 12.000 yıllık bir süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve bu sayede zengin bir kültürel mirasa sahip olan Urfa Şehri'nde bu değerlerin tanıtılacağı, bölgede var olan ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan geleneksel el sanatları ürünlerinin sergileneceği alanların eksikliğine yönelik olarak bu han '**geleneksel el sanatları müzesi**'ne dönüştürülmelidir.

Hacı Kamil Hanı: Türkiye'de yemek kültürüyle öne çıkan kentlerin başında gelen Şanlıurfa'da, yöreye özgü yemeklerin yerli-yabancı ziyaretçilere sunulduğu ve tanıtıldığı mekânların sayısı yok denecek kadar azdır. Bu doğrultuda, Hacı Kamil Hanı restore edilerek kentin ve bölgenin gastronomi turizmindeki payını artıracak, Şanlıurfa mutfak sanatı ve kültürünü tanıttak **'gastronomi merkezi'**ne dönüştürülmelidir. Ayrıca, avlunun ortasında bulunan ve eski çeşmenin yıkılması ile yerine sonradan yapılan çeşme, orijinaline uygun olarak yeniden yapılmalıdır.

Barutçu Hanı: Turizm yönetim merkezi olarak kullanılması amacıyla Kalkınma Ajansına devredilen, günümüzde kapalı olan han; bu işlevinin yanı sıra, Ahilik geleneğinin günümüzdeki yansıması olarak bakırcılık, demircilik, kazazlık gibi zanaatların usta-çırak-kalfa zincirinde devamlılığının sağlanması, bu zanaatların yaşatılması ve sürdürülebilir kılınmasına yönelik **meslek edindirme kurslarının** verildiği merkez olarak kullanıma açılmalıdır.

Şaban Hanı: Günümüzde terzilerin bulunduğu bu hana, manifaturacıların toplandığı Kazancı Pazarı ve Medine Pasajı'nın yakın olması sebebiyle, Mencek hanı ve Gümrük Hanı'ndan getirilecek terziler de yerleştirilerek **'yöresel kıyafetlerin dikildiği ve sergilendiği mekân'** olarak işlevine devam etmelidir. Ütülerden çıkan buharın yapıya zarar vermemesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Kumlu Hayat Hanı: Şanlıurfa'da halk uğraşlarının başında gelen kuşçuluk, yörede mimari yapıyı da etkilemiştir. Yöredeki geleneksel avlulu konut yerleşkelerinin çoğunda, evlerin hayata (avlu) bakan pencerelerinin üst kısmında 'Kuş Takaları' denilen kuş evleri birbirinden farklı tasarımlarla yapılmıştır. Şanlıurfa'da kuşçuların bulunduğu, yörenin kültüründe ayrı bir yeri ve önemi bulunan sayılı 'kuş kahvehanelerinden' biri olan Kumlu Hayat Hanı, belirli bir kullanıcı grubuna hitap etmekte, insanlar güvenlik dolayısıyla mekâna rahat girememektedir. Günümüzde halk arasında **'Kuşçular Kahvesi'** olarak bilinen bu han restore edilerek Urfa'da bulunan yaklaşık 300 kuş çeşidinin sergilendiği, çay-kahve içilen mekân olarak turizm amaçlı yeniden düzenlenmeli, hanın bulunduğu Keçeci Pazarı'nda insanların güvenle dolaşabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca hanın giriş eyvanında açığa çıkan, ancak sonradan üzeri bazaltla kapatılan Halil-ür Rahman su yolu kanalı orijinalinde olduğu gibi yeniden açılmalı, tescilli 'Halil-ür Rahman Su Yolu Güzergâhı' korunmalıdır.

Kürkçü Pazarı Hanı: Günümüzde betonarme eklentileri oldukça fazla olan yapı, orijinaline göre restore edilerek '**çay-kahve içilebilecek dinlenme mekânı**' olarak düzenlenmeli ve kullanıma açılmalıdır.

Şark Hanı: Günümüzde işyeri olarak kullanılan bu han, yapının özüne ters düşen ve sonradan yapılan eklerden temizlenmeli, bölgedeki konaklama mekânı eksikliği de göz önünde bulundurulduğunda, özgün işlevinde olduğu gibi '**konaklama mekânı**' olarak kullanılarak turizme açılmalıdır.

➤ **Sultan Hamamı ve Keçe Hamamı'nın Müze'ye Dönüştürülmesi**

Projesi: Bugün özellikle Osmanlı mimarisinin ve sosyal hayatının vazgeçilmez parçası olan hamam yapıları, sosyal alanlarda ve gündelik yaşamdaki önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Son yıllarda her evde banyoların artması, eski tarihi hamamlara olan ilgiyi bitirme noktasına getirmiş, tarihi hamamlar bir bir kapanmaya ve yüzyıllarca süren hamam kültürümüz unutulmaya başlamıştır. Geçmişte damat hamamları sünnet hamamları, asker hamamları, kış hamamları, sülük hamamları, gelin hamamları, kız bakma hamamları gibi sosyal hayata konu olan hamam kültürü maalesef bugün yok olmaya yüz tutmuştur.

Yüzyıllar içinde biriken, gelişen ve kuşaklar boyunca aktarılan hamam kültürünün yok olmasını engellemek amacıyla Keçe Hamamı ile birlikte halen satılık olan Sultan Hamamı alınıp restore edilerek '**Müze**'ye dönüştürülmelidir. Bu proje, hamam kültürünün belgelenmesi, sergilenmesi ve geleceğe aktarılması bakımından önem arz etmektedir.

Sultan Hamamının doğu duvarına bitişik inşa edilmiş olan Keçe Hamamı, Urfa'da keçe yapılan tek hamam olması dolayısıyla önemlidir. Belgesel sinemamızın yapıtlarından biri kabul edilen ve birçok ödül almış olan 'Keçenin Teri' adlı filmin çekildiği Keçe Hamamı, Sultan Hamamı ile birlikte alınarak restore edilmeli, keçenin yapım aşamalarını gösteren ve yöreye ait keçelerin sergilendiği bir müzeye dönüştürülmelidir.

Şekil 4. 2 Hamam müzesi örneği

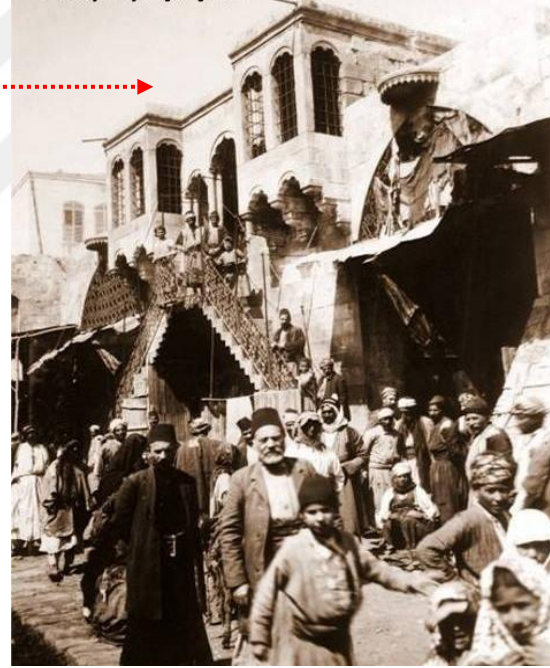
Şekil 4. 3 Keçe yapım aşamaları

➤ **Hüseyniye Çarşılarının Rekonstrüksiyonu Projesi:** Kazancı Pazarı ile Çadırcı Pazarı arasında kuzey-güney yönlü uzayan Hüseyniye çarşılarının yıkılan ön yüzü (Şekil 4.4) ve kahvehane olan üst katı, hem görsellik açısından hem de çarşının tarihsel zenginliğini gözler önüne sermesi açısından yeniden yapılarak hizmete sunulmalıdır.

Şekil 4. 4 Hüseyniye çarşısı (Orijinal, 2019)

Şekil 4. 5 Hüseyniye çarşısının yıkılan ön yüzü

4.2.2. Sağlıklaştırma Alanları

Geçmişte sokak düzeninde mekânsal örgütlenme gösteren geleneksel zanaat faaliyetlerinin sürdürüldüğü tarihi çarşı ve pazarlar *Sokak Sağlıklaştırma ve Yaya Mekân Düzenleme Alanları* olarak belirlenmiştir.

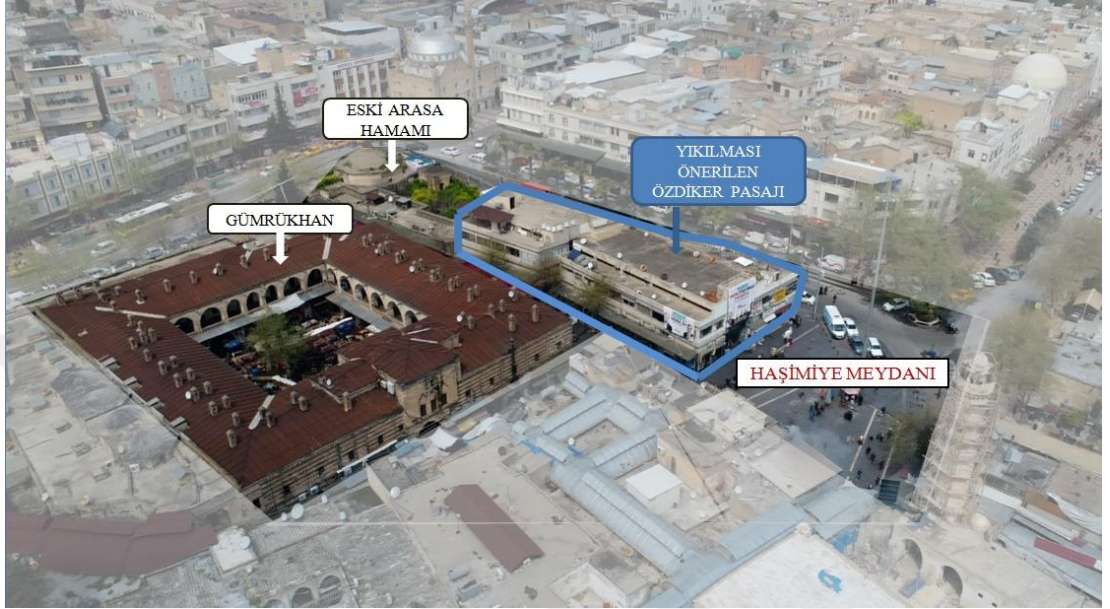
Bu çalışma kapsamında, tarihi çarşı ve pazar sokakları görüntü kirliliğine sebebiyet veren fazlalıklardan (kablolar, cephelerdeki tablo form ve büyüklükleri vs) arındırılmalı, dükkanların yaya yoluna olan işgalleri engellenmeli, tarihi sokaklar içerisinde gezi güzergahları belirlenmeli (zemine döşenen taşların rengi yada farklı döşeme şekilleri ile çarşılar arası geçişler tanımlanabilir), sokakların başına yönlendirme levhaları ile tarihi çarşı ve pazarların tarihini kısaca anlatan tanıtım levhaları konulmalı, bölgenin belirli noktalarına tarihi yapıları ve çarşı-pazarları gösteren krokiler eklenmeli, dükkan cephelerinde birlik sağlanmalı, tarihi çarşı ve pazarların üst örtüsü yenilenerek, orijinalinde olduğu gibi ortamı kışın sıcak yazın serin tutan Nahit taşla örtülmelidir. Kullanıcılar tarafından dükkânlara yapılan bilinçsiz müdahale ve ekler temizlenmeli, yapı orijinal haline getirilmelidir. Tüm tarihi çarşı ve pazarlarda üslup ve biçim birliği sağlanmalıdır.

4.2.3. Kentsel Tasarım Proje Alanları

Kentsel Tasarım Proje Alanları, Hanlar Bölgesi'ndeki kültürel ve doğal miras değerlerini yakın çevresi ile bütün olarak ele alan, kitle ve yapı düzenlemeleri ile yaya dolaşım sistemine ilişkin öneriler sunan, ayrıca kentsel mobilya detaylarını ifade eden ayrıntıda mekânsal düzenleme alanları olarak tanımlanabilir.

Bu çerçevede, Haşimiye Meydanı, Mevlevihane Cami ve çevresi ile Şaban Hamamı ve çevresi yeniden düzenlenmesi öngörölmüş kentsel tasarım proje alanları olarak belirlenmiştir.

➤ **Haşimiye Meydan Düzenleme Projesi:** Bu proje kapsamında öncelikle, Şanlıurfa Koruma Amaçlı İmar Planı'nda meydan olarak tanımlanan alan üzerine sonradan betonarme olarak inşa edilmiş, tarihi hiçbir özelliği bulunmayan Özdiker Pasajı'nın yıkılarak tarihi Gümrük Hanı ve Eski Arasa Hamamı'nın ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Şekil 4. 6 Haşimiye Meydan Düzenlemesi

Özdiker Pasajı'nın yıkılması ile daha geniş bir alana sahip olan ve bölgenin odak noktalarından biri olan Haşimiye Meydanı, rekreasyon işlevi ön plana çıkarılarak yeniden düzenlenmeli, meydanın batısındaki Eski Arasa Hamamı restore edilmeli ve bölgedeki ihtiyaç doğrultusunda çay-kahve içilebilecek dinlenme mekanı olarak düzenlenerek halkın kullanımına açılmalıdır.

➤ **Mevlevihane Cami ve Çevresi Meydan Düzenleme Projesi:** Sahip olduğu yaklaşık 3950 m² alan ile bölgenin açık alanlarının yaklaşık %20 lik bölümünü oluşturan Mevlevihane Meydanı, Kasap Pazarı'nın kuzeyinde bulunan işgallerden temizlenmeli, Mevlevihane Cami 'müze'ye çevrilerek çevresi haftalık ney taksimlerinin yapıldığı alan olarak düzenlenmelidir. Mevlevihane Cami'nin batısında bulunan ve içerisindeki dükkânların neredeyse yarısı günümüzde boş olan Kasap Pazarı, 'yöreye özgü el sanatları ürünlerinin satıldığı otantik çarşı' olarak düzenlenmelidir.

Şekil 4. 7 Mevlavihane Meydan Düzenlemesi

➤ **Saban Hamamı ve Çevresi Kentsel Tasarım Projesi** : Kazancı Pazarı mevkiinde bulunan ve günümüzde harabeye yakın bir durumda bu han restore edilerek '**Kültür ve Sanat Merkezi**' olarak işlevlendirilmelidir. Hanın kuzeyinde bulunan tescilsiz yapılar yıkılarak hanın çevresi açılmalı ve çevre düzenleme çalışması yapılmalıdır. Bölgedeki en büyük sorunlardan biri olan motosiklet park yerlerinin eksikliği göz önüne alındığında hamamın kuzeyinde bulunan Hüseyiniye Mescidi'nin batısı 'Motosiklet Park Yeri' olarak düzenlenmelidir.

Şekil 4. 8 Şaban Hamamı ve çevresi

KAYNAKLAR

- Ahunbay Z. 1996. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon (10. Baskı). İstanbul: YEM Yayınları.
- Akgül, V., Sönmez M.E. (2013). Şanlıurfa Şehri'nin Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi, Türk Coğrafya Dergisi, **61**, 45-62, İstanbul
- Alper M. (1987). Urfa'nın Mekansal Yapısı Türk İslam Mimarisindeki Yeri ve Önemi. *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Arif Ş. 1925. Türkiye'nin Sıhhi, İctimai Coğrafyası: Urfa Vilayeti. İstanbul: T.C. Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaye Vekaleti, Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.
- Badger G.P. 1987. Nestorians and Their Rituals-A Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844, Volume I. London: Darf Publishers Limited.
- Buckingham J S. 1827. Travels in Mesopotamia. London: Henry Colburn.
- Cunet V.1891. La Turquie D'Asie. Geographie Administrative II. Paris.
- Ekinci A. 2018. Osmanlı Urfası. Cilt:1. İstanbul: Orient Basım Yayın San.Tic.A.Ş.
- Enver er-Rifaî. 1976. İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi (Çeviren: Yardım Ali), İstanbul: Damla Yayınevi.
- Faroqhi S. 1996. "18. Yüzyılın Ortalarında Urfa'nın Merkezi" Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Güler S. 2002. "Eskiçağ'dan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi" Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları No: 26, 3-26.
- Günel V, Şahinalp MS. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi, Milli Folklor, **93**, 149-168
- Güzel A. (2009). Tarih Öncesi Bir Yerleşme Olan Şanlıurfa'nın Kuruluşuna Etki Eden Coğrafi Faktörler, Marmara Coğrafya Dergisi, **19**, 108-129, İstanbul.
- Güzel A. (2012). 1927 Tarihli Urfa Salnamesinin Tarihi Coğrafya Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. **11(1)**, 231 -262, Gaziantep.
- Hayes AR. 2002. Urfa Akademisi (Çeviren: Göyünç, N). İstanbul: Yaba Yayınları.

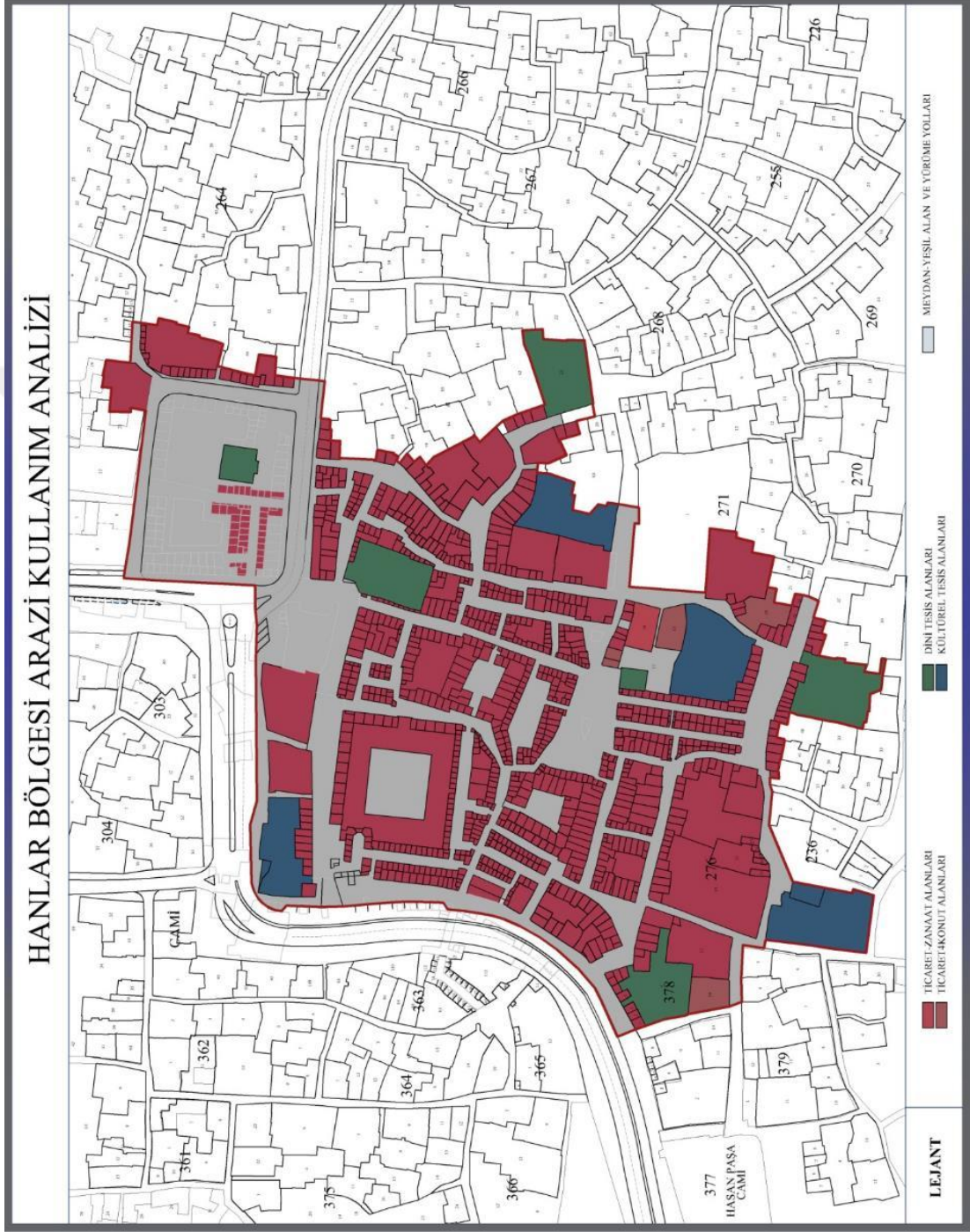
- İbnü'l-Esir. 1991. El Kamil Fi't-Tarih (Çeviren: Köşe, A). İstanbul: Bahar Yayınları
- İlhan HK., (2017). Urfa Halilürrahman Su Yolu Aksının (Antik Daysan Nehri) Kentsel Doku Bağlamında İncelenmesi, Hindiye Tekkesi ve Leyliciler Evi'nin Koruma Önerisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Karlıklılı Ş. . Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa. İstanbul: Creative Yayıncılık, Bizim İller Dizisi II, 1998.
- Kürkçüoğlu AC. 1993. Şanlıurfa Su Mimarisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kürkçüoğlu AC. 2011. Urfa Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde. Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Kürkçüoğlu AC, Kürkçüoğlu SS. 2011. Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları. Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Kürkçüoğlu AC. 2013. “Şanlıurfa İli Camileri”, Ankara: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Niebuhr C. 1975. Reisebeschreibung Nach Arabien und Anderen Ländren 1761-1767. Tübingen: Horst Erdman Verlag.
- Özme A. (2005). Ruha (Urfa)'da Bir Grup Şehir İçi Hanı. *Vakıflar Dergisi*. **29**, 287-343.
- Özme A. (2006). Günümüze Ulaşmayıp Yayın ve Arşiv Kaynaklarından Saptanan Ruha (Urfa) Hanları Üzerine Bir Bakış. *Sanat Tarihi Dergisi*. **XV/1**. 97-111.
- Petermann H.1865. Reisen im Orient, Leipzig.
- Ross SK. 2001. Roman Edessa, Routledge, London and New York
- Segal JB. 2002. Edessa (Urfa)-Kutsal Şehir (Çeviren: Arslan, A), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Segal JB. 2005. Edessa “The Blessed City”. New Jersey: Gorgias Pres.
- Şahin İ. 2001. “Osmanlı Klasik Dönemi Urfası” Uygurlular Kapısı Urfa (Editör: Özden, F). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şahinalp MS. (2005). Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi. *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şahinalp M.S.(2006). Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, **4(1)**, 105-127
- Şemseddin Sami. 1996. Kamusu'l-A'lam. Cilt: 2. Ankara: Tıpkı Basım.
- Tuncel M. 2001. “Urfa'nın Tarihi Coğrafyası'nın Son Halkası: Cumhuriyet Dönemi” Uygurlular Kapısı Urfa (Editör: Özden, F). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turan A.N.,(1993). XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı. *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Turan AN. 2012. XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

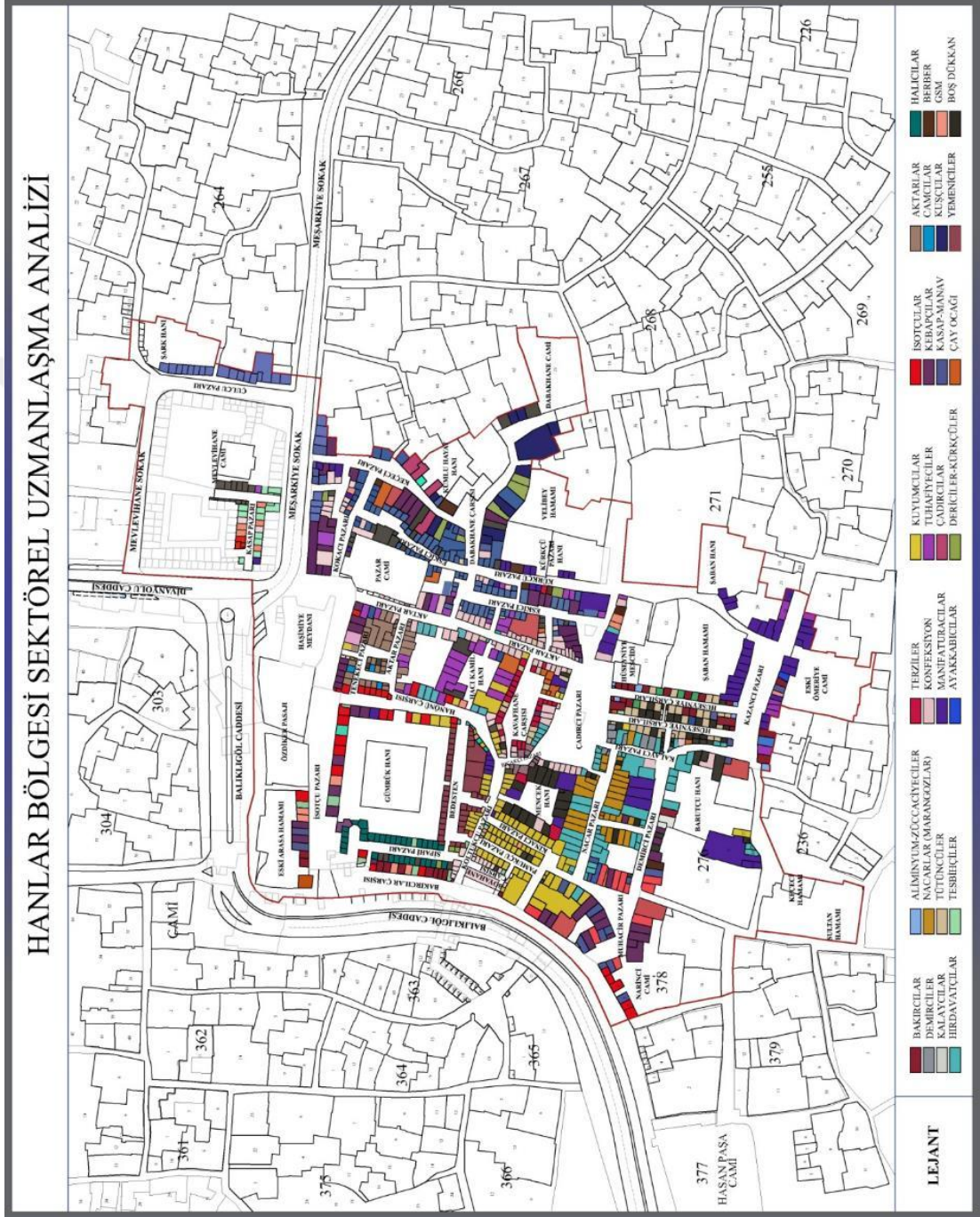

EKLER

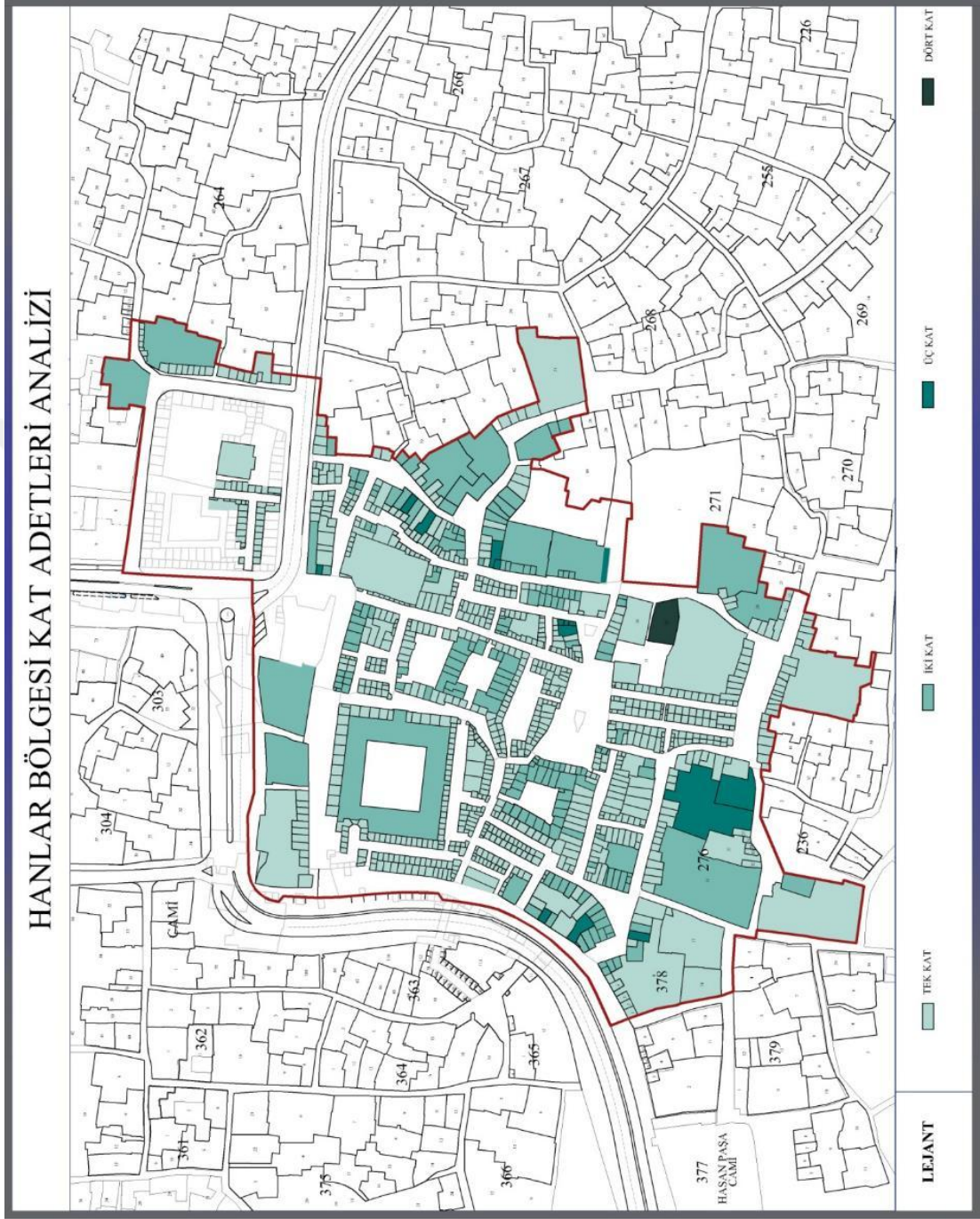
- Ek-1** Hanlar Bölgesi Arazi Kullanım Analizi
- Ek-2** Hanlar Bölgesi Sektörel Uzmanlaşma Analizi
- Ek-3** Hanlar Bölgesi Kat Adetleri Analizi
- Ek-4** Hanlar Bölgesi Bina Yapım Türü Analizi
- Ek-5** Hanlar Bölgesi Bina Niteliği Analizi
- Ek-6** Hanlar Bölgesi Mimari Tipoloji Analizi
- Ek-7** Hanlar Bölgesi Tescilli Yapılar Analizi
- Ek-8** Hanlar Bölgesi Dolu-Boş Analizi
- Ek-9** Hanlar Bölgesi Ve Yakın Çevresi Ulaşım Analizi
- Ek- 10** Kentsel İmaj Paftası
- Ek- 11** Mekansal Ve İşlevsel Altyapıya İlişkin Tespit Edilen Sorunlar
- Ek- 12** Hanlar Bölgesi Müdahale Konu Ve Alanları

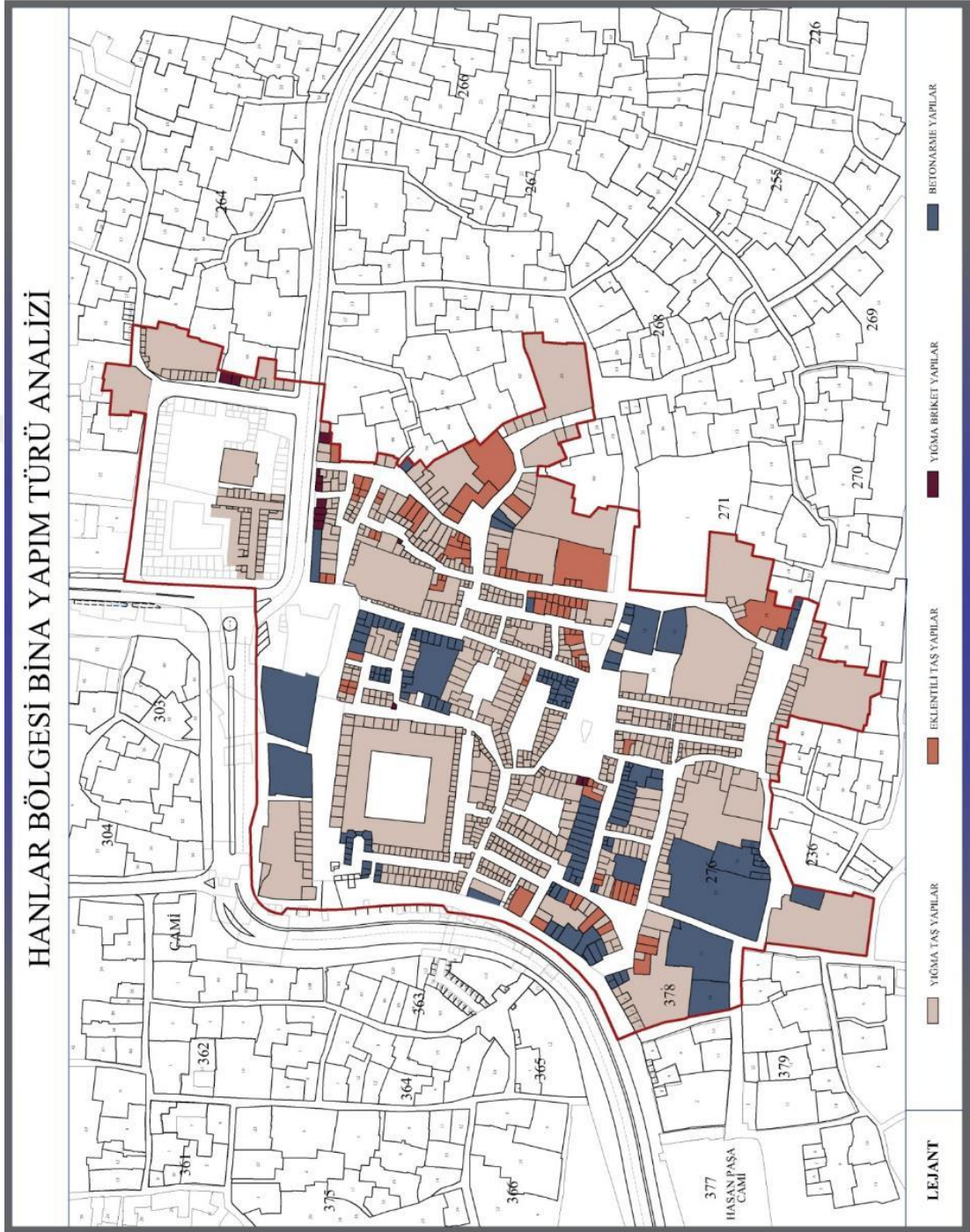
Ek-1 Hanlar Bölgesi Arazi Kullanım Analizi

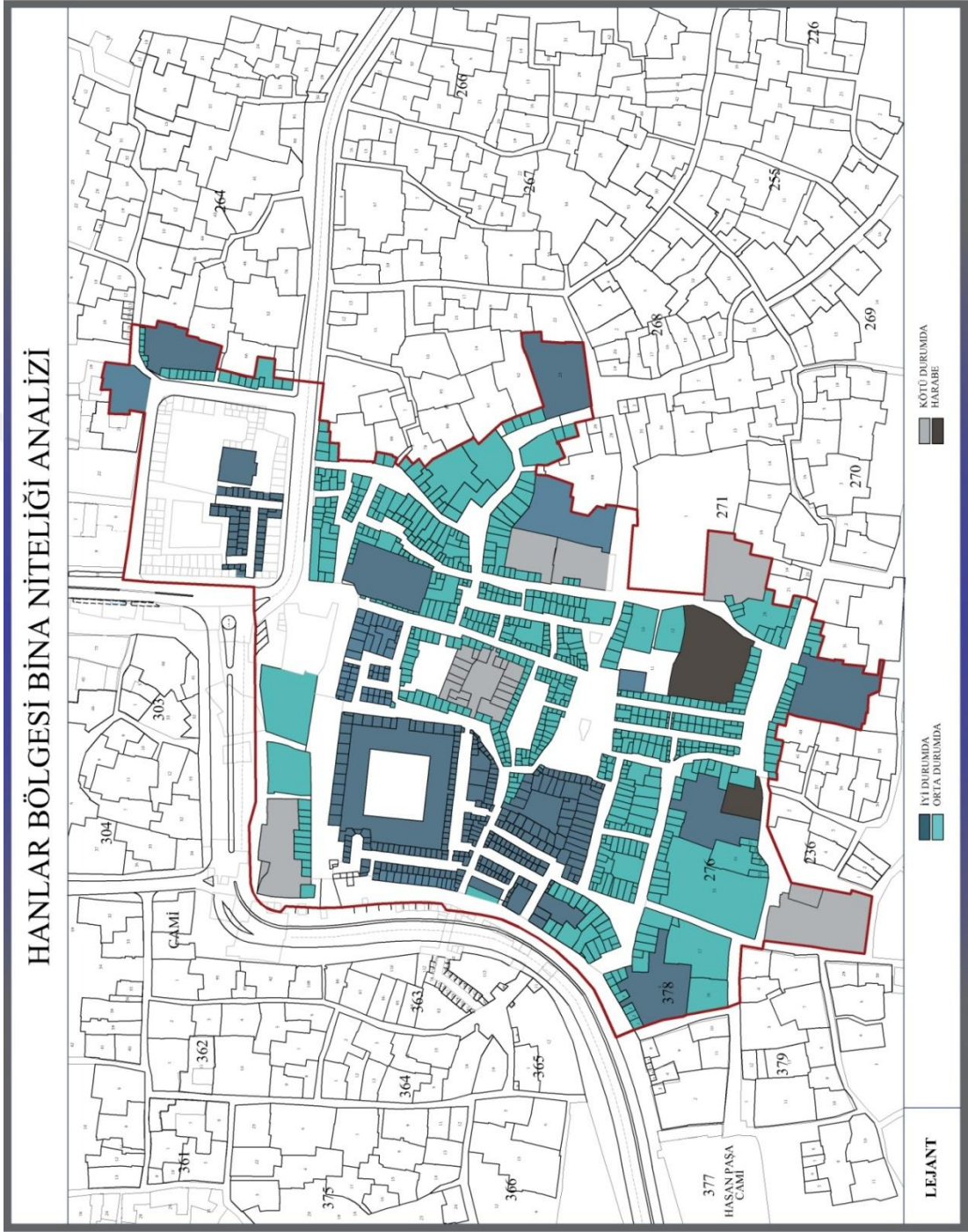
Ek-2 Hanlar Bölgesi Sektörel Uzmanlaşma Analizi

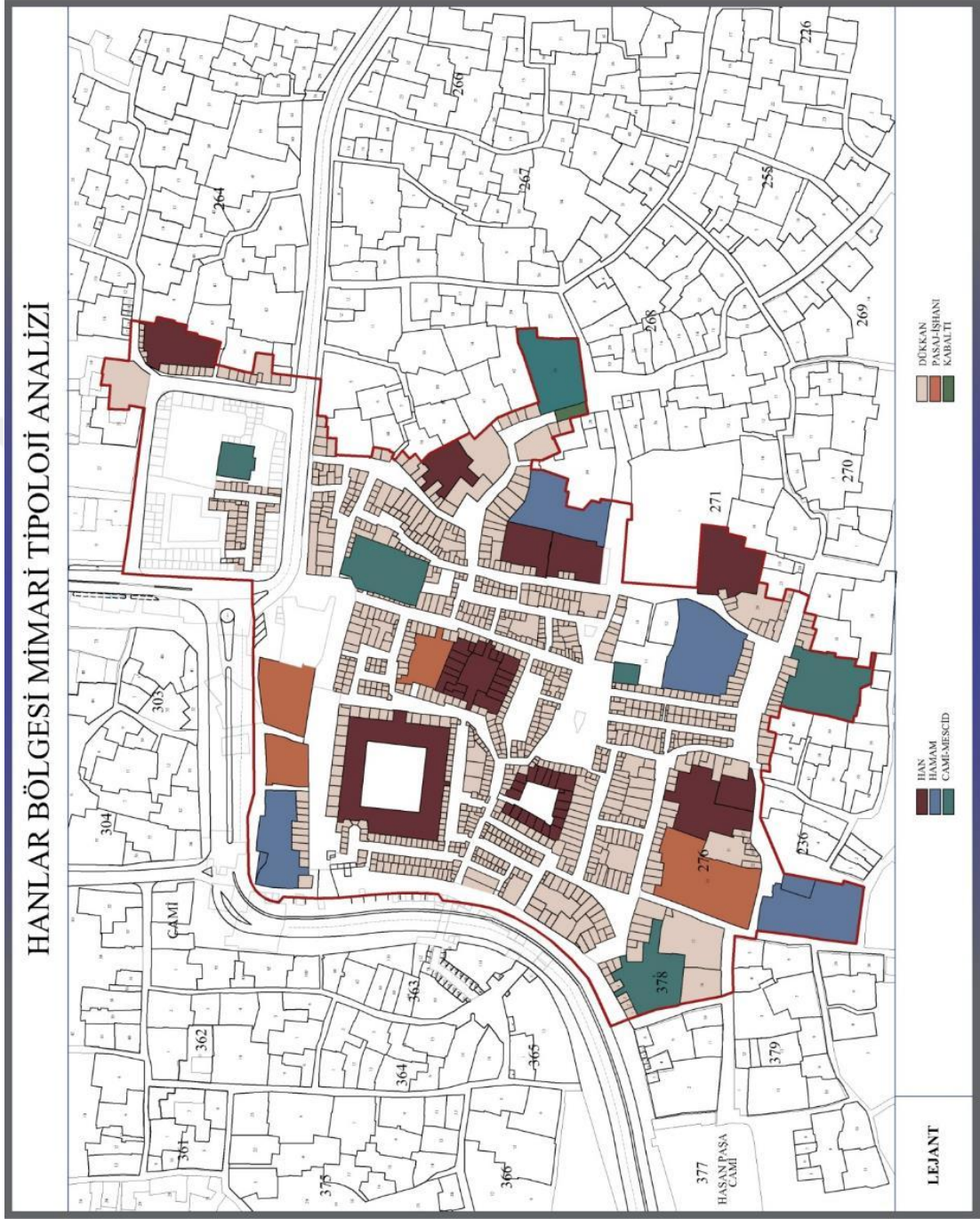
Ek-3 Hanlar Bölgesi Kat Adetleri Analizi

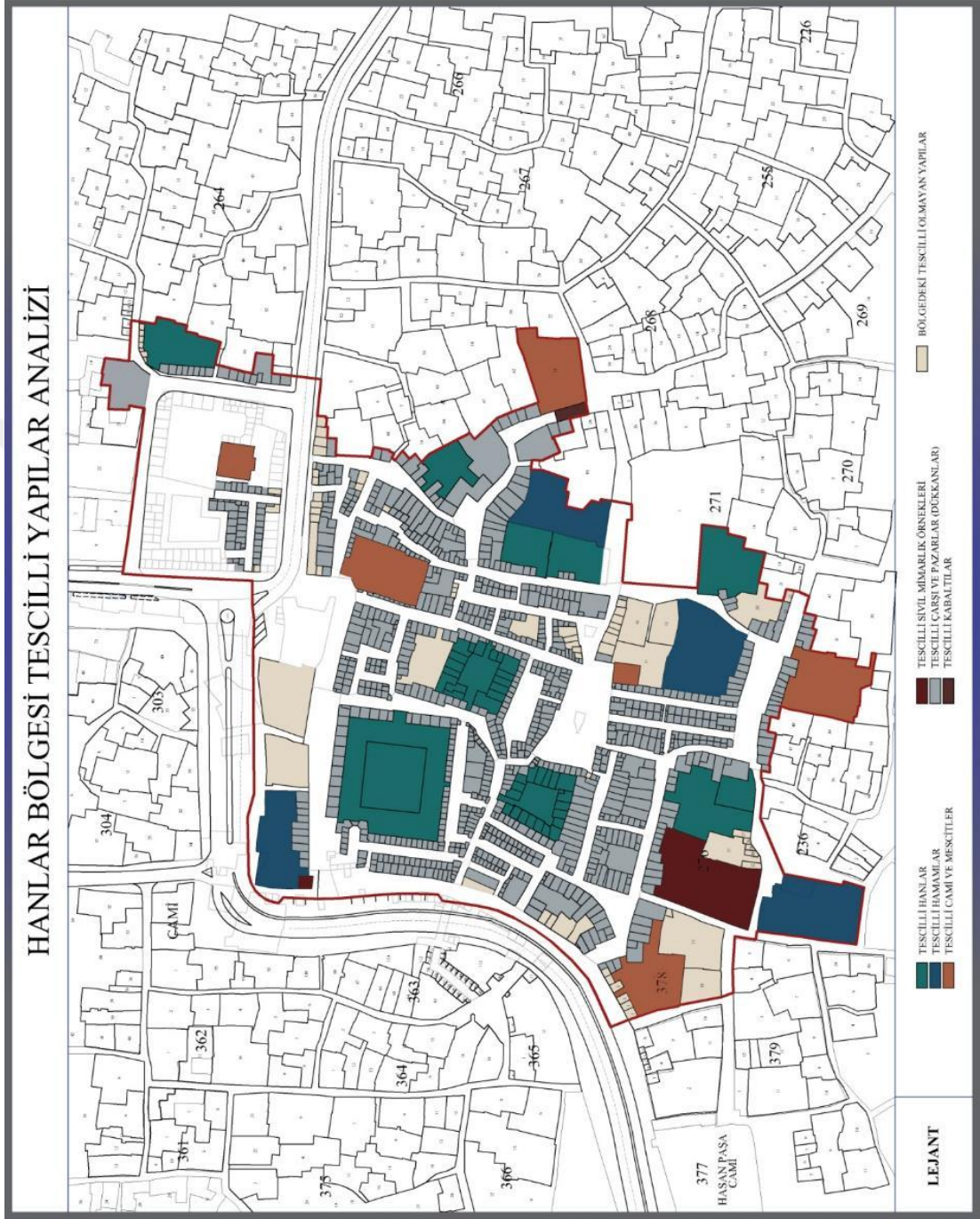
Ek-4 Hanlar Bölgesi Bina Yapım Türü Analizi

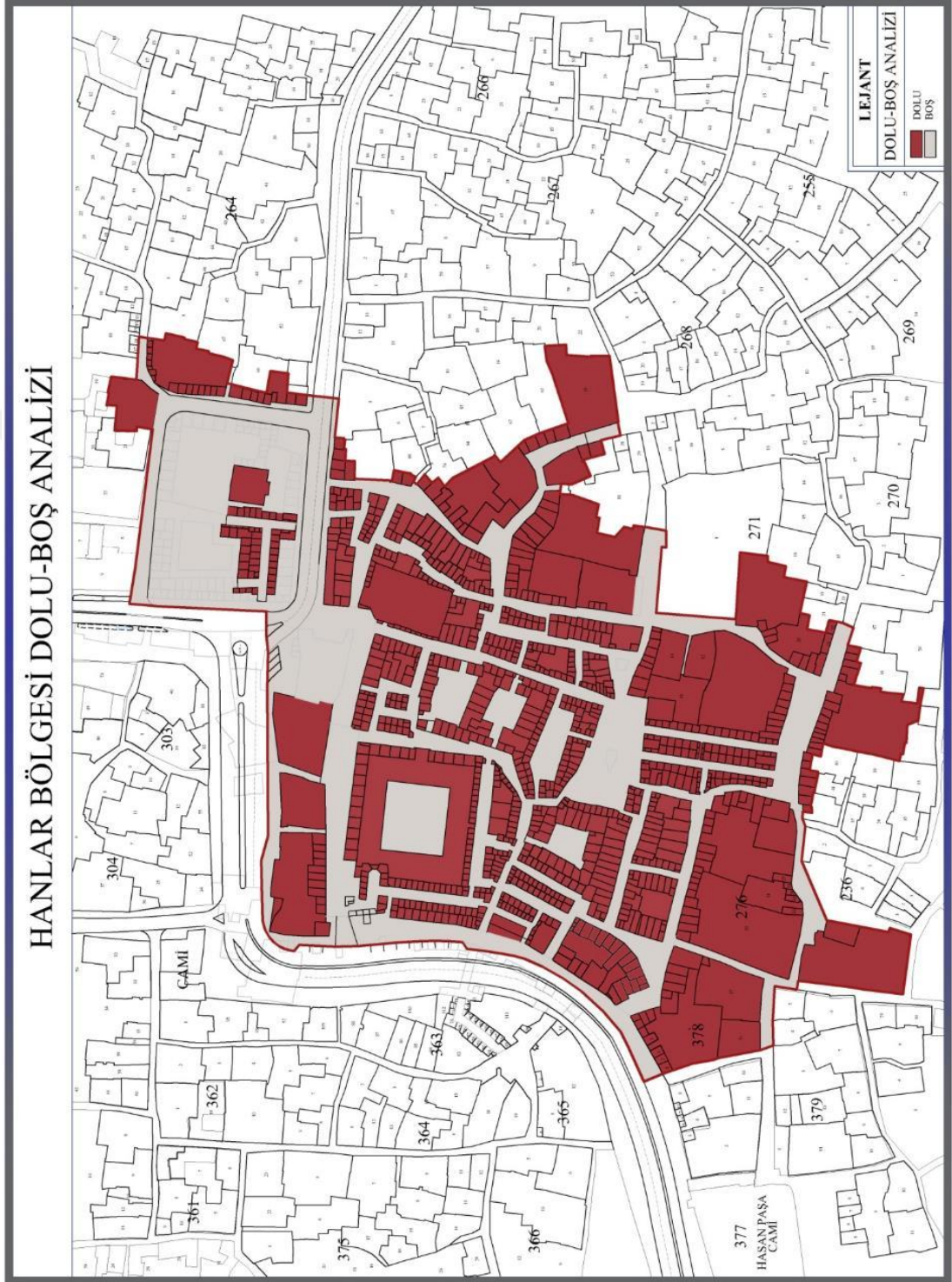
Ek-5 Hanlar Bölgesi Bina Niteliği Analizi

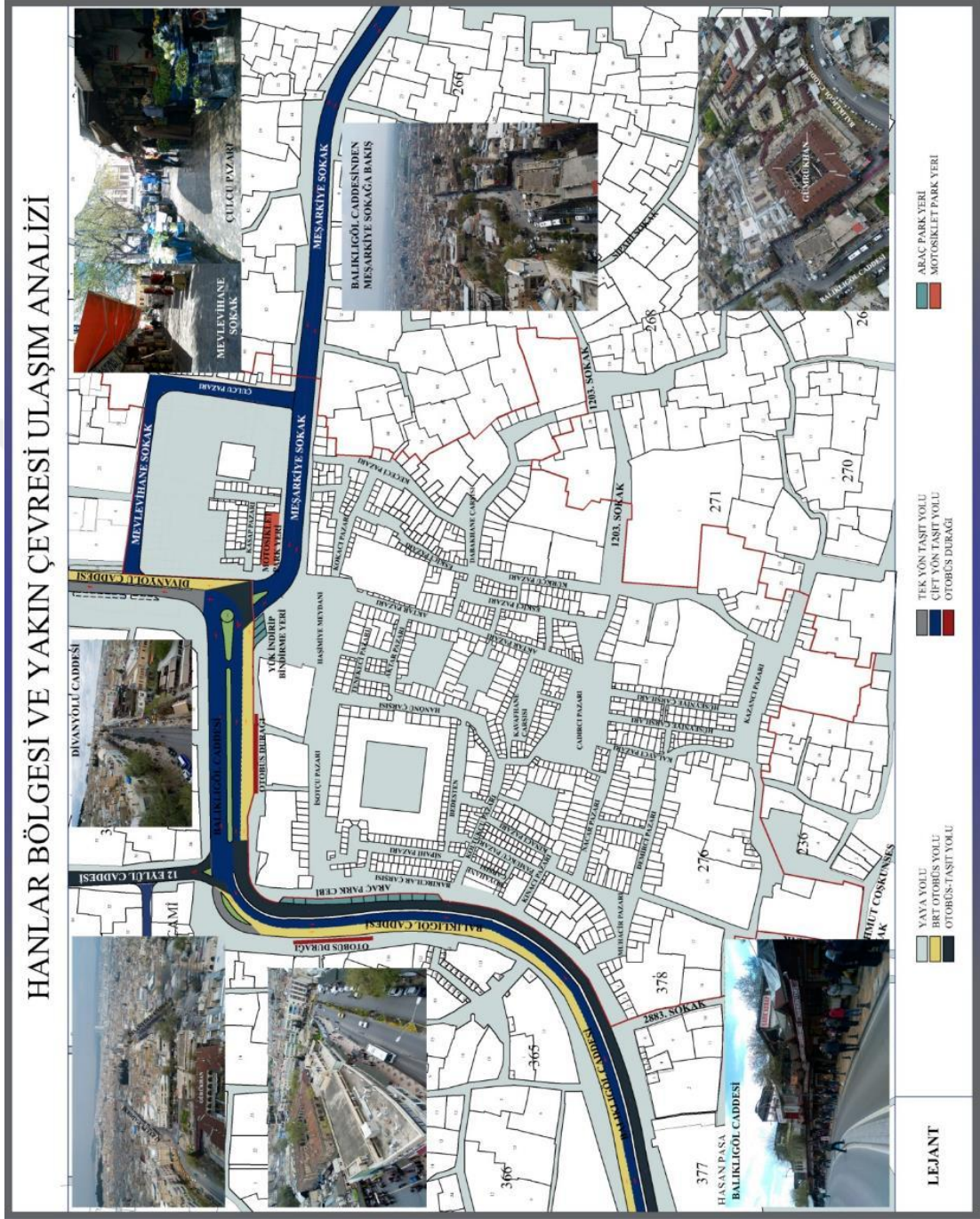
Ek-6 Hanlar Bölgesi Mimari Tipoloji Analizi

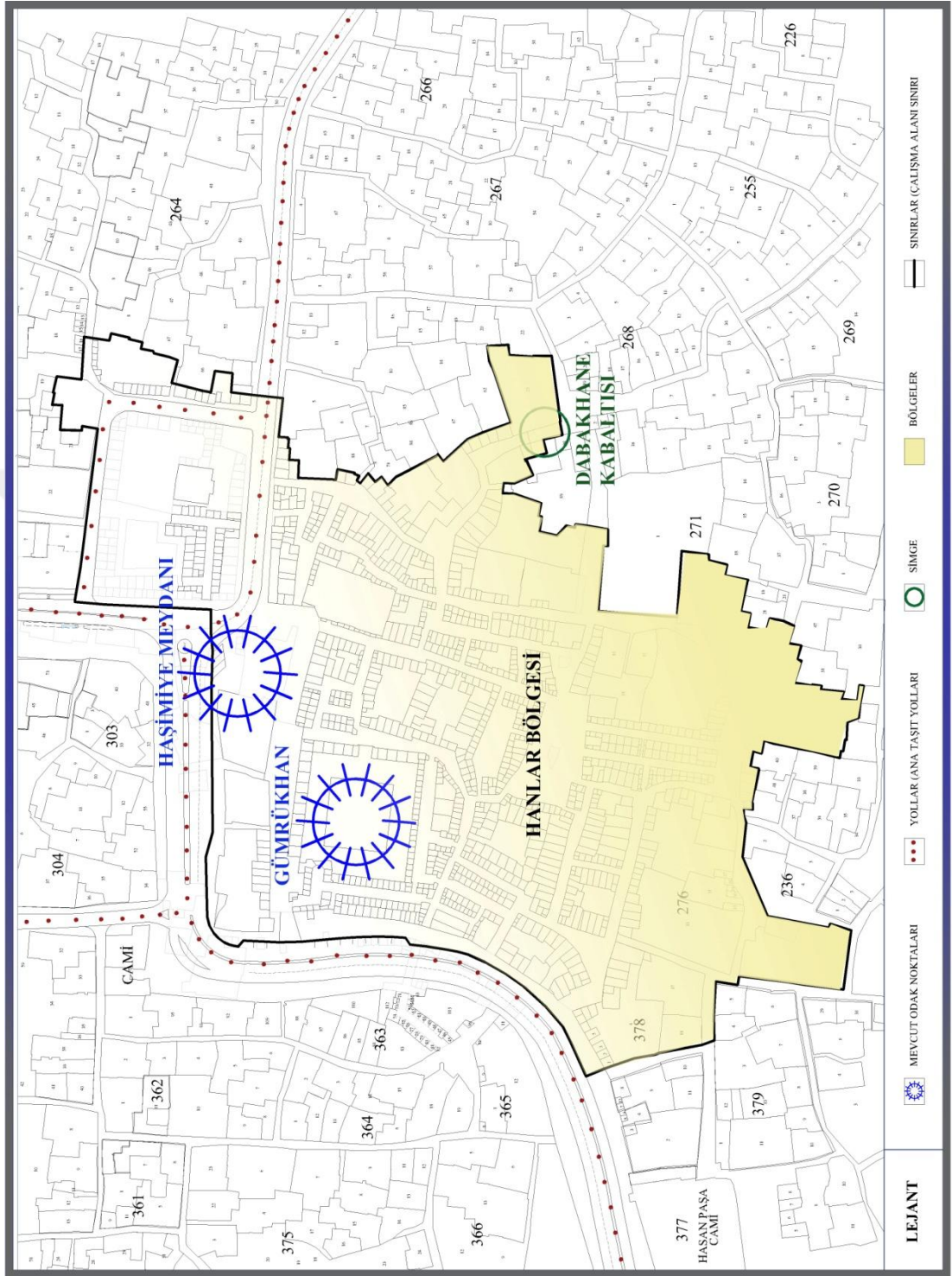
Ek-7 Hanlar Bölgesi Tescilli Yapılar Analizi

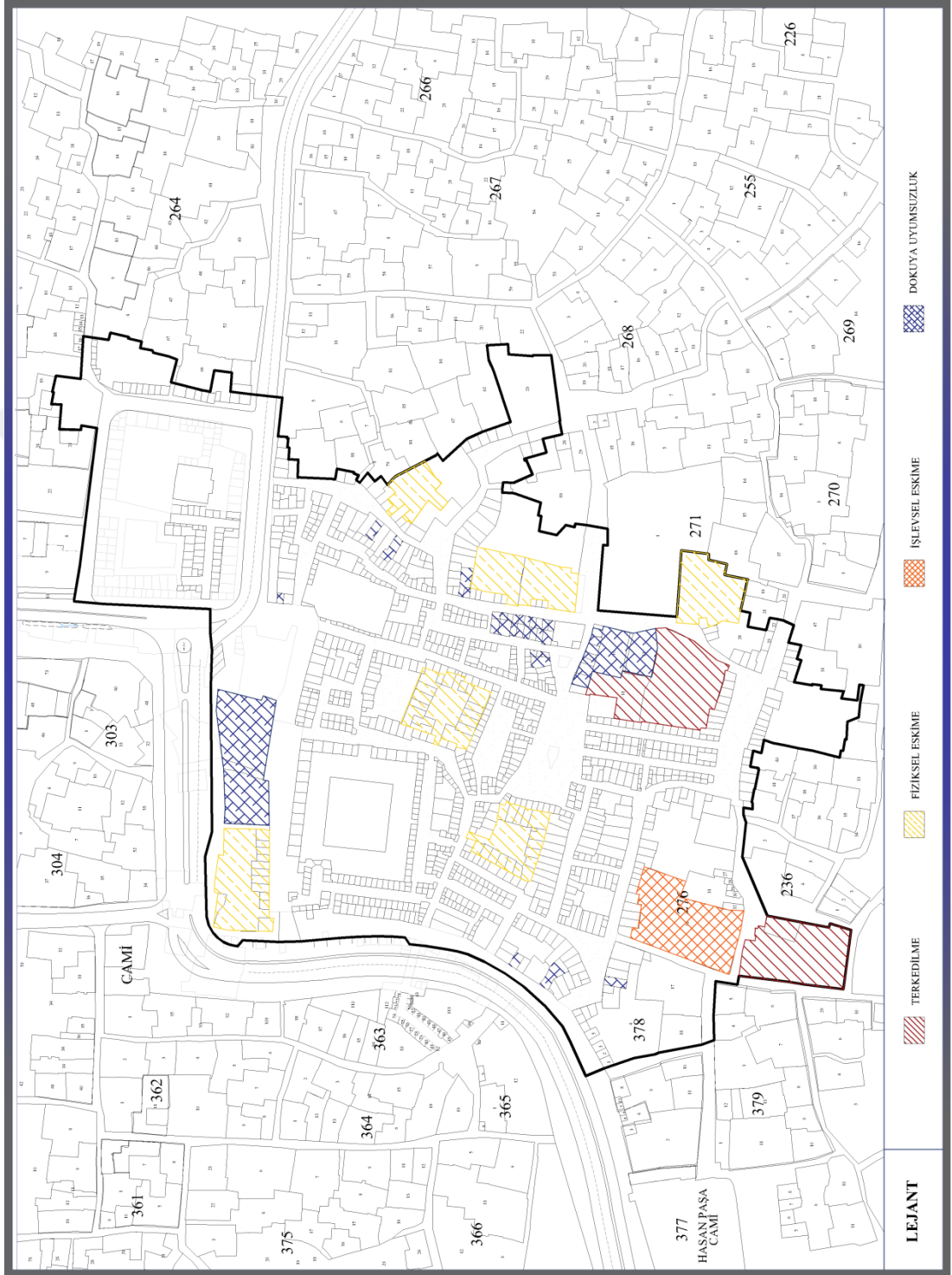
Ek-8 Hanlar Bölgesi Dolu-Boş Analizi

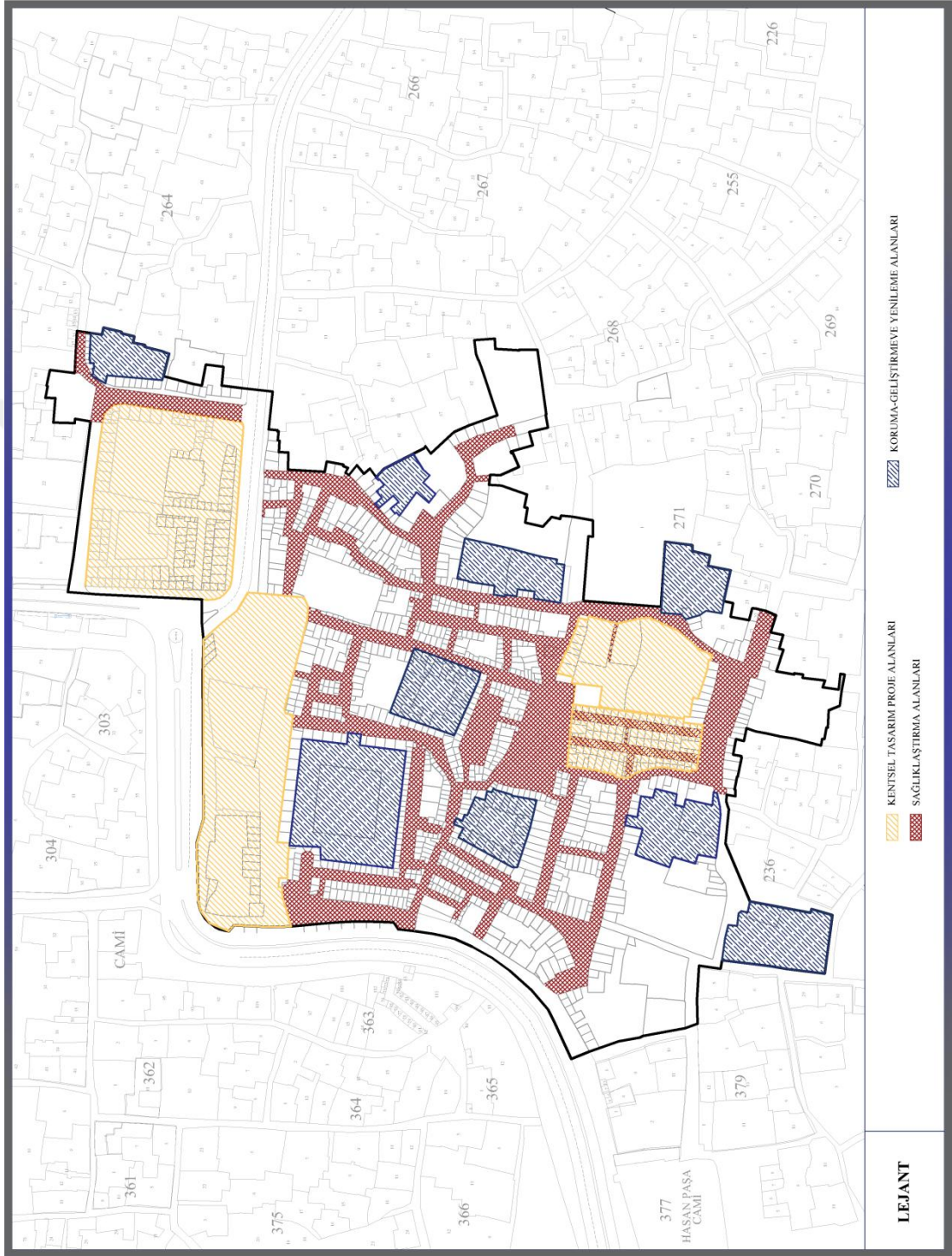
Ek-9 Hanlar Bölgesi Ve Yakın Çevresi Ulaşım Analizi

Ek- 10 Kentsel İmaj Paftası

Ek- 11 Mekansal Ve İşlevsel Altyapıya İlişkin Tespit Edilen Sorunlar

Ek- 12 Hanlar Bölgesi Müdahale Konu Ve Alanları

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Sümeyra ÇİFTÇİ

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum yeri ve Tarihi: Şanlıurfa 04.06.1988

Medeni Hali: Bekar

Email: sumeyra.ciftci@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

	Mezun olduğu okul	Mezuniyet yılı
Yüksek Lisans	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2019
Lisans	Selçuk Üniversitesi	2012

İŞ TECRÜBESİ

	Görevi	
2015-Halen	Mimar	Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi
2012-2015	Mimar	Alfa Proje

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce